

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Natura 2000-beheerplan Klaverbank

2023-2029

Colofon

Uitgegeven door	Rijkswaterstaat Informatie www.rijkswaterstaat.nl Telefoon 0800-8002 (ma t/m zo 6.00 - 22.30 uur, gratis)
Opgesteld door	Rijkswaterstaat Zee en Delta projectteam Natura 2000 Noordzee-EEZ in samenwerking met ingenieursbureau Royal HaskoningDHV
Kwaliteitsborging	Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving en Rijkswaterstaat Corporate Dienst
Datum	Mei 2023
Foto voorzijde:	Zuignapvisjes en brokkelsterren (Udo van Dongen)

Inhoud

Samenvatting	6
1 Inleiding	10
1.1 Wat is Natura 2000?	11
1.2 Natura 2000-beheerplan Klaverbank	11
1.3 Doel beheerplan in relatie tot wettelijke context	15
1.4 Planperiode en evaluatie	16
1.5 Uitgangspunten voor het beheerplan	16
1.6 Bij de totstandkoming betrokken overheden en organisaties	16
1.7 Totstandkoming en vaststellingsprocedure van het beheerplan	17
1.7.1 Zienswijzen	17
1.7.2 Vaststelling definitief Natura 2000-beheerplan Klaverbank	17
1.7.3 Achtergronddocumenten	17
2 Korte gebiedsbeschrijving	20
2.1 Abiotische kenmerken	21
2.2 Belangrijke natuurkenmerken van het gebied	23
2.2.1 Geogene en biogene riffen	23
2.2.2 Primaire productie	23
2.2.3 Bodemfauna	23
2.2.4 Vissen	24
2.2.5 Vogels	24
2.2.6 Zeezoogdieren	24
3 Beleid en bestaande activiteiten	25
3.1 Noordzeebeleid	26
3.1.1 Noordzee Gebiedsagenda 2050 en Nationaal Water Programma	26
3.1.2 Noordzeeakkoord 2020 en Strategische Agenda Noordzee 2030	26
3.1.3 Waterwet	27
3.1.4 Kaderrichtlijn Mariene Strategie	27
3.1.5 OSPAR	28
3.1.6 International Maritime Organization (IMO)	28
3.1.7 Bruinvisbeschermingsplan	28
3.1.8 Gemeenschappelijk Visserijbeleid	29
3.2 Doorwerking in andere plannen	30
3.3 Huidige activiteiten en ontwikkelingen	31
3.3.1 (Beroeps)scheepvaart	31
3.3.2 Olie- en gaswinning	31
3.3.3 Kabels en leidingen	32
3.3.4 Calamiteiten en incidentenbestrijding	32
3.3.5 Gevolgen van zwerfvuil	33
3.3.6 Visserij	33
3.3.7 Overige activiteiten	34
3.3.8 Windenergie (buiten het gebied)	34
3.3.9 Toekomstige en autonome ontwikkelingen	34
3.4 Conclusie	35
4 Instandhoudingsdoelstellingen	36
4.1 Uitwerking van doelstellingen in ruimte, omvang en tijd	37
4.2 Aanwijzing als Natura 2000-gebied	38
4.3 Riffen van open zee	39

4.3.1	Instandhoudingsdoelstelling	39
4.3.2	Huidige situatie en ontwikkelingen	39
4.3.3	Ecologische vereisten	41
4.3.4	Knelpunten	41
4.3.5	Doelrealisatie en oplossingsrichtingen	42
4.4	Bruinvis	43
4.4.1	Instandhoudingsdoelstelling	43
4.4.2	Huidige situatie en ontwikkelingen	44
4.4.3	Ecologische vereisten	45
4.4.4	Knelpunten	45
4.4.5	Doelrealisatie en oplossingsrichtingen	45
4.5	Grijze zeehond	46
4.5.1	Instandhoudingsdoelstelling	46
4.5.2	Huidige situatie en ontwikkelingen	47
4.5.3	Ecologische vereisten	48
4.5.4	Knelpunten	48
4.5.5	Doelrealisatie en oplossingsrichtingen	49
4.6	Gewone zeehond	50
4.6.1	Instandhoudingsdoelstelling	50
4.6.2	Huidige situatie en ontwikkelingen	50
4.6.3	Ecologische vereisten	52
4.6.4	Knelpunten	52
4.6.5	Doelrealisatie en oplossingsrichtingen	52
4.7	Opgave voor de Klaverbank	53
5	Voorwaarden en mitigatie van huidige activiteiten	54
5.1	Aanpak toetsing huidige activiteiten	55
5.2	Methodiek voor indeling van huidige activiteiten in 4 categorieën	56
5.3	Resultaten van de toetsing op hoofdlijnen	58
5.4	Algemene richtlijnen die gelden voor alle categorieën	60
5.5	Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten zonder specifieke voorwaarden (cat. 1)	61
5.5.1	Militaire activiteiten: Schietactiviteiten (Marine)	61
5.5.2	Onderhoud van markeringen	62
5.6	Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten mét specifieke voorwaarden (cat. 2)	62
5.6.1	Normale bedrijfsvoering mijnbouwactiviteiten (bestaande installaties)	62
5.6.1.1	<i>Lozing van productiewater en sanitair afvalwater</i>	63
5.6.1.2	<i>Vlieg- en vaarbewegingen</i>	63
5.6.1.3	<i>Voorwaarden normale bedrijfsvoering mijnbouw</i>	63
5.6.2	Militaire activiteiten	63
5.6.2.1	<i>Explosieven opruimen</i>	63
5.6.2.2	<i>Gebruik van sonar en echoapparatuur</i>	64
5.6.2.3	<i>Voorwaarden militaire activiteiten</i>	65
5.6.3	Onderhoud aan kabels en leidingen	66
5.6.3.1	<i>Voorwaarden kabels en leidingen</i>	67
5.6.4	Regulier onderzoek en monitoring	67
5.6.4.1	<i>Onderzoek Rijkswaterstaat</i>	68
5.6.4.2	<i>Overig regulier onderzoek</i>	68
5.6.4.3	<i>Effecten van onderzoek en monitoring</i>	69
5.6.4.4	<i>Voorwaarden onderzoek en monitoring:</i>	69
5.7	Vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven (cat. 3)	69
5.7.1	Mijnbouw (opsporing en aanleg)	70
5.7.2	Kabels en leidingen (aanleg en verwijdering)	70
5.7.3	Onderzoek en monitoring (projectmatig)	70
5.8	Niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist (cat. 4)	71
5.9	Beroepsvisserij: Vergunningplichtig, maar niet via Wnb	71

6	Aanvullende maatregelen en onderzoek	72
6.1	Kennisleemtes	73
6.2	Reeds vastgestelde maatregelen en onderzoek	74
6.2.1	Bruinvisbeschermingsplan	74
6.2.2	Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB)	75
6.2.3	JOMOPANS	75
6.2.4	Wozep	75
6.2.5	MONS	75
6.2.6	Monitoring	75
6.3	Aanvullende onderzoeksmaatregelen Natura 2000	76
7	Doelbereik na het nemen van maatregelen	78
7.1	Inleiding	79
7.2	Doelbereik H1170	79
7.3	Doelbereik voor bruinvis	80
7.4	Doelbereik voor grijze zeehond en gewone zeehond	80
7.5	Overzicht doelbereik	81
8	Uitvoering; toezicht, monitoring, communicatie en financiering	82
8.1	Verdeling verantwoordelijkheden uitvoering en financiering	83
8.2	Toezicht en handhaving	84
8.2.1	Aanpak categorie 1 en 2: vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten	85
8.2.2	Aanpak categorie 3: vergunningplichtige activiteiten, die (afzonderlijk) vergund blijven	85
8.2.3	Aanpak categorie 4: niet-vergunningplichtige activiteiten, met mitigerende maatregelen	86
8.3	Monitoring en evaluatie	86
8.3.1	Monitoring van instandhoudingsdoelstellingen	86
8.3.2	Monitoring van activiteiten en mitigerende maatregelen	87
8.3.3	Aanvullend onderzoek	87
8.3.4	Verantwoordelijkheden ten aanzien van monitoring	87
8.3.5	Evaluatie	88
8.4	Communicatie	88
9	Sociaal-economische gevolgen	90
	Referenties	92
	Annex 1: Begrippenlijst: overzicht van termen en afkortingen	98
	Annex 2: Betrokken stakeholders	100
	Annex 3: Relevante afspraken uit Noordzeeakkoord	101
	Annex 4: Particularly Sensitive Sea Areas (PSSA)	103
	Annex 5: Synopsistabel Klaverbank	105

Samenvatting

Natura 2000

Natura 2000 is een netwerk van beschermde natuurgebieden binnen de Europese Unie. Deze Natura 2000-gebieden zijn aangewezen op basis van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen. Het Natura 2000-gebied Klaverbank is onderdeel van dit netwerk vanwege de specifieke natuurwaarden. Om deze natuurwaarden te behouden en te beschermen, is dit Natura 2000-beheerplan opgesteld, met als doel om bij te dragen aan het herstel en behoud van de biodiversiteit op nationaal en Europees niveau.

Dit beheerplan bevat voorwaarden, richtlijnen en (mitigerende) maatregelen voor het samengaan van natuurbescherming en menselijke activiteiten in het Natura 2000-gebied Klaverbank. In dit beheerplan worden de Natura 2000-doelstellingen uitgewerkt en wordt toegelicht onder welke voorwaarden bepaalde menselijke activiteiten in het gebied zijn toegestaan. Verder staan in dit beheerplan afspraken over monitoring, onderzoek, toezicht, handhaving en communicatie en wordt rekening gehouden met de huidige economische activiteiten in het gebied, zoals scheepvaart, visserij en mijnbouw.

Ligging van de Klaverbank

Het Natura 2000-gebied Klaverbank is een open zeegebied in de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ), op circa 160 kilometer ten noordwesten van Den Helder. De Klaverbank grenst aan de EEZ van het Verenigd Koninkrijk. Direct aan de andere kant van die grens ligt het beschermde natuurgebied Markhams Triangle MCZ (Marine Conservation Zone).

Het meest onderscheidende kenmerk van de Klaverbank is de diverse bodemsamenstelling. Grof grind en stenen wisselen af met zandbodems en aan de zuidwestelijke kant doorkruist een diepe slibrijke geul (de Botney Cut) het gebied. Door de aanwezigheid van verschillende typen ondergrond heeft de Klaverbank de meeste soorten bodemdieren per hectare van de Nederlandse Noordzee. Ook vanwege het heldere water komen hier bepaalde soorten voor die elders schaars zijn of ontbreken. Denk hierbij aan dode-mansduim (zacht koraal) of wulk (weekdier) en vissen zoals de dwergzeedonderpad en zuignapvis. Daarnaast zetten haring, verschillende soorten roggen en kabeljauw hier hun eieren af. Het hele jaar door bezoeken verschillende zeevogels het gebied, waaronder de grote jager, jan-van-gent, alk en zeekoet. Ook haaien, roggen en zeezoogdieren zoals de bruinvis, witsnuitdolfijn, dwergvinvis en gewone en grijze zeehond zoeken hier naar voedsel.

Doelstellingen Natura 2000-gebied Klaverbank

Het Natura 2000-gebied Klaverbank is aangewezen voor het habitattypen 'riffen van open zee' (H1170). Hiervoor geldt een behoudsdoelstelling voor omvang en een verbeterdoelstelling voor kwaliteit. Voor de aangewezen habitatrichtlijnsoorten bruinvis, grijze zeehond en gewone zeehond geldt een behoudsdoelstelling voor de omvang en kwaliteit van de leefgebieden voor behoud van de populaties van deze soorten.

Natuurbescherming: voorwaarden, maatregelen en richtlijnen

Menselijke activiteiten in het Natura 2000-gebied Klaverbank zijn van grote invloed op de natuurwaarden. De Wet natuurbescherming kent een zorgplicht. Die verplicht iedereen die zich in (de buurt van) een Natura 2000-gebied bevindt de flora en fauna waar mogelijk niet aan te tasten of te verstoren. De voorwaarden en maatregelen in dit beheerplan richten zich op het borgen van zoveel mogelijk rust in het natuurgebied.

In het Natura 2000-gebied Klaverbank bestaat de menselijke activiteit uit voornamelijk scheepvaart, visserij en mijnbouwwerkzaamheden voor gaswinning. Ook liggen er verschillende kabels en leidingen.

Voor een deel van de activiteiten in het Natura 2000-gebied Klaverbank is een vergunning verplicht in het kader van de Wet natuurbescherming. Ze hebben echter geen of een zeer klein effect op de beschermde natuurwaarden. Aanvullende voorwaarden of (mitigerende) maatregelen zijn dan ook in de meeste gevallen niet nodig. Dit geldt onder andere voor de aanwezigheid van markeringen, kabels en leidingen en voor rampenbestrijding, incidentenaanpak en wrakduiken.

Andere vergunningplichtige activiteiten, waarbij wel sprake kan zijn van significant negatieve effecten op de natuurwaarden, komen in dit beheerplan in aanmerking om vrijgesteld te worden van de vergunningplicht onder specifieke voorwaarden en (mitigerende) maatregelen. Dit geldt alleen wanneer de effecten voorspelbaar en generiek te beperken zijn. Specifiek gaat het hierbij om activiteiten die onder de normale bedrijfsvoering van reeds vergunde mijnbouwactiviteiten vallen. Ook het ruimen van explosieven door de Marine, echosurvey en het gebruiken van sonarsystemen voor militaire activiteiten vallen hieronder, naast onderhoud van kabels en leidingen en regulier onderzoek en monitoring.

Andere activiteiten waarbij significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen niet uit te sluiten zijn, blijven vergunningplichtig. Bijvoorbeeld seismische onderzoeken, nieuwe boringen in het kader van mijnbouw, het aanleggen en verwijderen van kabels en leidingen en het uitvoeren van projectmatig onderzoek en monitoring.

Voor al het scheepvaartverkeer buiten de scheepvaartroutes zijn richtlijnen geformuleerd om gebruikers bewust te maken van de status van het Natura 2000-gebied Klaverbank en om mogelijke verstoringen te beperken. Om het aantal scheepvaartbewegingen te minimaliseren is draagvlak nodig. Daarom wordt de scheepvaartsector geïnformeerd over de gevolgen van verstoringen op zeezoogdieren in dit Natura 2000-gebied. Om dit doel kracht bij te zetten monitoren we de intensiteit van de scheepvaart.

Voor visserij bestaat – buiten de 12-mijlszone – geen vergunningplicht op basis van de Wet natuurbescherming. Het Europese Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB: Verordening (EU) 1380/2013) reguleert visserijactiviteiten. Op basis van deze regulering gelden ook vergunningplichten. Significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen kunnen voor een aantal vormen van visserij niet worden uitgesloten. Daarom zijn er internationaal gemeenschappelijke afspraken gemaakt over instandhoudingsmaatregelen. De Europese Commissie legt deze maatregelen juridisch vast in een Gedelegeerde Handeling. De instandhoudingsmaatregelen worden in Nederland geïmplementeerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Dit beheerplan kan uitsluitend verwijzen naar deze visserijmaatregelen.

Op weg naar het behalen van de doelstellingen

De doelstelling voor het habitatype 'riffen van open zee' wordt mogelijk behaald in de tweede of derde beheerplanperiode (na 2029). Dit komt doordat de bodemhabitat een lange tijd nodig heeft om zich te herstellen en de effecten van de maatregelen nog onduidelijk zijn. Vanwege onduidelijkheden rondom de trend, de kwaliteit en het belang van het leefgebied voor bruinvissen, gewone zeehonden en grijze zeehonden is het nog niet mogelijk om afspraken te doen over het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen voor deze soorten.

Meer duidelijkheid hierover wordt verwacht door het uitvoeren van verbeterde monitoring en analyse van de aantallen bruinvissen en zeehonden in Natura 2000-gebied Klaverbank, evenals een inschatting en monitoring van voedselbeschikbaarheid en rust in het gebied. De informatie die dit onderzoek gaat opleveren, moet zorgen voor onderbouwde uitspraken over het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Vanwege de wijde verspreiding en mobiliteit van bruinvissen en gewone en grijze zeehonden in de Noordzee is naast bescherming in een specifiek gebied, zoals de Klaverbank, ook een Noordzeebrede bescherming van belang.

Uitvoering

Alle beschermde diersoorten en het habitatype met een instandhoudingsdoelstelling worden – evenals de implementatie van de maatregelen – tijdens de beheerplanperiode gemonitord. Deze gegevens zijn nodig om te evalueren of en in welke mate de voorwaarden en (mitigerende) maatregelen bijdragen aan het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Dit is beschreven in het monitoringsplan.

De beheerders en toezichthouders in het gebied zien toe op de naleving van de voorwaarden en (mitigerende) maatregelen. In vergelijking met andere Natura 2000-gebieden dicht bij de kust is het toezichthouden en handhaven in het gebied Klaverbank lastig. Dit komt onder andere doordat het gebied verder weg ligt en het een veel groter areaal betreft dan andere Natura 2000-gebieden. Surveillance kan daardoor minder vaak uitgevoerd worden en het is lastiger om overtredingen te constateren. Goede en gerichte voorlichting naar gebruikers, goede registratie en monitoring van activiteiten, andere controle- en handhavingstechnieken en een intensivering van de huidige mate van toezicht en handhaving zijn dan ook van groot belang. Hoe er gehandhaafd wordt, is uitgewerkt in een apart toezicht- en handavingsplan.

De nadruk ligt in deze eerste beheerplanperiode op voorlichting en educatie. Communicatie is daarbij van belang, vooral ook na vaststelling van dit Natura 2000-beheerplan. Bekendheid met de gebruiksbeperkingen en de redenen daarvoor moet leiden tot een breed draagvlak en begrip bij gebruikers van het gebied. De beheerder gaat in gesprek met (organisaties van) gebruikers over de voorwaarden en (mitigerende) maatregelen en maakt afspraken over naleving. Dit is verder uitgewerkt in het uitvoeringsplan communicatie. Blijken de voorwaarden uiteindelijk toch niet nageleefd te worden? Dan zullen toezichthouders en de bevoegde instanties handhaven.

Tegen het eind van de looptijd van dit beheerplan volgt een integrale evaluatie. In een volgend beheerplan kunnen aan de hand van de bevindingen hiervan de maatregelen worden bijgesteld. Er zijn in dit beheerplan geen fysieke inrichtingsmaatregelen opgenomen. Op basis van resultaten uit monitoring en onderzoek is het mogelijk dat dit in de toekomst wel gaat gebeuren. Als onderdeel van de uitvoering en evaluatie van maatregelen vindt ook afstemming plaats met het Verenigd Koninkrijk.

Dit beheerplan is tot stand gekomen in afstemming met vertegenwoordigers van de mijnbouwsector, (plezier)scheepvaart, natuurorganisaties, beroepsvisserij en betrokken overheden. De bijdragen van deze betrokkenen bleken van grote waarde voor zowel de inhoud van het beheerplan als voor het benodigde draagvlak voor maatregelen en toezicht. Daarmee ontstond een breed perspectief, met ruimte voor zowel natuur als (economische) activiteiten op de Klaverbank.

Het beheerplan is een omvangrijk document. In onderstaand kader proberen we u per hoofdstuk wegwijs te maken.

- Hoofdstuk 1 De **inleiding** bevat algemene informatie over Natura 2000, een korte kenschets van de Klaverbank, uitgangspunten en beschrijving van het proces van totstandkoming en vaststelling van het beheerplan.
- Hoofdstuk 2 In de daaropvolgende korte **gebiedsbeschrijving** worden achtereenvolgens de geomorfologie, de abiotiek en de natuurwaarden van de Klaverbank beschreven.
- Hoofdstuk 3 “Welke **beleids- en daaraan gerelateerde plannen** hebben een relatie met het beheerplan? Wat zijn de huidige activiteiten en hoe en wat zijn daarin de ontwikkelingen?” zijn de kwesties die aan de orde komen in hoofdstuk 3.
- Hoofdstuk 4 Dit hoofdstuk is, samen met hoofdstuk 5, de ‘kern’ van dit beheerplan. Hierin zijn de **instandhoudingsdoelstellingen**, zoals opgenomen in het aanwijzingsbesluit, nader uitgewerkt. Daarbij is tevens kort de huidige situatie en de trend van het doel aangegeven en of het gaat om een behouds- of verbeterdoel. Het hoofdstuk sluit af met de ecologische kansen voor verbeteringen.
- Hoofdstuk 5 In dit hoofdstuk wordt beschreven welke **maatregelen** er nodig zijn voor de huidige activiteiten. Soms gaat het om vastleggen van al bestaande voorwaarden en indien nodig worden nieuwe mitigerende maatregelen toegevoegd. De huidige activiteiten worden onderverdeeld in verschillende categorieën. Voor een aantal reguliere vergunningplichtige activiteiten zijn in het beheerplan vrijstellingsvoorwaarden vastgesteld.
- Hoofdstuk 6 De **kennisleemtes** ten aanzien van de instandhoudingsdoelstellingen en de drukfactoren komen in hoofdstuk 6 aan bod.
- Hoofdstuk 7 Het hoofdstuk **doelbereik** is een verantwoording of met alle maatregelen het doel ook daadwerkelijk behaald zal worden en zo ja, wanneer. Hierbij is ook externe werking, met factoren die spelen buiten de Klaverbank, in de beschouwing betrokken.
- Hoofdstuk 8 De **uitvoering** gaat op hoofdlijnen in op de verantwoordelijkheden en kosten van uitvoering van maatregelen, met specifieke aandacht voor toezicht & handhaving, monitoring en communicatie.
- Hoofdstuk 9 In het laatste hoofdstuk worden de **sociaal-economische aspecten** per sector kort beschouwd.

1 Inleiding

De biodiversiteit loopt wereldwijd sterk terug, ook in Europa¹. De belangrijkste pijler van Europese natuurbescherming is de realisatie van Natura 2000: een netwerk van natuurgebieden met belangrijke natuurwaarden. Deze Natura 2000-gebieden zijn aangewezen op grond van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen.

Dit hoofdstuk licht toe waarom en hoe dit Natura 2000-beheerplan voor het Natura 2000-gebied Klaverbank is opgesteld. Het beschrijft het beleidskader, het doel, wat erin staat, op welke documenten het is gebaseerd, de vaststellingsprocedure en hoe lang het geldig is. Ook beschrijft het hoe verschillende overheden en belanghebbenden hebben bijgedragen aan de totstandkoming van het plan.

1.1 Wat is Natura 2000?

Natura 2000 is een Europees netwerk van beschermde natuurgebieden op het grondgebied van de lidstaten van de Europese Unie. Dit netwerk vormt de hoeksteen van het beleid van de EU voor behoud en herstel van biodiversiteit.

Het doel van het netwerk is het leveren van een wezenlijke bijdrage aan het behoud en herstel van de natuur die in de Europese Unie van gemeenschapsbelang wordt geacht. De Klaverbank is als Natura 2000-gebied onderdeel van het Natura 2000-netwerk. Op Europees niveau is het doel: het behouden van de Europese biodiversiteit. Voor het Natura 2000-gebied Klaverbank gelden doelen (instandhoudingsdoelstellingen) die bijdragen aan het behoud van die Europese biodiversiteit.

Binnen en buiten Natura 2000-gebieden komen (economische) activiteiten voor. In een beheerplan leggen de verantwoordelijke overheden (op zee en andere rijkswateren de rijksoverheid, op land de provincies) vast welke activiteiten op welke wijze mogelijk zijn, zodat de Natura 2000-doelstellingen behaald en de natuurwaarden behouden kunnen worden. Uitgangspunt is steeds het behalen en behouden van ecologische doelen met respect voor en in een zorgvuldige balans met de maatschappelijke omgeving.

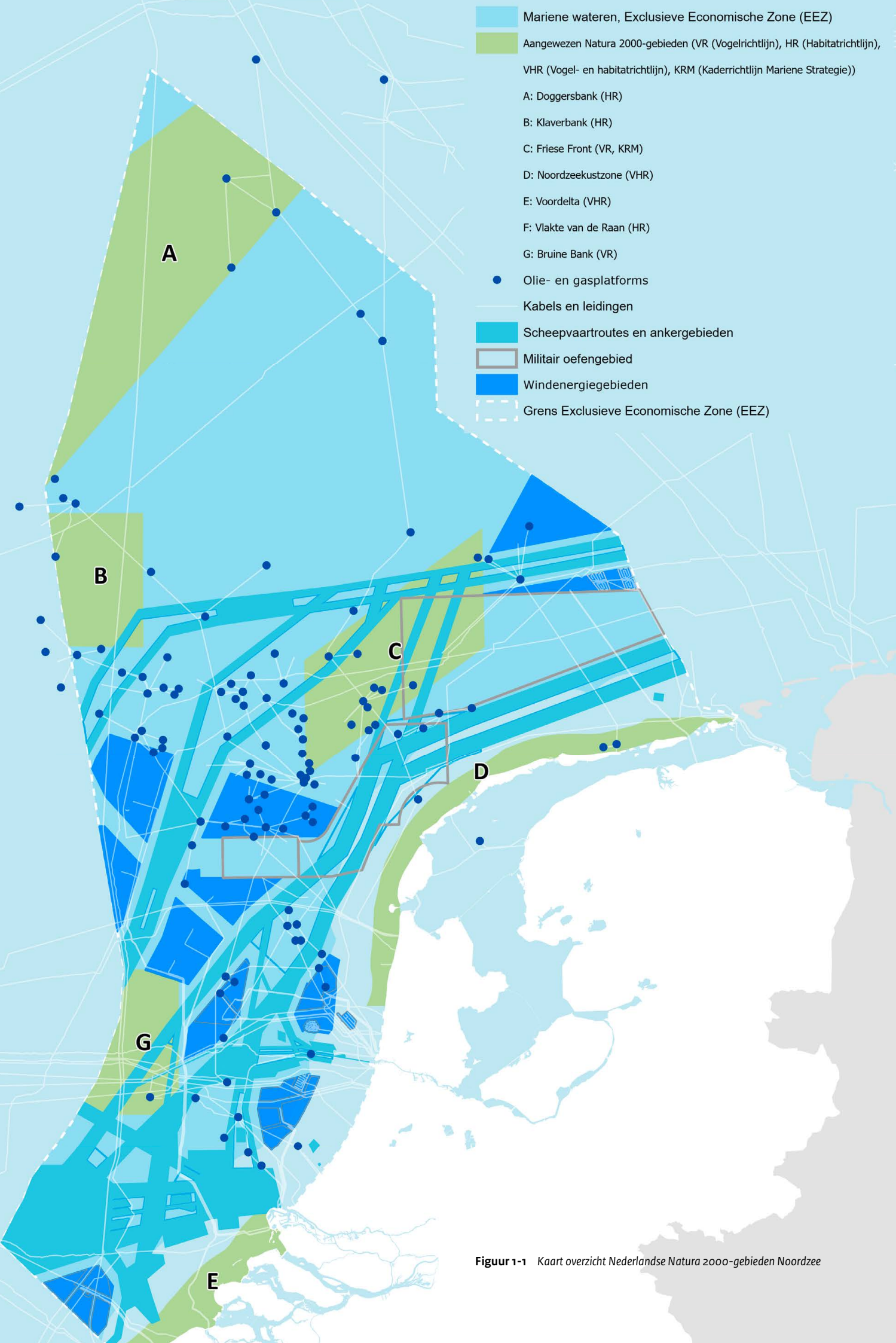
In Nederland zijn er inmiddels meer dan 165 Natura 2000-gebieden. Gezamenlijk hebben deze gebieden een oppervlakte van ruim 2,2 miljoen hectare. Het merendeel van die gezamenlijke oppervlakte bestaat uit water. Op de Noordzee (zie overzichtskaart 1-1) zijn er in juni 2016 door de minister van Economische Zaken in overeenstemming met de minister van Infrastructuur en Waterstaat 3 Natura 2000-gebieden in de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ) aangewezen als Habitatrichtlijngebied of Vogelrichtlijngebied op grond van artikel 10a, eerste lid, van de Natuurbeschermingswet 1998² (sinds 1 januari 2017 overgegaan in de Wet natuurbescherming). Dat zijn de Klaverbank, de Doggersbank en het Friese Front.

1.2 Natura 2000-beheerplan Klaverbank

De Klaverbank is een open zeegebied in de Nederlandse Exclusieve Economische Zone (EEZ), 160 km noordwestelijk van Den Helder tegen de grens met het Verenigd Koninkrijk. Het gebied is met een oppervlakte van 1.539 km² ongeveer zo groot als de helft van de provincie Friesland. De bodem bestaat deels uit grind en grotere stenen (ca. 50% van de totale oppervlakte) en wordt aan de zuidwestelijke kant doorkruist door een diepe slibrijke geul (de Botney Cut). De rest van het gebied bestaat uit een bodem van grof zand.

¹ European Environment Agency, The European environment — state and outlook 2020.

² Staatscourant nr. 31360, 15 juni 2016.

Figuur 1-1 Kaart overzicht Nederlandse Natura 2000-gebieden Noordzee

Het gebied Klaverbank is op 15 juni 2016 door de minister van Economische Zaken in overeenstemming met de minister van Infrastructuur en Waterstaat aangewezen als habitatrictlijngebied voor het habitatype H1170 'riffen van open zee' en de habitatrictlijnsoorten bruinvis, grijze zeehond en gewone zeehond (ministerie van Economische Zaken, 2016). De begrenzing van het Natura 2000-gebied is bepaald aan de hand van het voorkomen en de ligging van het habitatype. Binnen deze begrenzing geldt de volgende algemene exclavering (vereenvoudigde weergave uit het aanwijzingsbesluit (ministerie van Economische Zaken, 2016)): bestaande bebouwing of bouwwerken, waaronder mijnbouwinstallaties ten behoeve van olie- en gaswinning (inclusief pijpleidingen), maken geen deel uit van het aangewezen gebied.

Op de onderstaande overzichtskaart (figuur 1-1) zijn de exacte ligging en buitenste begrenzing weer-gegeven, zoals die in het aanwijzingsbesluit (N&B/2015-165) zijn vastgesteld.

Tabel 1-1 Gegevens over Natura 2000-gebied Klaverbank	
Gebiednummer	165
Status	Habitatrictlijn
Oppervlakte	1.539 km ² (153.868 ha)
Natura 2000-landschap	Noordzee
Natura 2000-doelstellingen	H1170 – Riffen van open zee H1351 – Bruinvis (<i>Phocoena phocoena</i>) H1364 – Grijze zeehond (<i>Halichoerus grypus</i>) H1365 – Gewone zeehond (<i>Phoca vitulina</i>)
Beheerder	Rijkswaterstaat

Dit Natura 2000-beheerplan is een invulling van de juridische verplichting om de Noordzee te beschermen op basis van instandhoudingsdoelstellingen, die zijn gebaseerd op de status van de Natura 2000-gebieden ten tijde van de aanwijzing. Door menselijk gebruik is het mogelijk dat de referentie uitgaat van een verarmde basissituatie ten tijde van aanwijzing ten opzichte van een ongerepte referentiesituatie. Het is dus mogelijk dat er een hoger potentieel is voor het herstellen van natuurwaarden. Dit beheerplan heeft als doel het behalen van de gestelde instandhoudingsdoelstellingen. Mogelijk blijkt in de toekomst dat een verdere verbetering van de natuurwaarden mogelijk is.

Figuur 1-2 Natura 2000-gebied Klaverbank

Aangrenzend aan Natura 2000-gebied Klaverbank ligt, in de EEZ van het Verenigd Koninkrijk, de Marine Conservation Zone (MCZ) Markham's Triangle MPA, met een oppervlakte van 200 km². Het Natura 2000-netwerk heet in het Verenigd Koninkrijk het National Site Network. De Europese wetgeving is nog wel van toepassing in dit gebied.

1.3 Doel beheerplan in relatie tot wettelijke context

De wettelijke context voor dit beheerplan bestaat uit de Europese Habitatrichtlijn voor de bescherming van gebieden en soorten, die in Nederland is verankerd in de Wet natuurbescherming (Wnb). De Wnb kent voor alle Natura 2000-gebieden een vergunningstelsel en vereist dat voor ieder Natura 2000-gebied een beheerplan wordt opgesteld (artikel 2.3 Wnb).

Dit beheerplan is gericht op het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen voor het habitatype 'riffen van open zee' en de habitatrichtlijnsoorten bruinvis, grijze en gewone zeehond in Natura 2000-gebied Klaverbank. Het beschrijft onder meer de huidige situatie en de maatregelen die nodig zijn om de doelstellingen te behalen. Hierbij wordt ingegaan op de effecten van huidige activiteiten in en grenzend aan het gebied op het (kunnen) behalen van de instandhoudingsdoelstellingen.

Het beheerplan vormt hiermee het kader voor de activiteiten en het beheer in het Natura 2000-gebied Klaverbank. Het schept duidelijkheid voor gebruikers van het gebied over welke activiteiten naast de natuurfuncties zijn toegestaan en onder welke voorwaarden. Overeenkomstig de Wnb staan in het Natura 2000-beheerplan de volgende onderdelen:

- een beschrijving van de beoogde resultaten voor de planperiode 2023 - 2029: de mate van behoud of herstel van het natuurlijke habitatype en de populaties van de aangewezen diersoorten (in dit geval bruinvis, grijze en gewone zeehond) in ruimte en aantallen, ook in samenhang met de huidige activiteiten in het gebied;
- een overzicht op hoofdlijnen van de noodzakelijke maatregelen in de planperiode met het oog op de hierboven bedoelde resultaten;
- een beschrijving van wat wel en niet is toegestaan in het gebied en, voor zover van toepassing, onder welke voorwaarden. Omdat het Natura 2000-gebied Klaverbank voor het merendeel een multi-functioneel gebied is, is dit relevant voor beheerders, gebruikers en andere belanghebbenden.

Het beheerplan maakt dus duidelijk welke activiteiten in het Natura 2000-gebied in geen geval zijn toegestaan, welke eerst getoetst moeten worden aan de Wnb (en dus als 'vergunningplichtig' kunnen worden beschouwd) en welke activiteiten, al dan niet onder voorwaarden, vrijgesteld kunnen worden van de vergunningplicht (artikel 2.9 Wnb). Ook geeft dit beheerplan die eventuele vrijstellingsvoorwaarden weer.

Onderdeel van de Wnb zijn mogelijke effecten van de depositie van stikstof op daarvoor gevoelige natuurwaarden, waarvan op grond van bedoelde wet instandhoudingsdoelstellingen gelden. De kritische depositiewaarden (KDW) die zijn geformuleerd voor habitatypes op zee, zijn >2.4000 Mol N/ha/j, waardoor vallen de habitatypes in de gevoeligheidsklasse 'minder tot niet gevoelig'.

Daarnaast dient het beheerplan als toetsingskader voor het beoordelen van vergunningaanvragen in het kader van de Wnb. In voorkomende gevallen kan worden getoetst aan de instandhoudingsdoelstellingen, instandhoudingsmaatregelen of aan andere informatie in het beheerplan. Het beheerplan kan worden gebruikt om alle benodigde informatie voor het beoordelen van een aanvraag voor een Wnb-vergunning op een rij te zetten.

De Wnb wordt opgenomen in de Omgevingswet. Het is nog onduidelijk wanneer deze wet in werking zal treden. Eventuele aanpassingen worden opgenomen in het volgende beheerplan.

1.4 Planperiode en evaluatie

De planperiode van een Natura 2000-beheerplan bedraagt zes jaar. In die periode worden de ontwikkelingen in het gebied en de resultaten van de maatregelen gevolgd. Tegen het einde van de looptijd van het beheerplan volgt op basis van de monitoring (zie hoofdstuk 8.3) een integrale evaluatie die informatie en advies moet geven voor het volgende beheerplan. Onder voorwaarde dat dit goed wordt onderbouwd, kan de geldigheid van het beheerplan eenmalig ongewijzigd worden verlengd met maximaal zes jaar.

1.5 Uitgangspunten voor het beheerplan

Bij het opstellen van de maatregelen voor Natura 2000 hanteert Rijkswaterstaat een aantal uitgangspunten. Het gaat onder andere om de volgende aspecten:

- Bescherming van soorten en leefgebieden zoals beschreven in het aanwijzingsbesluit heeft binnen een Natura 2000-gebied prioriteit, de instandhoudingdoelen van het aanwijzingsbesluit worden in het beheerplan nader uitgewerkt.
- Natuurlijke dynamiek vormt het uitgangspunt bij de uitwerking van doelstellingen.
- Huidige activiteiten moeten zoveel mogelijk doorgang kunnen blijven vinden, eventueel met mitigerende en compenserende maatregelen, mits deze het behalen van een gunstige staat van instandhouding niet in de weg staan.
- Volgens artikel 1.2 tweede lid van de Wet natuurbescherming is deze niet van toepassing op handelingen die onderwerp zijn van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (Verordening (EU) 1380/2013, hierna: GVB). Eventuele instandhoudingsmaatregelen gerelateerd aan visserij, waarnaar dit beheerplan verwijst, worden in het kader van het GVB uitgevoerd.

1.6 Bij de totstandkoming betrokken overheden en organisaties

Rijkswaterstaat en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) werken samen met andere overheden en belanghebbende organisaties aan het realiseren van de natuurdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden. De volgende rollen kunnen worden onderscheiden:

- De aanwijzingsbesluiten voor de Natura 2000-gebieden zijn opgesteld door het ministerie van LNV. Bij een definitief aanwijzingsbesluit komt een Vogel- en/of Habitatrichtlijngebied onder de wettelijke bescherming van de Wet natuurbescherming. Wat dit betekent voor activiteiten in en rondom een Natura 2000 gebied wordt uitgewerkt in een beheerplan of eventueel bij de vergunningverlening.
- Rijkswaterstaat vervult namens de minister van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) de rol van 'voortouwnemer' voor het opstellen en (doen) uitvoeren van beheerplannen voor Natura 2000-gebieden die voor het grootste deel uit rijkswater bestaan, waaronder de Klaverbank.
- Het ministerie van IenW, verantwoordelijk voor het beheer van Natura 2000 gebieden op de Noordzee, stelt de beheerplannen vast en stemt in met de door de minister van IenW te nemen maatregelen die in deze beheerplannen worden beschreven.
- Het ministerie van LNV stemt, als vergunningverlenend bevoegd gezag voor de Wet natuurbescherming, in met het verlenen van vrijstellingen van vergunningplicht, die in het kader van deze beheerplannen worden verleend, en stemt in met de door de minister van LNV te nemen maatregelen die in deze beheerplannen worden beschreven.
- Het ministerie van Defensie is bevoegd voor militaire oefeningen die plaatsvinden binnen het Natura 2000-gebied Klaverbank. Hiervoor is afstemming met en instemming van de minister van Defensie vereist; Het ministerie van Defensie stemt in met de door de minister van Defensie te nemen maatregelen die in dit beheerplan worden beschreven.

- Gebruikers zijn de actoren die gebruik maken van het gebied en gevolgen van maatregelen in het beheerplan ondervinden (zoals koopvaardij, beroepsvisserij³, olie- en gasbedrijven en pleziervaart).
- Belangengroepen zijn organisaties die een gezamenlijk belang behartigen (zoals koepel-, belangen- en natuurorganisaties).
- Rijkswaterstaat is namens de minister van IenW de feitelijk beheerder van het gebied.

Dit Natura 2000-beheerplan voor het gebied Klaverbank is opgesteld in overleg met vertegenwoordigers van alle bovengenoemde betrokkenen. Via de website, een nieuwsbrief en direct contact zijn belangstellenden op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen tijdens het beheerplanproces.

Er zijn aparte bijeenkomsten belegd met de verschillende gebruikers- en belangengroepen en er zijn gezamenlijke algemene informatiebijeenkomsten georganiseerd om concepten van het Natura 2000-beheerplan toe te lichten, te commentariëren en te bediscussieren. Ook is er regelmatig ambtelijk overleg geweest met de bij het beheerplan betrokken Rijksonderdelen (ministeries van LNV, IenW en Defensie). In Annex 2 staat een overzicht van de overige betrokken stakeholders.

1.7 Totstandkoming en vaststellingsprocedure van het beheerplan

Op de voorbereiding van een Natura 2000-beheerplan is de uniforme openbare voorbereidingsprocedure van afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing.

1.7.1 Zienswijzen

Het Natura 2000-ontwerpbeheerplan Klaverbank is vastgesteld en bekendgemaakt in de Staatscourant op 9 juli 2022. Het ontwerpbeheerplan lag gedurende de periode van 10 juni tot en met 21 juli 2022 ter inzage op www.platformparticipatie.nl/natura2000-eez. Eenieder die dit wilde, kon een zienswijze indienen. Er zijn in totaal 4 zienswijzen ingediend.

1.7.2 Vaststelling definitief Natura 2000-beheerplan Klaverbank

Bij het opstellen van het definitieve Natura 2000-beheerplan Klaverbank zijn de ingediende zienswijzen meegenomen. In de reactienota is duidelijk gemaakt op welke wijze dat is gebeurd. Vervolgens heeft de minister van IenW, na instemming van de minister van LNV en de minister van Defensie, het eerste definitieve Natura 2000-beheerplan Klaverbank vastgesteld. Tegen het besluit tot vaststelling kan door belanghebbenden beroep worden ingesteld.

Op grond van art 8.1, tweede lid van de Wet natuurbescherming is uitsluitend beroep mogelijk tegen de beschrijvingen van activiteiten die het bereiken van instandhoudingsdoelstellingen niet in gevaar brengen en de daarbij aangegeven voorwaarden en beperkingen, oftewel de vrijstellingen van de vergunningplicht zoals vermeld in hoofdstuk 5 van het beheerplan onder de categorieën 1 en 2. Er is geen beroep mogelijk tegen de elementen van het Natura 2000-beheerplan gericht op uitvoering, zoals de maatregelen of de fasering van de uitvoering.

1.7.3 Achtergronddocumenten

In aanvulling op dit beheerplan zijn een monitoringsplan, een toezicht- en handavingsplan, een communicatieplan en een uitvoeringsplan opgesteld. Deze plannen zijn tevens beschikbaar gesteld bij de terinzagelegging, maar maken geen deel uit van het beheerplan zelf. Uitvoeringsplannen kunnen tijdens de looptijd van het beheerplan worden geactualiseerd zonder het beheerplan opnieuw vast te hoeven stellen en dus ook zonder (opnieuw) een inspraakprocedure te hoeven doorlopen.

³ Visserijmaatregelen vormen geen onderdeel van dit Natura 2000-beheerplan maar zijn onderdeel van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB) en worden door het ministerie van LNV opgesteld en aan de Europese Commissie (EC) voorgelegd door middel van de zogenaamde gemeenschappelijke aanbevelingen (Joint Recommendations). (zie paragraaf 5.9).

Bij het beheerplan hoort tevens een aantal achtergronddocumenten waarnaar wordt verwezen. Het gaat om de volgende achtergronddocumenten:

- Doeluitwerking (Didderen *et al.*, 2019) en
- Nadere Effectenanalyse (Royal HaskoningDHV, 2019).

Deze documenten vormen de inhoudelijke onderbouwing van het beheerplan. Ze zijn tevens beschikbaar gesteld bij de terinzagelegging, maar maken geen deel uit van het beheerplan. Waar de in dit beheerplan opgenomen formuleringen afwijken van de achtergronddocumenten, geldt de tekst van dit beheerplan.

2 Korte gebiedsbeschrijving

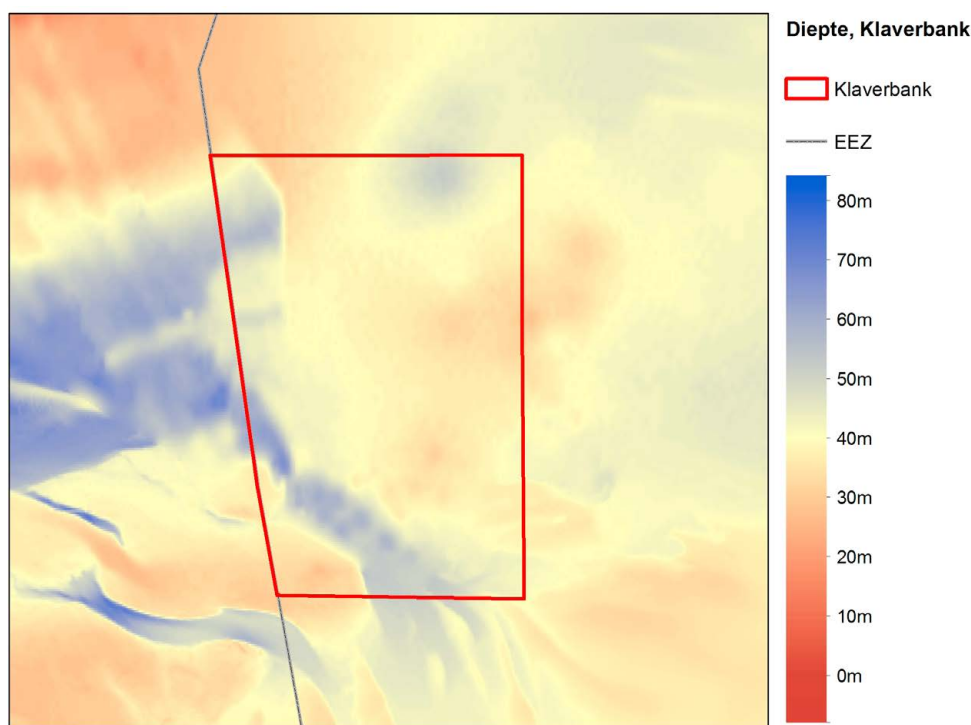
Parende stiefelslakken (foto: Udo van Dongen)

In dit hoofdstuk worden de geomorfologie, de abiotiek en de natuurwaarden van de Klaverbank beschreven. Hieruit blijkt dat dit gebied internationaal gezien waardevol is vanwege de aanwezigheid van het habitatype 'riffen van open zee' en de bijbehorende diersoorten.

2.1 Abiotische kenmerken

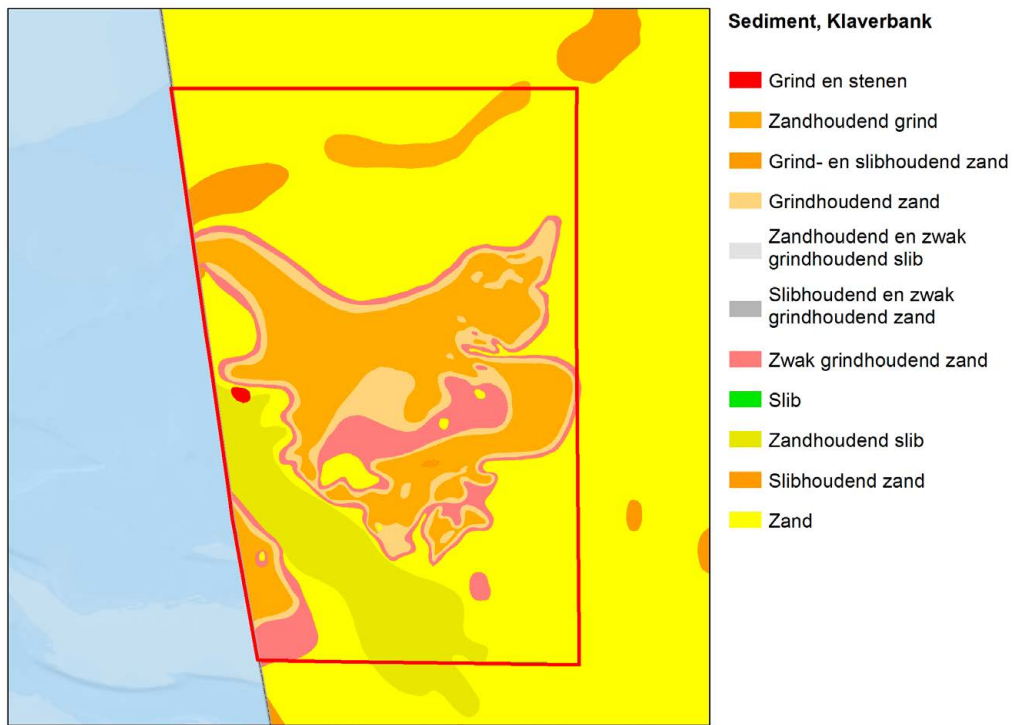
Het meest onderscheidende kenmerk van de Klaverbank is de diversiteit in bodemsamenstelling, met name de aanwezigheid van grof grind en stenen afgewisseld met zandbodems en een slibrijke geul. Zo'n 18.000 jaar geleden, aan het einde van de laatste ijstijd (het Weischelien) is de Klaverbank ontstaan. De bank is een restant van afzetting van materiaal dat door landijs werd aangevoerd vanuit Groot-Brittannië. Hierdoor bestaat de ondergrond uit keileem en de bovenste laag uit grof grind en zand (Van Moorsel, 2003).

De waterdiepte in het gebied varieert van 30 tot 70 meter met een gemiddelde waterdiepte van 43 meter (Bos *et al.*, 2008) (figuur 2-1). Het gebied bestaat uit twee delen met grof grind, kenmerkend voor H1170 riffen, en een 60 meter diepe, slibrijke geul aan de zuidwestzijde, de Botney Cut. Doordat de Klaverbank relatief diep is, wordt de ondergrond slechts incidenteel tijdens een zware storm door golfwerking beïnvloed. Hierdoor is het water helder en dringt het licht door tot op de bodem. Buiten de grindgebieden en de slibrijke Botney Cut bestaat de bodem voornamelijk uit diepgelegen (>30 meter) grof zand.

Figuur 2-1 Waterdiepte op de Klaverbank weergegeven t.o.v. Mean Sea Level (MSL) (bron data: <http://www.emodnet-bathymetry.eu/>)

De sedimentsamenstelling op de Klaverbank is vaak zeer variabel, zelfs binnen een transect van 1 km (Van Moorsel, 2003; Van den Oever & Verduin, 2017) (figuur 2-2). Het gebied bestaat onder andere uit grote stenen, grind, kiezels, gravel en zachter sediment zoals zand (Sheehan, *et al.*, 2013). De zeebodem is een mozaïek van sedimenten (Verduin *et al.*, 2016). Het hele gebied, inclusief de slibrijke geul (>50% slibgehalte), heeft een hoge biodiversiteit en is daarom een leefgebied dat een brede diversiteit aan soorten in verschillende levensfasen herbergt (Jager *et al.*, 2018; Jak *et al.* 2009; Van Moorsel, 2003).

Figuur 2-2 Sedimentsamenstelling van de Klaverbank (bron data: Noordzeeloket)

Heremietkreeften (foto: Udo van Dongen)

2.2 Belangrijke natuurkenmerken van het gebied

2.2.1 Geogene en biogene riffen

De Klaverbank is van bijzonder hoge ecologische waarde op het Nederlands Continentaal Plat (NCP) vanwege de aanwezigheid van geogene en biogene⁴ rifstructuren (habitattype H1170). De afwisselende bodemsamenstelling van stenen, grind en grof zand, in combinatie met helder water en grote variatie in waterdiepte zorgt voor een hoge biodiversiteit. De Klaverbank heeft zelfs de hoogste biodiversiteit van bodemfauna per oppervlakte-eenheid in het Nederlandse deel van de Noordzee. Er komt bijvoorbeeld dodemansduim voor, een zachte koraal soort, die zeldzaam is in de Noordzee. Door het heldere water en de hoge mate van doorzicht (tot wel 40 meter diep) is er voldoende licht om de groei van onder andere korstvormende kalkkroonwieren (*Lithothamnion sonderi* en *Phymatolithon* sp.) op de bodem mogelijk te maken (ministerie van Economische Zaken, 2014a) (figuur 2-2).

2.2.2 Primaire productie

De primaire productie in het deel van de Noordzee waar de Klaverbank zich bevindt is relatief laag. Door de lagere temperaturen begint de algenbloei in dit deel later in het voorjaar dan elders in de Noordzee. Grote algenbloeien komen in dit gebied niet voor als gevolg van nutriëntenschaarste en fytoplanktonbegrazing (Bergman *et al.*, 1991).

2.2.3 Bodemfauna

Van alle bodemfaunasoorten op het gehele NCP komt 44% uitsluitend op de Klaverbank voor (Van Moorsel, 2003). De biodiversiteit van de bodemfauna van dit gebied is daarmee één van de hoogste op het NCP (Lindeboom *et al.*, 2008, Jak *et al.*, 2009; Bos *et al.*, 2011, Leewis *et al.*, 2016). Vanwege de diversiteit in sedimenttypen, zoals grove sedimenten en kiezels afgewisseld met grof zand, is het gebied zeer geschikt voor de aanwezigheid van verschillende soorten kreeftachtigen, borstelwormen, weekdieren, zachte koralen en stekelhuidigen. Typische soorten zijn onder andere de wulk (*Buccinum undatum*) en dodemansduim (*Alcyonium digitatum*, een zacht koraal).

⁴ Tot het habitattype H1170 behoren volgens de Europese definitie ook riffen van biogene oorsprong. Nederland kiest er voor om de biogene structuren niet als apart habitattype te beschouwen, maar deze structuren te rekenen tot habitattype H1110 en H1140 daar waar deze structuren zich binnen de begrenzings van deze habitattypen bevinden (Matthijsen *et al.*, 2018).

Heremietkreeften (foto: Udo van Dongen)

2.2.4 Vissen

De Klaverbank vormt (potentieel) geschikt paai gebied voor diverse vissoorten, zoals wijting (*Merlangius merlangus*), haring (*Clupea harengus*) en verschillende soorten roggem (Ter Hofstede *et al.*, 2005). Deze soorten hebben harde substraten nodig voor de afzetting van eieren, waarmee het gebied een belangrijke functie als kraamkamer heeft (Van Kooten *et al.*, 2015). Verder zijn er diverse algemeen voorkomende Noordzeevissen aanwezig, zoals grondels (*Pomatoschistus* spp.), gewone pitvis (*Callionymus lyra*) en kleine platvis zoals schurftvis (*Arnoglossus laterna*) en dwergtong (*Buglossidium luteum*) (Van Moorsel, 2003). Ook zijn er vissen aanwezig die duidelijk een voorkeur hebben voor harde substraten, zoals de dwergzeedonderpad (*Micrenophrys lilljeborgii*) en de zuignapvis (*Diplecogaster bimaculata*).

2.2.5 Vogels

Duikende zeevogels, zoals de zeekoet (*Uria aalge*) en de alk (*Alca torda*), foerageren op vis in het gebied. Ook komen de grote jager (*Stercorarius skua*), noordse stormvogel (*Fulmarus glacialis*) en drieteenmeeuw (*Rissa tridactyla*) veel voor in dit gebied om te foerageren en te overwinteren. In de zomer (juni/juli) is de verspreiding van deze soorten zeevogels beperkt tot de centrale Noordzee, met name op de Doggersbank, Klaverbank en Centrale Oestergronden (Arts & Berrevoets, 2005). De noordse stormvogel is gedurende het hele jaar aanwezig op het NCP, met hogere concentraties de Klaverbank. Het overgrote deel van de noordse stormvogels op het NCP broedt in Noord-Schotland en op de Schotse eilanden.

2.2.6 Zeezoogdieren

In de zomer zijn er hogere dichtheden van bruinvissen (*Phocoena phocoena*) aangetroffen in het gebied Klaverbank, vooral rondom de Botney Cut, waarschijnlijk omdat een aantal prooi-soorten (zoals wijting en haring) in het gebied paaien. Incidenteel zijn ook dwergvinvissen (*Balaenoptera acutorostrata*) en witsnuitdolfijnen (*Lagenorhynchus albirostris*) waargenomen (Camphuysen & Peet, 2006; Brasseur *et al.*, 2008). Bruinvissen, grijze zeehonden (*Halichoerus grypus*) en, in mindere mate, gewone zeehonden (*Phoca vitulina*) gebruiken het gebied om te foerageren. Er zijn geen aanwijzingen dat het gebied Klaverbank belangrijker is dan de rest van de Noordzee (Brasseur *et al.*, 2008; Camphuysen & Siemensma, 2011; ministerie van Economische Zaken, 2014b).

3 Beleid en bestaande activiteiten

De Wet natuurbescherming (Wnb) vereist dat voor ieder Natura 2000-gebied een beheerplan wordt opgesteld, dus ook voor de Klaverbank. Dit hoofdstuk beschrijft het internationaal en nationaal beleid dat van toepassing is op (dit deel van) de Noordzee. Tevens worden de bestaande activiteiten die in dit gebied op zee plaatsvinden kort beschreven. Hiermee wordt de context geschetst waarbinnen gewerkt wordt aan het behoud en herstel van de biodiversiteit in het Natura 2000-gebied Klaverbank.

3.1 Noordzeebeleid

Er spelen veel belangen en ontwikkelingen op de Noordzee. Zowel nationaal als internationaal is er beleid ontwikkeld en zijn afspraken in akkoorden en verdragen vastgelegd over hoe we met de beschikbare ruimte op de Noordzee omgaan.

3.1.1 Noordzee Gebiedsagenda 2050 en Nationaal Water Programma

De langetermijnvisie voor de Noordzee is vastgelegd in de Noordzee 2050 Gebiedsagenda uit 2014. Er wordt daarin gesteld dat de Noordzee een belangrijke sociaal-culturele en historische betekenis voor Nederland heeft en een bron van kennis is. De zee kan echter alleen in optima forma bijdragen als de natuurlijke kracht van de zee (verder) wordt hersteld en uitgebouwd, terwijl de aantrekkingskracht van de zee behouden blijft voor iedereen. Het gebruik van de zee is in transitie. De kern van het beleid wordt: samen met maatschappelijke organisaties sturen op gewenst gebruik in ruimte en tijd, ecologie en economie en de natuurlijke potentie van zee en kust verder ontwikkelen. Internationale samenwerking speelt een belangrijke rol.

De Noordzee 2050 Gebiedsagenda met langetermijnvisie is geïntegreerd in het Nationaal Water Programma (NWP) dat op grond van Europese regelgeving en de nationale Waterwet iedere 6 jaar wordt vastgesteld. Het NWP beschrijft de hoofdlijnen, principes en richting van het nationale waterbeleid en bijbehorende ruimtelijke aspecten. In het NWP wordt gestreefd naar een Noordzee met een gezond en veerkrachtig marien ecosysteem dat duurzaam kan worden gebruikt. In dit plan zijn de (ruimtelijke) voorwaarden gegeven voor het duurzaam, ruimte-efficiënt en veilig gebruik van de Noordzee, in evenwicht met de belangen van het mariene ecosysteem, zoals (o.a.) vastgelegd in de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) en de Vogel- en Habitatrichtlijnen.

Uitwerking van het NWP voor de Noordzee vindt plaats in de Beleidsnota Noordzee (2016-2021) en het Programma Noordzee (2022-2027). Deze documenten beschrijven de kaders voor ruimtegebruik op de Noordzee binnen de grenzen van een gezond ecosysteem. Meervoudig ruimtegebruik is een belangrijk uitgangspunt. Het afwegingskader van de Wnb is daarin geïntegreerd en geldt voor alle vergunningplichtige activiteiten.

Het Programma Noordzee 2022 – 2027 introduceert op een aantal aspecten nieuw beleid. Zo is bijvoorbeeld, conform de afspraken uit het Noordzeeakkoord, in Programma Noordzee opgenomen dat in 2023 13,7 procent van de Nederlandse Noordzee, en in 2030 15 procent, is gevrijwaard van bodemberoerende visserij. Daarbinnen zal een areaal van 2,8 procent van de Nederlandse Noordzee dan helemaal gesloten zijn voor visserij. Soortbescherming vindt plaats op basis van actie- en soortenbeschermingsplannen en voor het terugdringen van zwerfvuil op zee worden aanvullende maatregelen rondom de grootste bronnen van vervuiling op land en zee genomen.

3.1.2 Noordzeeakkoord 2020 en Strategische Agenda Noordzee 2030

In 2019-2020 hebben natuurorganisaties, de visserij- en energiesector, de brancheorganisatie zeehavens en de rijksoverheid in het Noordzeeoverleg afspraken gemaakt over de toekomst van de Noordzee.

Op basis hiervan is “Het Akkoord voor de Noordzee” (of Noordzeeakkoord) opgesteld. Dit bevat gezamenlijke voorstellen voor keuzes en afspraken voor beleid die de opgaven voor visserij, natuur en windenergie concreet maken en met elkaar in balans brengen. Wat betreft natuur gaat het om bescher-

mende maatregelen voor gebieden via de Habitatrictlijn (HR), Vogelrichtlijn (VR) en Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) en de instandhoudingsmaatregelen voor visserij middels het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB).

Annex 3 geeft een overzicht van afspraken uit het Noordzeeakkoord die relevant zijn voor de Natura 2000-gebieden op de Noordzee en specifiek voor de Klaverbank. Naast gebiedsbescherming is meer generieke soortenbescherming van belang voor langlevende en kwetsbare soorten, zoals zeevogels en bepaalde haaien- en roggensoorten. De afspraken in het Noordzeeakkoord intensiveren de meer generieke soortenbescherming als onderdeel van de 'extra mijlen die we te gaan hebben op weg naar een gezonde Noordzee'.

De afspraken in het Noordzeeakkoord vormen de basis voor de Strategische Agenda Noordzee 2030 en het Programma Noordzee 2022-2027, waarin de strategische opgaven – inclusief tijdpad, samenwerkingsagenda's en investeringen – worden opgenomen. Overleg over de invulling wordt gecentraliseerd in het Noordzeeoverleg (NZO) dat geldt als het centrale punt voor alle relevante partijen, van overheid tot belanghebbenden. Deze structuur moet inspraak vergroten en vergaderdruk verlagen.

3.1.3 Waterwet

De Waterwet regelt het integrale beheer van het gehele watersysteem, zowel op land als op zee. Deze wet biedt overheden, waaronder het Rijk, een middel om onder andere waterverontreiniging tegen te gaan. Daarnaast voorziet de wet in het toekennen van gebruiksfuncties voor landbouw, scheepvaart, drinkwatervoorziening, industrie en recreatie. Er worden eisen gesteld aan de kwaliteit en de inrichting van het watersysteem, in afhankelijkheid van de functie. Het watersysteem staat hierbij centraal. Voor de gebieden op zee bevat de Waterwet de nationale verankering van de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM).

3.1.4 Kaderrichtlijn Mariene Strategie

De Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) heeft tot doel het beschermen en herstellen van Europese zeeën en het bevorderen van het duurzaam gebruik ervan. De KRM verplicht de lidstaten een mariene strategie op te stellen, gericht op bescherming, behoud en herstel van het mariene milieu. Nederland heeft de doorwerking van de KRM in 2010 opgenomen in het Waterbesluit onder de Waterwet.

De Mariene Strategie voor de Nederlandse Noordzee omvat drie delen die elke zes jaar worden geactualiseerd. In Mariene Strategie Deel 1 Actualisatie 2018-2024 is de goede milieutoestand beschreven en zijn doelen geformuleerd. In deel 2 is het KRM-monitoringprogramma 2020-2026⁵ uitgewerkt en Deel 3 bevat het KRM-maatregelenpakket. Deel 3, dat in 2022 is vastgesteld, is integraal onderdeel van het Programma Noordzee.

Omdat veel knelpunten lidstaat-overstijgend zijn, verplicht de KRM de EU⁶-lidstaten tot een regionale aanpak met een nadrukkelijke coördinerende rol voor de bestaande regionale zeeconventies, zoals OSPAR. Maar er zijn ook andere internationale verbanden waarbinnen samengewerkt kan worden aan een goede milieutoestand.

⁵ Het ontwerp KRM-monitoringsprogramma 2020-2026 heeft in 2020 ter inzage gelegen en wordt nu gebruikt voor rapportage van Nederland over het KRM-monitoringprogramma aan de Europese Commissie.

⁶ Verder wordt in de EU biodiversiteit gesteld om uiterlijk in 2030 ten minste 30% van de zeegebieden in Europa tot doeltreffend beheerde beschermde gebieden om te vormen.

3.1.5 OSPAR

Het OSPAR⁷-verdrag (Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic) heeft als doel om door internationale samenwerking het maritieme milieu in de noordoostelijke Atlantische Oceaan, inclusief de Noordzee, te beschermen. Voor internationale afstemming voor de Noordzee is OSPAR een belangrijk platform. Zo ontwikkelen de verschillende werkgroepen binnen OSPAR methodieken en maatregelen om de goede milieutoestand en milieudoelen onder de KRM te bereiken en te behouden.

Het OSPAR-verdrag heeft twee aanbevelingen aangenomen om waardevolle zeegebieden (Marine Protected Areas) te beschermen. Dit zijn OSPAR Recommendation 2003/3 en 2010/2 (OSPAR Commission, 2010). De Klaverbank is ook zo'n beschermd zeegebied. Dit Natura 2000-beheerplan zal ter kennisgeving worden aangeboden aan OSPAR. Het leidt niet tot aanvullende verplichtingen in het kader van dit beheerplan.

3.1.6 International Maritime Organization (IMO)

De scheepvaartsector heeft wereldwijd een gemeenschappelijke juridische basis voor het bevorderen van de efficiënte en veilige vaart. De regelgeving is mondiaal vastgelegd in het internationale zeerechtverdrag United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) en uitgewerkt in afspraken en verdragen binnen de International Maritime Organization (IMO). Het hoogste orgaan van de IMO is de Assembly (Algemene Vergadering) waarin alle leden (lidstaten) zitting hebben. De Algemene Vergadering komt eens in de twee jaar bijeen en is verantwoordelijk voor het goedkeuren van het programma en het vaststellen van het budget. Naast de Assembly is er de Council (bestuursorgaan, waarin Nederland op dit moment zitting heeft) en nog een vijftal hoofdcommissies waarvan voor dit beheerplan de Maritime Safety Committee (MSC) en de Marine Environment Protection Committee (MEPC) de belangrijkste zijn.

Op dit moment beheert de IMO zo'n 30 verdragen, onderverdeeld in veiligheid, milieu, aansprakelijkheid en compensatie en overige verdragen. De Maritime Safety Committee (MSC) is gemandateerd om toezicht te houden op het internationale regelgevende kader voor de veiligheid van de scheepvaart. Bekende verdragen in dit verband zijn the International Convention for the Safety of Life at Sea' (SOLAS, 1974), de 'Convention on the International Regulations for Preventing Collisions at Sea' (COLREG, 1972) en de 'International Convention on Standards of Training, Certification and Watchkeeping for Seafarers' (STCW, 1978).

Om vervuiling door scheepvaart te voorkomen is de 'International Convention for the Prevention of Pollution From Ships' (MARPOL, 1973) het belangrijkste verdrag. Het MARPOL-verdrag pakt vervuiling door schepen aan door aandacht te besteden aan: olieverontreiniging, verontreiniging door in bulk vervoerde schadelijke vloeistoffen, schadelijke stoffen in verpakte vorm over zee vervoerd, rioolwater en afval en het voorkómen van luchtverontreiniging door schepen. Andere milieuverdragen hebben betrekking op aangroeiwerende systemen die op schepen worden gebruikt, de overdracht van uitheemse soorten door het ballastwater van schepen en de milieuvriendelijke recycling van schepen. Het Marine Environment Protection Committee (MEPC) is bevoegd om alle aangelegenheden, die binnen het mandaat van IMO vallen, te onderzoeken met betrekking tot preventie en controle van verontreiniging door schepen.

3.1.7 Bruinvisbeschermingsplan

ASCOBANS⁸ heeft in 2009 een Noordzee-breed beschermingsplan voor de bruinvis aangenomen (Reijnders *et al.*, 2009). In 2011 verscheen de Nederlandse uitwerking hiervan; het soortbeschermingsplan voor de bruinvis (Camphuysen & Siemensma, 2011). Dit plan bevatte een overzicht van de staat van instandhouding, potentiële bedreigingen, benodigd onderzoek en aanbevelingen voor maatregelen met betrekking tot de bruinvis in de Nederlandse wateren. De focus lag op beschermende maatregelen om bijvangst te reduceren en negatieve effecten van impulsief onderwatergeluid te beperken.

7 OSPAR komt van "Oslo" en "Parijs" omdat het verdrag twee eerder aldaar getekende internationale overeenkomsten verving. Het OSPAR verdrag werd aangenomen op een ministeriële bijeenkomst in Parijs op 22 september 1992 en trad na ratificatie in werking op 25 maart 1998.

8 Ascobans (Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Seas) is een UN overeenkomst onder de Convention on Migratory Species (CMS) die in 1991 werd gesloten inzake de instandhouding van de kleine walvisachtigen in de Noordzee en Oostzee, het noordoostelijk deel van de Atlantische Oceaan en de Ierse Zee.

In 2020 is dit bruinvisbeschermingsplan geactualiseerd (Siemensma, 2020). In het dit keer in het Engels opgestelde "Updated Conservation Plan for the Harbour Porpoise *Phocoena phocoena* in the Netherlands" wordt aan de hand van vijf thema's opnieuw beoordeeld wat de status van de bruinvis is, welke nieuwe ontwikkelingen er zijn geweest sinds 2011 en wat er na 2020 nodig is aan monitoring, onderzoek en maatregelen. De thema's zijn populatiestatus, populatie-ecologie, strandingen, bijvangst en onderwatergeluid.

Bij de beoordeling van de Habitatrichtlijn in 2019 is de staat van instandhouding voor de bruinvis veranderd in 'gunstig', met de kanttekening dat er voor toekomstperspectief een 'onbekend' oordeel is bepaald. Dit is omdat de effecten van de grootschalige uitrol van Windenergie op Zee nog niet goed bekend zijn en er ook nog veel onzekerheden zijn over de ontwikkeling van de populatie, ook al is die de afgelopen jaren stabiel en op een goed niveau (Adams et al., 2019).

Het Wind op Zee Ecologisch Programma (Wozep) levert veel nieuwe inzichten op en van het 5-jarig Remote Electronic Monitoring project zijn veel lessen geleerd over bijvangst van bruinvissen en de samenwerking met de visserij. Verder zijn er sinds 2011 veel ontwikkelingen geweest op juridisch en beleidsmatig gebied, zoals de nieuwe Wet natuurbescherming, de Wet Windenergie op Zee en de ontwikkeling van het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC). Een eerste versie van dit kader verscheen reeds in 2015. In de nieuwste versie, het KEC 3.0 (RWS, 2019), staan de windparken centraal die tussen 2023 en tot 2030 worden aangelegd, maar worden ook de ontwikkeling van relevante indicatoren en een nieuw monitoringsprogramma voor de Kaderrichtlijn Mariene Strategie meegenomen.

In het geactualiseerde bruinvisbeschermingsplan wordt benoemd dat bijvangst plaatsvindt door staand-wantvisserij en dan vooral door de kleinere eenmans schepen (Siemensma, 2020). De voornaamste veranderingen voor na 2020 richten zich op een geoptimaliseerd ontwerp voor (vliegtuig)tellingen, multidisciplinaire aanpak voor populatie-ecologie, verbeterde strandingenregistratie, cumuleren van andere geluidsbronnen dan de aanleg van windparken en een internationale aanpak voor bijvangst.

3.1.8 Gemeenschappelijk Visserijbeleid

De Europese Commissie heeft de exclusieve bevoegdheid om maatregelen op visserijbeleid te nemen. Voor zowel Natura 2000 als KRM verloopt de procedure om visserijmaatregelen te nemen via artikel 11 van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB). Deze artikel 11 procedure houdt in dat de initiërende lidstaat en lidstaten met een visserijbelang in de EEZ van de initiërende lidstaat de te nemen visserijmaatregelen regionaal met elkaar afstemmen en vervolgens een gemeenschappelijke aanbeveling (Joint Recommendation) indienen bij de Europese Commissie. In het Noordzeeakkoord (NZA) zijn aanvullende afspraken gemaakt over beschermde gebieden en instandhoudingsmaatregelen. Deze afspraken zijn vastgelegd in het Programma Noordzee 2022-2027. Voor het Natura 2000-gebied Klaverbank geldt dat de instandhoudingsmaatregelen worden aangepast. Het voorbereidende proces om een artikel 11-procedure te starten voor deze maatregelen is in 2022 ingezet. Het is de verwachting dat deze visserijmaatregelen in de loop van de beheerplanperiode in werking zullen treden.

Visserijactiviteiten door niet-lidstaten, ook met betrekking tot het verlenen van toegang tot elkaars wateren, worden tussen de Europese Unie en de betreffende staat geregeld in TCAs (Trade and Cooperation Agreements). Beide partijen oefenen hierin de rechten van de kuststaat uit met het oog op het verkennen, exploiteren, behouden en beheren van de levende rijkdommen van de zee in hun wateren.

Ter voorbereiding van te nemen instandhoudingsmaatregelen in de Natura 2000-gebieden in de Nederlandse EEZ (Doggersbank, Klaverbank en Friese Front) heeft van 2009-2013 het project Fisheries Measures in Protected Areas (FIMPAS) plaatsgevonden. Dit project heeft geresulteerd in een advies van ICES (International Council for the Exploration of the Sea) met betrekking tot maatregelen om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. Deze maatregelen zijn samen met de belanghebbenden, kennisinstituten en andere lidstaten met een rechtstreeks belang bij het beheer van de visserij in deze gebieden uitgewerkt. Op grond daarvan heeft het ministerie van LNV, in overleg met andere lidstaten, gemeenschappelijke aanbevelingen opgesteld met een voorstel voor instandhoudingsmaatregelen en de ecologische onderbouwing daarvan.

Deze gemeenschappelijke aanbevelingen voor instandhoudingsmaatregelen in de gebieden Doggersbank, Klaverbank en Friese Front, alsmede de KRM-bodembeschermingsgebieden op Centrale Oestergronden en Friese Front, zijn in juni 2019 bij de Europese Commissie ingediend. De maatregelen zijn door de Europese Commissie en het Scientific, Technical and Economic Committee for Fisheries (STECF) beoordeeld. Hieropvolgend heeft de Europese Commissie in oktober 2019 een brief gestuurd aan het ministerie van LNV waarin de EC Nederland uitnodigt om een aantal aanpassingen in de voorgestelde maatregelen te overwegen. Naar aanleiding van deze uitnodiging zijn er enkele veranderingen in de voorgestelde maatregelen doorgevoerd en deze zijn wederom ter goedkeuring aan de Scheveningen Groep⁹ en de North Sea Advisory Council (NSAC) voorgelegd.

Na goedkeuring door de lidstaten zijn de aangepaste gemeenschappelijke aanbevelingen voor instandhoudingsmaatregelen op de Klaverbank en het Friese Front, alsmede de KRM-bodembeschermingsgebieden op de Centrale Oestergronden en het Friese Front, op 1 juli 2021¹⁰ opnieuw ingediend bij de Europese Commissie. Deze instandhoudingsmaatregelen worden door de Europese Commissie juridisch vastgelegd in een Gedelegeerde Handeling.

3.2 Doorwerking in andere plannen

Het Natura 2000-beheerplan is, als kader voor natuurbeheer en activiteiten in Natura 2000-gebieden, juridisch verankerd in de Wet natuurbescherming (Wnb). Naast het beheerplan bestaan andere instrumenten op grond van de Wnb en andere wetten die direct of indirect betrekking hebben op natuurbescherming. Denk bijvoorbeeld aan vergunningen en ontheffingen voor emissies op grond van de Wnb, Mijnbouw-wetgeving en milieuregelgeving. Het beheerplan is het instrument dat zich specifiek richt op het realiseren van de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen voor het gebied Klaverbank. Het kan daarmee richtinggevend of kaderstellend zijn voor andere instrumenten die eveneens rekening moeten houden met hetgeen is bepaald bij of krachtens de Wnb. De Wnb laat ruimte voor (niet-dwingende) afstemming tussen beheerplannen voor Natura 2000-gebieden en andere plannen of vergunningverlening.

De informatie uit dit Natura 2000-beheerplan en bijbehorende achtergronddocumenten kan gebruikt worden bij het opstellen van een effectenanalyse in het kader van de Wnb (passende beoordeling of Voortoets) van ruimtelijke plannen of andere plannen en projecten (zoals bijvoorbeeld aanleg van windparken, olie- en gasinstallaties of aanleg en onderhoud van kabels en leidingen). Hetzelfde geldt voor de plannen ten behoeve van de waterregelgeving en Mijnbouwwetgeving. Dit beheerplan kan daarnaast gevolgen hebben voor het verlenen van Waterwetvergunningen en het vaststellen van eigen projectplannen van Rijkswaterstaat in de rol van gebiedsbeheerder.

⁹ De Scheveningen Groep is een regionaal – Noordzee-breed – overlegorgaan waarin alle Noordzeelanden zijn vertegenwoordigd. De groep adviseert de Europese Commissie over visserijaangelegenheden. Bovendien heeft het de functie om de voorstellen van de lidstaten te bespreken en de gevolgen ervan te zien voor de vissersvloeden van die landen. (Bron: Noordzeeloket)

¹⁰ Op 1 juli 2021 zijn er geen gemeenschappelijke aanbevelingen voor instandhoudingsmaatregelen op de Doggersbank ingediend omdat de aanbevelingen in eerste instantie met voormalig lidstaat VK waren opgesteld en voor aanpassingen het akkoord van niet-lidstaat VK nodig waren. Overleg met niet-lidstaten loopt via andere procedures.

3.3 Huidige activiteiten en ontwikkelingen

Menselijke activiteiten op de Klaverbank hebben in meer of mindere mate invloed op de natuurwaarden in het gebied. In het Natura 2000-gebied Klaverbank bestaan die activiteiten voornamelijk uit scheepvaart, visserij en activiteiten met betrekking tot gaswinning. Hieronder volgt een samenvatting van activiteiten in het gebied die relevant zijn voor de natuurwaarden. In de Nadere Effectenanalyse Klaverbank (Royal HaskoningDHV, 2019) staan activiteiten in detail beschreven, inclusief kaarten met locaties van de activiteiten.

Vervolgens worden in deze paragraaf ook de verwachte ontwikkelingen van de huidige activiteiten en nieuwe relevante ontwikkelingen beschreven. De ontwikkelingen zijn onder andere gebaseerd op de scenariostudie voor de Noordzee 'Toekomst van de Noordzee' (Matthijssen *et al.*, 2018). Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft op verzoek van de ministeries van EZK, IenW, LNV en BZK een scenariostudie opgesteld voor de Noordzee in 2030 en 2050. De studie brengt de verwachte ruimte en ecologische ontwikkelingen in beeld op basis van een viertal scenario's: Langzaam Verder, Pragmatisch Duurzaam, Snel Vooruit, en Samen Duurzaam (Matthijssen *et al.*, 2018). De ontwikkelingen voor scheepvaart, windenergie, olie en gas en kabels en leidingen zijn hieruit afgeleid. Tenslotte zijn concrete toekomstige projecten waarvoor een vergunning is verleend of waarvan bekend is dat er een vergunningsprocedure loopt omschreven. Dit betreft projecten die in de toekomst een effect kunnen hebben op de instandhoudingsdoelstellingen in het gebied.

3.3.1 (Beroeps)scheepvaart

De Noordzee is één van de drukst bevaren zeeën ter wereld. De zeescheepvaart omvat hier behalve de handelsvaart nog diverse andere sectoren: visserij, zeesleepvaart, waterbouw, offshore supply, en passagiers- en pleziervaart. Ook in het Natura 2000-gebied Klaverbank komt routegebonden en niet-routegebonden verkeer voor van schepen met verschillende manoeuvreercharacteristieken, afmetingen en snelheden in twee soorten (vaar)gebieden:

1. gebieden met routingssysteem;
2. gebieden zonder routingssysteem

Er loopt een diepwaterscheepvaartroute door het zuidoostelijk deel van de Klaverbank, met scheepvaart van en naar Engeland en in noordelijke richtingen. Hierdoor zijn er vooral veel koopvaardij schepen in het zuiden van de Klaverbank. Naast koopvaardij schepen betreft het ook veerboten van en naar Engeland. Op het noordelijke, westelijke en centrale deel van de Klaverbank vindt weinig scheepvaart plaats. Er zijn geen ankerplaatsen aanwezig op de Klaverbank (MARIN, 2017), maar schepen ankeren hier wel.

Het Maritime Research Institute Netherlands (MARIN) voert in opdracht van Rijkswaterstaat om de drie jaar een netwerkevaluatie uit van het scheepvaartverkeer op de Noordzee op basis van AIS-gegevens. Uit deze studie blijkt dat er een lichte afname te zien is in het aantal niet-routegebonden scheepvaartbewegingen in de EEZ in de periode 2018/2019 ten opzichte van 2015/2016. Op de Klaverbank is deze lichte afname in scheepvaartbewegingen ook te zien (MARIN, 2020).

Het is te verwachten dat de scheepvaart in de toekomst zal toenemen. In welke mate de scheepvaart zal toenemen, is onduidelijk en afhankelijk van verschillende ontwikkelingen en beleidskeuzes. Verschillende studies voorspellen, afhankelijk van het scenario, een toename van de scheepvaartintensiteit op de Noordzee ten opzichte van 2015 van tussen de 2,5-20% in 2030 en 10-40% in 2050 (o.m. Matthijssen *et al.*, 2018). Het is aannemelijk dat de scheepvaartintensiteit in het Natura 2000-gebied Klaverbank eveneens zal toenemen.

3.3.2 Olie- en gaswinning

Ten behoeve van gaswinning zijn enkele platforms aanwezig in en rondom het Natura 2000-gebied Klaverbank. De aanwezigheid van deze platforms zorgt naast het ruimtegebruik ook voor meer scheepvaart- en vliegverkeer (helikopters).

Het is de verwachting dat olie- en gaswinning op de Noordzee op de langere termijn zal afnemen. Enerzijds door het uitputten van olie- en gasvoorraden. Anderzijds is in het Noordzeeakkoord afgesproken dat gaswinning in Natura 2000-gebieden wordt uitgefaseerd. In de toekomst wordt, in verband met de energietransitie, meer energie uit wind op zee ontwikkeld. In de toekomstscenario's is rekening gehouden met CO₂-opslag in de velden op zee.

Offshore winning van olie en gas neemt in de scenario's af tot nul in 2050. Dit is in overeenstemming met de huidige inzichten over winning van gas uit de zogenoemde kleine velden (Van Geuns *et al.* 2017). Het aantal platforms zou dan ook tot nul zijn afgenomen, als de installaties na gebruik conform de wettelijke verplichtingen worden opgeruimd. Mogelijk wordt een gedeelte van deze installaties ingezet voor ondergrondse opslag van CO₂. Hierdoor zal wellicht een deel van de infrastructuur in stand blijven op de Noordzee.

3.3.3 Kabels en leidingen

In het gebied Klaverbank liggen een verlaten telecomkabel en drie doorgaande leidingen voor het transport van gas. Verder zijn er twee kleinere leidingen die de platforms verbinden. Tijdens de looptijd van dit beheerplan (2023-2029) wordt een hoogspanningsgelijkstroomverbinding (Viking Link-interconnector) aangelegd tussen Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. De kabel wordt ingegraven en zal ca. 19 kilometer door het noordelijk deel van de Klaverbank kruisen. De vergunningen (zowel Wnb als Waterwet) zijn hiervoor verleend.

Op basis van de scenariostudie uitgevoerd door het PBL wordt in drie van de vier scenario's verwacht dat de olie- en gasinfrastructuur op de Noordzee wordt opgeruimd voor 2030 en/of deels wordt vervangen door infrastructuur voor ondergrondse opslag van CO₂. In alle scenario's is ook een toename in de aanleg van stroomkabels en stopcontacten (platforms: Offshore High Voltage (sub)Stations) te verwachten. In het meest behoudende scenario blijft de olie- en gas- infrastructuur nog tot na 2030 staan. Dergelijke initiatieven binnen Natura 2000-gebied Klaverbank zijn gebonden aan de Wet natuurbescherming, zoals ook beschreven in paragraaf 3.3.9 over toekomstige ontwikkelingen.

3.3.4 Calamiteiten en incidentenbestrijding

Verontreinigingen (zoals oliehoudende stoffen, chemicaliën en inhoud van containers) op zee worden gemeld of opgespoord door middel van vliegtuigen en door satellieten. De algemene trend is dat het aantal verontreinigingen in de Noordzee sterk afneemt. De verontreinigingen die worden waargenomen en/of gemeld, bevinden zich meestal in de buurt van scheepvaartroutes. Grote verontreinigingen (duizenden liters) worden nog zelden waargenomen. De verontreinigingen zijn vaak het resultaat van het schoonmaken van bijvoorbeeld een machinekamer van een groot schip op zee en vallen binnen de wettelijke normen (Wet voorkoming verontreiniging door schepen). De verontreinigingen zijn over het algemeen zo klein dat ze niet actief opgeruimd worden, maar vanzelf verdwijnen (niet meer op het oog terug te vinden zijn).

In de periode 2013-2018 hebben er geen incidenten plaatsgevonden en in de periode 2008-2018 is er geen olie opgeruimd door Rijkswaterstaat of de Kustwacht in de Natura 2000-gebieden op de Noordzee (Rijkswaterstaat Zee en Delta, 2018). Ook in de jaren daarna is er geen olie opgeruimd in Natura 2000-gebieden op de Noordzee (mondellinge mededeling Rijkswaterstaat, 15 juni 2021).

De Kustwacht vliegt dagelijks vanuit Schiphol met een vliegtuig dat is uitgerust om onder andere verontreinigingen aan de oppervlakte van het zeewater op te sporen. Minimaal één keer per 4 dagen vindt er een inspectievlucht over het gebied Klaverbank plaats. In het Incidentenbestrijdingsplan Noordzee (2021) zijn de afspraken vastgelegd voor het opruimen van verontreinigingen. Bij een actualisering van dit plan zal een verwijzing naar het beheerplan worden opgenomen.

3.3.5 Gevolgen van zwerfvuil

Er komt steeds meer aandacht voor de negatieve gevolgen van zwerfvuil op de (zee)natuur, met name van plastics. Zwerfvuil kan worden onderverdeeld in drijvend en zwevend zwerfvuil en zwerfvuil dat zich op de bodem verzamelt. Als plastic zwerfvuil uiteen is gevallen, spreken we van micro- of zelfs nanoplastics. Het gaat om materiaal dat niet of moeilijk biologisch afbreekbaar is, zoals plastic flessen, doppen en zakjes, die in zee terechtkomen via rivieren of via afvallozing vanaf schepen of platforms en plastic netten en touwen, die afkomstig zijn van scheepvaart en visserij. Vroeger bestonden visnetten en touwen uit biologisch afbreekbaar materiaal, maar tegenwoordig bestaan de meeste visnetten uit plastic.

Er is weinig bekend over de concentratie van drijvend zwerfvuil, zwerfvuil op de bodem en micro- en nanoplastics in de Noordzee en de Natura 2000-gebieden. Wel is het zeker dat overal plastic aanwezig is. Er zijn wel monitoringsgegevens van zwerfvuil op stranden en plastic in de magen van noordse stormvogels; beide laten een dalende trend zien. Monitoring van microplastics is ook in ontwikkeling. Er wordt vanuit OSPAR gewerkt aan de ontwikkeling van een nieuwe indicator voor microplastics in sediment.

Ook vanuit de KRM is er aandacht voor de gevolgen van zwerfvuil op zee en zijn diverse maatregelen geagendeerd voor het terugdringen van zwerfvuil op zee. Dit zijn aanvullende maatregelen rondom de grootste bronnen van vervuiling, namelijk stranden (kennisuitwisseling, ondersteuning samenwerkingsprojecten), stroomgebieden (vergroten van bewustwording van de zwerfvuilproblematiek bij terrein- en waterbeheerders langs rivieren), scheepvaart (verbeterde voorwasprocedure ter voorkoming van persistente drijvende stoffen in het milieu), visserij (uitfasering van pluis), en kunststofproducten (uitvoeren OSPAR-aanbeveling om pre-productie plastics (pellets) in het milieu tegen te gaan).

Een voorbeeld van samenwerking is de Green Deal *Visserij voor een Schone Zee* waarin de deelnemende partijen de afgelopen jaren overeen zijn gekomen dat de maritieme afvalkringloop gesloten moet worden door middel van afvalpreventie, afvalmanagement in de havens en door afgiftemaximalisatie van verschillende afvalstromen vanuit de visserij. Invulling hiervan vindt plaats in bijvoorbeeld "Fishing for Litter", een project waarbij vissers afval dat ze in hun netten krijgen aan boord opslaan en in de deelnemende havens kosteloos kunnen afgeven. Hiervoor zijn afspraken zijn gemaakt tussen vissers, havenbedrijven, havengemeentes, afvalverwerkers, milieuorganisaties en de rijksoverheid over afval in de visserijsectoren. Dit leidt tot meer bewustwording van afval in zee en ook tot een schonere zeebodem. De komst van de nieuwe Richtlijn Havenontvangstvoorzieningen betekent dat het project verder kan worden geformaliseerd. Fishing for Litter is ook een maatregel binnen OSPAR, waarbij Nederland een aanjagersrol op zich neemt.

3.3.6 Visserij

De Nederlandse zeevisserijvloot (circa 600 schepen) is onder te verdelen in kust- en Noordzeevisserij, grote zeevisserij (pelagische vriestrawlers) en staandwantvisserij. Daarvan komt vooral een deel van de kottervisserij naar de Klaverbank om te vissen. Economisch belangrijke doelsoorten in de Noordzee zijn: tong, schol, langoustines en garnalen. Het visserijbeleid wordt vooral op Europees niveau bepaald en is vastgelegd in de Verordening (EU) nr. 1380/2014 van de Raad van de Europese Unie inzake de instandhouding en de duurzame exploitatie van de visserijhulpbronnen in het kader van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid, zoals beschreven in paragraaf 3.1.7.

Op de Klaverbank vindt met name boomkor-, borden-, en zegenvisserij plaats door Nederlands, Belgisch, Engels en Duits gevlagde vissersschepen. De belangrijkste soort waar de boomkorvissers op vissen is schol. De bordenvissers vangen een combinatie van soorten zoals makreel, schol, kabeljauw en wijting.

In de periode 2010-2015 werd gemiddeld 181 dagen per jaar door Nederlands gevlagde schepen en 29, 33 en 49 door respectievelijk Engels, Duits en Belgisch gevlagde schepen gevist. Gemiddeld werd er door alle landen in totaal 1.348 ton vis per jaar aangeland. De Nederlandse vloot vist ook met zegen op de Klaverbank, maar hiervan zijn geen kentallen opgenomen (Hamon *et al.*, 2017b). De visserij vindt in het gehele Natura 2000-gebied Klaverbank plaats met een zwaartepunt rondom de Botney Cut.

Het is nog onduidelijk hoe de visserij zich in het gebied Klaverbank in de toekomst zal ontwikkelen. Dit is afhankelijk van meerdere processen zoals de verdere gevolgen van de Brexit, technische maatregelen, ruimtelijke beperkingen door ander gebruik op de Noordzee (onder andere de bouw van windmolenparken) en de aanlandplicht en de uitwerking van het Noordzeeakkoord.

3.3.7 Overige activiteiten

Overige activiteiten die op de Klaverbank plaatsvinden, zijn onderhoud van betonning langs de scheepvaartroute, onderzoek en monitoring (o.a. ecologie, archeologie), recreatieve activiteiten (wrakduiken en zeegaande recreatievaart) en sporadisch opruiming van explosieven. Het is onduidelijk hoe deze activiteiten zich zullen ontwikkelen in de toekomst.

3.3.8 Windenergie (buiten het gebied)

Nederland heeft zich als doel gesteld de energievoorziening te verduurzamen. De aanleg van windparken op zee speelt een belangrijke rol om dit te realiseren. Naast de ruimtelijke inpassing en belangenafweging voor waar windparken gebouwd kunnen worden, is nagedacht over de cumulatieve effecten op het zeeleven in het Noordzeesysteem. Het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC) is opgesteld ten behoeve van de uitrol van windenergie op zee tot 2030.

In dit kader is er aandacht voor mogelijke cumulatieve effecten van windparken op het systeem van de Noordzee en op populaties van te beschermen soorten, zoals bruinvis en zeehonden, maar ook zeevogels en vlermuizen, gedurende de bouw en exploitatie van windparken. Tevens wordt er gekeken naar effecten op ecosysteemniveau. In de milieueffectrapportage (MER) bij de kavelbesluiten voor de verschillende windparken wordt aanvullend gekeken of er locatiespecifieke effecten te verwachten zijn en worden keuzes gemaakt in benodigde maatregelen om significant negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen te voorkomen. Deze maatregelen worden in de kavelbesluiten opgenomen.

Tot 2030 zijn er geen windparken binnen de Nederlandse Natura 2000-gebieden gepland. Wel kan er sprake zijn van externe werking (effecten op de instandhoudingsdoelstellingen in de Natura 2000-gebieden door activiteiten die buiten de gebieden plaatsvinden).

Bij de aanwijzing van nieuwe windenergiegebieden in de EEZ is in het Noordzeeakkoord overeengekomen dat de ecologie vroegtijdig en zwaarwegend wordt meegenomen, waarbij zowel Natura 2000 als ook KRM-gebieden worden ontzien. In beginsel worden geen windparken gebouwd in gebieden die zijn of worden aangewezen op basis van de Vogel- en Habitatrichtlijnen en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie. Wanneer er redenen zijn om van deze regel af te wijken, dient vooraf in het Noordzeeoverleg op consensus gericht overleg plaats te vinden. Daarnaast worden de effecten op de biogeografische populaties bekeken, zowel losstaand als in cumulatie met elkaar. Hiervoor wordt gewerkt met het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC) en het Wind op zee ecologisch programma (Wozep).

3.3.9 Toekomstige en autonome ontwikkelingen

Natura 2000-beheerplannen gaan in principe over huidige activiteiten, de effecten daarvan op de instandhoudingsdoelstellingen en maatregelen om de instandhoudingsdoelstellingen te realiseren. Voor ieder toekomstig initiatief moet een ecologische voortoets worden uitgevoerd. Indien daarbij niet uitgesloten kan worden dat er significante gevolgen voor de instandhoudingsdoelstellingen zijn, moet een passende beoordeling worden opgesteld en een natuurvergunning worden aangevraagd. Indien uit deze toetsing blijkt dat de natuurlijke kenmerken van het gebied niet aangetast worden, kan een dergelijke vergunning worden verleend, eventueel met via vergunningsvoorschriften verplicht op te leggen toepassing van mitigerende maatregelen. Blijkt er echter ook bij verplicht toepassen van mitigatie nog altijd sprake te zijn van mogelijk significante effecten, dan kan een vergunning alleen worden afgegeven indien er geen alternatieven zijn, er dwingende redenen van groot openbaar belang zijn en er compensatie plaatsvindt: de ADC-toets. De dan vereiste compensatie dient bovendien aantoonbaar effectief te zijn voorafgaand aan de uitvoering van de bewuste te vergunnen activiteit. Bij deze toetsing bestaat het kader uit de ecologische vereisten zoals vastgelegd in de doeluitwerking.

Desondanks worden in deze paragraaf enkele verwachte ontwikkelingen van de huidige activiteiten en van nieuwe relevante ontwikkelingen kort omschreven. Het ecosysteem van de Noordzee verandert mee met veranderingen in het klimaatstelsel. Dit heeft gevolgen voor het al dan niet halen van de instandhoudingsdoelstellingen van soorten. Voorbeelden zijn de effecten van het vrijkomen van CO₂, de daarmee gepaard gaande verzuring van de zee en de opwarming van het water, waardoor bepaalde soorten noordelijker zullen gaan voorkomen. Gedurende de beheerplanperiode zullen de onderzoeken die hiernaar plaatsvinden, gevolgd worden. De resultaten van deze onderzoeken worden waar mogelijk meegenomen in het volgende beheerplan.

De verwachting is dat de Noordzee in toenemende mate benut zal worden voor aquacultuur, voor het genereren van duurzame energie en voor natuurontwikkeling zoals b.v. de aanleg van biogene riffen en natuurherstel. Natuurherstel wordt door enkelen gezien als belangrijke toekomstige ontwikkeling. Er kan mogelijk ruimte gecreëerd worden voor natuurherstelmaatregelen zolang die in dienst staan van de instandhoudingsdoelstellingen. Hiervoor zal gezamenlijk een kader opgesteld moeten worden. Voor actief natuurherstel dat in het kader van de instandhoudingsdoelstellingen als beheermaatregel wordt uitgevoerd, kan eerst een melding worden gedaan bij het bevoegd gezag (ministerie van LNV en Rijkswaterstaat). Deze beoordeelt de melding en verleent er goedkeuring aan of wijst de aanvraag af. De voorgenomen 'Nature restoration law' van de Europese Commissie zal gericht zijn op het herstel van ecosystemen, habitats en soorten op land en in zeegebieden. De doelstellingen zijn langetermijnherstel van biodiversiteit en veerkrachtige natuur. In de volgende beheerplanperiode zal deze wet een uitgangspunt voor de beheerplannen zijn.

Verder is opslag van CO₂ of van waterstof in de bodem een mogelijke ontwikkeling. Ontwikkelingen in de scheepvaart zijn moeilijk te voorspellen. Het MARIN voert in opdracht van Rijkswaterstaat om de drie jaar een netwerkevaluatie uit van het scheepvaartverkeer op de Noordzee op basis van AIS-gegevens. Hieruit kunnen trends met betrekking tot scheepvaart in de Natura 2000-gebieden worden afgeleid.

Een andere recente ontwikkeling met risico's voor met name de instandhoudingsdoelstelling voor de vogels is de catastrofale uitbraak van hoogpathogene aviaire influenza ('vogelgriep'), zoals die in het broedseizoen vele zeevogelkolonies in NW-Europa heeft geteisterd. Percentueel vielen de meeste slachtoffers onder volwassen vogels op de dichte broedkolonies van grote jager, jan-van-gent, de grote stern en de zeekoet, en grote stern, maar ook onder zeekoeten op de Britse Eilanden, waar de op het Friese Front ruiende vogels grotendeels vandaan komen, zijn substantiële aantallen slachtoffers gevallen (Natural England's response to avian influenza in wild birds – August 2022 - Natural England (blog.gov.uk)) en dat terwijl ook al in 2019 bij deze soort sprake was van een onnatuurlijk hoge sterfte, maar toen juist onder jonge vogels (Deaths among common guillemots caused by starvation - WUR). Er wordt wel geopperd dat klimaatverandering en gevoeligheid voor vogelgriep onderling gecorreleerd zouden kunnen zijn, maar hier is nog weinig met zekerheid over te zeggen.

3.4 Conclusie

In de vorige paragrafen zijn (ontwikkeling van) beleid voor en activiteiten in het gebied Klaverbank kort beschreven. In het volgende hoofdstuk worden de instandhoudingsdoelstellingen beschreven. In hoofdstuk 5 is een samenvatting opgenomen van de toetsing van de effecten van de hiervoor beschreven activiteiten op de natuurwaarden. Daarna is per (groep van) activiteit(en) aangegeven of vrijstellingsvoorwaarden in het kader van de Wnb-vergunningplicht van toepassing zijn of dat mitigerende maatregelen noodzakelijk zijn. Bij de indeling van de activiteiten is rekening gehouden met verwachte toekomstige ontwikkelingen.

4 Instandhoudings- doelstellingen

Met de aanwijzing van de Klaverbank in het kader van Natura 2000 wil Nederland een specifieke bijdrage leveren aan het behoud en herstel van de biodiversiteit van mariene ecosystemen. Om dat te bereiken is afgesproken om de aangewezen habitattypen en de aangewezen soorten en hun leefgebied te beschermen. Hiervoor is het zaak de omstandigheden die de aanwezigheid van die habitattypen en soorten mogelijk maken, te behouden of waar nodig te verbeteren. In dit hoofdstuk worden de habitattypen en soorten waarvoor een instandhoudingsdoelstelling geldt nader uitgewerkt en wordt aangegeven wat de doelrealisatie is bij voortzetting van het huidige beheer.

4.1 Uitwerking van doelstellingen in ruimte, omvang en tijd

In 2016 heeft de toenmalige staatssecretaris van Economische Zaken (EZ) de Klaverbank definitief aangewezen als Natura 2000-gebied op grond van artikel 10a van de Nb-wet 1998. In het Aanwijzingsbesluit is vastgelegd welke natuurwaarden beschermd moeten worden. Er zijn instandhoudingsdoelstellingen opgenomen voor één habitatype en drie soorten.

De instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden zijn geformuleerd in termen van behoud of verbetering van omvang en/of kwaliteit van bepaalde habitattypen en behoud of verbetering van de kwaliteit van het leefgebied en de draagkracht voor bepaalde aantallen van met naam genoemde soorten.

Gericht op het tegengaan van achteruitgang zijn de doelstellingen voor het leefgebied en de populatie van bruinvis, grijze zeehond en gewone zeehond op “behoud” gezet. Vanwege de ruime verspreiding en grote mobiliteit van deze soorten in de gehele Noordzee is bescherming in één of meer specifieke gebieden waar de soort voorkomt niet toereikend. Bescherming moet aansluiten bij de relevante ecologische schaal van de aanwezigheid van de populatie bruinvissen/zeehonden. Hiervoor is een generieke Noordzee-brede aanpak nodig. Voor de bruinvis is deze generieke aanpak geborgd via het Bruinvisbeschermingsplan (Siemensma, 2020). Voor de zeehonden is er geen specifiek beschermingsplan van kracht. Alhoewel bescherming in één gebied niet voldoende is voor het behalen van een gunstige staat van instandhouding van deze soorten kan bescherming in het gebied mogelijk wel bijdragen aan het behalen en behouden van een landelijk gunstige staat van instandhouding. Het gebied maakt deel uit van een ecologisch coherent netwerk van beschermde zeegebieden en sluit op die manier aan bij bescherming op relevante ecologische schaal.

De instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank dragen bij aan het op landelijk niveau realiseren van een gunstige staat van instandhouding voor het aangewezen habitatype en de aangewezen soorten. In de “Doeluitwerking Klaverbank” (Didderen *et al.*, 2019) zijn de instandhoudingsdoelstellingen uitgewerkt in ruimte, omvang en tijd. Dit hoofdstuk is een samenvatting van deze doeluitwerking.

4.2 Aanwijzing als Natura 2000-gebied

De Klaverbank is aangewezen als speciale beschermingszone onder de Habitatrichtlijn. Het gebied is aangewezen voor het habitatype H1170 “Riffen van open zee” en de habitatrichtlijnsoorten bruinvis, grijze zeehond en gewone zeehond. Tabel 4-1 geeft een samenvattend overzicht van de instandhoudingsdoelstellingen van Natura 2000-gebied Klaverbank en de landelijke staat van instandhouding, trend en doelrealisatie van het aangewezen habitatype en de aangewezen soorten.

Tabel 4-1 Overzicht instandhoudingsdoelstellingen Klaverbank

Landelijke Staat van Instandhouding (Svl landelijk): -- zeer ongunstig; - matig ongunstig, + gunstig. Trend: ? onduidelijk, + stijgend (doelwaarde stijgt), - dalend (doelwaarde zakt). Doelstelling: = Behoudsdoelstelling; > Verbeterdoelstelling.

		Svl landelijk	Trend	Doelstelling oppervlakte	Doelstelling kwaliteit	Doelstelling populatie/aantal
H1170	Riffen van open zee	-	?	=	>	n.v.t.
H1351	Bruinvis	+	?	=	=	=
H1364	Grijze zeehond	+	?	=	=	=
H1365	Gewone zeehond	+	?	=	=	=

Stiefelslak op dodemansduim (foto: Udo van Dongen)

4.3 Riffen van open zee

Essentieel voor habitattype H1170 “Riffen van open zee” (in Nederland) is de aanwezigheid van hard substraat (grote stenen- en/of schelpenbanken), dat zich boven het sedimentoppervlak verheft. Kenmerkend voor geogene (niet-biogene) riffen is de aanwezigheid van stabiel hard substraat in de vorm van grote zwerfkeien en/of een grove grind- of schelpenfractie. Er kan in dit habitattype sprake zijn van aanwezigheid van een mozaïek van (groe) sedimenttypen: plaatsen met grind, schelpen en keien afgewisseld met grof zand. De kwaliteit van H1170 wordt bepaald door het wel of niet aanwezig zijn van de zogenaamde typische soorten en de structuur en functie van de aanwezige levensgemeenschap en de aanwezige drukfactoren (ministerie van Economische Zaken, 2014a).

Overige kenmerken:

- geogene structurerende elementen;
- biogene structurerende elementen;
- zeer hoge biodiversiteit;
- natuurlijke opbouw levensgemeenschap met langlevende soorten.

4.3.1 Instandhoudingsdoelstelling

De instandhoudingsdoelstelling voor het habitattype in het Natura 2000-gebied Klaverbank is gesteld op behoud van verspreiding, behoud van oppervlakte en verbetering van kwaliteit van H1170 “Riffen van open zee”. De Klaverbank is momenteel het enige Natura 2000-gebied in de Nederlandse wateren dat voor dit habitattype is aangewezen.

4.3.2 Huidige situatie en ontwikkelingen

Binnen het Natura 2000-gebied Klaverbank (1.539 km²) is 40% (622 km²) van de oppervlakte geclassificeerd als habitattype H1170 (figuur 4-1)¹¹. Deze oppervlakte is onderverdeeld in:

¹¹ “Mogelijk” en “waarschijnlijk” tot H1170 behorend areaal is meegeteld vanuit enerzijds het voorzorgsbeginsel en anderzijds de overweging dat er dan ook nog potentieel geschikt gebied mede beschermd wordt.

- zeker habitattype H1170: in totaal 2 km²;
- waarschijnlijk habitattype H1170: in totaal 257 km²;
- mogelijk habitattype H1170 : in totaal 363 km²;
- waarschijnlijk niet habitattype H1170: in totaal 268 km².

De begrenzing van H1170 is bepaald door de substraatgrootte (rotsen, rotsblokken of stenen van meer dan 64 mm) en de aanwezigheid van de aan de ondergrond vastzittende organismen die van dat harde substraat afhankelijk zijn. Voor kwalificatie moet een gebied aan een minimumoppervlakte van ten minste 100 m² voldoen.

Habitattypen (H1170) Klaverbank

Figuur 4-1 Habitattypen kaart H1170 Klaverbank (bron data: Rijkswaterstaat, WVL).

In de profielendocumenten (ministerie van Economische Zaken, 2014b) zijn kwaliteitselementen als ‘abiotische randvoorwaarden’, ‘typische soorten’ en ‘overige kenmerken van een goede structuur en functie’ per habitatype ingevuld. In de doeluitwerking (Didderen *et al.*, 2019) zijn deze aspecten voor de Klaverbank uitgewerkt. Hieronder volgt een samenvatting.

De sedimentsamenstelling van H1170 bestaat voornamelijk uit grind en stenen. Dit habitatype wordt in het gebied Klaverbank afgewisseld door gebieden met grof zand. De gebieden met grof zand liggen meestal dieper dan 30 meter (Didderen *et al.*, 2019). Omdat de Klaverbank relatief diep is, zal alleen bij grote stormen de bodem beroerd door golfwerking (Lindeboom *et al.*, 2008). Hierdoor is het water erg helder, zodat zonlicht kan doordringen tot op de bodem en er groei van korstvormende kalkroodwieren mogelijk is (Didderen *et al.*, 2019).

Typische soorten voor habitatype H1170, die kenmerkend zijn voor geogene riffen met lage dynamiek en hoge mate van doorzicht, zijn onder andere dodemansduim, wulk en vissen, zoals de dwergzee-donderpad en de zuignapvis. Deze soorten komen voor op een natuurlijke, stabiele, harde ondergrond, waarin bijvoorbeeld ook zeeanemonen, mosdiertjes en manteldieren vertegenwoordigd zijn. Daarnaast is een natuurlijke opbouw van de levensgemeenschap met grote langlevende schelpdieren een belangrijk kenmerk. De biodiversiteit en biomassa van de bodemdieregemeenschappen in H1170 zijn hoger dan die in het omliggende gebied.

Onderzoek wijst uit dat de kwaliteit matig ongunstig is, doordat regelmatige verstoring de structuur en functie van de habitat aantast. Het is duidelijk dat er een grote variatie zit in de aanwezigheid van structuurvormende organismen (Verduin *et al.*, 2016). Wel is er een kwalitatieve waarneming gerapporteerd waarbij de schade aan structuur en functie zichtbaar was (Lengkeek *et al.*, 2017).

Om de kwaliteitstoestand op basis van typische soorten te beoordelen is de zogenaamde Benthische Indicator Soorten Index (BISI) ontwikkeld (Wijnhoven & Bos, 2017; Wijnhoven, 2018). De BISI vergelijkt gebiedsspecifieke talrijkheid van indicatorsoorten, als maat voor bodemhabitatkwaliteit, met een realistische referentie die met de juiste maatregelen potentieel te bereiken is op de middellange termijn. Een (gedeeltelijke) beoordeling voor H1170 was mogelijk voor de jaren 2002 en 2015, met aanvullende, beperkte informatie (uit video waarnemingen) in 2011. De resultaten laten een gelijkblijvende of licht verbeterende BISI zien (Wijnhoven 2018). In 2015 ligt de BISI waarde rond 0,5 of net eronder (op basis van alleen video data). Voor de habitatrapportage uit 2019 is een analyse van trends is nog niet mogelijk als gevolg van de beperkte databeschikbaarheid in tijd en ruimte (beperkt tot enkele gebieden) in het verleden (Janssen *et al.*, 2019).

4.3.3 Ecologische vereisten

De ecologische vereisten voor de aanwezigheid van het habitatype “Riffen van open zee” in goede kwaliteit zijn:

- de aanwezigheid van hard substraat (schelpbanken en/of grote stenen);
- zeer helder water;
- lage dynamiek (geen golfslag en natuurlijke bodemberoering);
- een goede waterkwaliteit, zowel op het gebied van eutrofiëring als op het gebied van toxische stoffen.

4.3.4 Knelpunten

Het belangrijkste knelpunt voor H1170 is bodemberoering, met name bodemberoerende visserij (Jager *et al.*, 2018) die leidt tot een aantal mogelijk significant negatieve effecten.

Side-scan sonar opnamen hebben in het gebied Klaverbank sporen van bodemberoerende vistuigen laten zien in de structuur van het grind. Bij grotere stenen zijn ook aan de onderzijde restanten aangetroffen van aangroei (observaties van duikers, Lengkeek *et al.*, 2017). Dit wijst erop dat niet alleen het grind, maar ook de grotere stenen bloot staan aan verstoring door bodemberoerende activiteiten, omdat deze stenen niet door natuurlijke dynamiek (golfbeweging) van positie en oriëntatie veranderen (Leewis *et al.*, 2016; Van Moorsel, 2003; ministerie van Economische Zaken, 2014a). Door herhaalde onnatuurlijke bodemberoering wordt de ontwikkeling van een complexe, aangehechte levensgemeenschap steeds

onderbroken; langlevende soorten worden beschadigd en complexe structuren met een trage ontwikkelingssnelheid worden gestoord in hun ontwikkeling (Van Moorsel, 2003; Wijnhoven *et al.*, 2013). Vastzittende soorten blijken kwetsbaarder voor bodemberoering dan vrijlevende soorten. Vanwege de gevoeligheid voor verstoring van de, met riffen van open zee geassocieerde, aangehechte levensgemeenschappen en van langlevende grote soorten wordt verondersteld dat er sprake is van een wezenlijke verslechtering van de biotische structuur en functie (ministerie van Economische Zaken, 2014a). Deze bodemberoering vindt het hele jaar door plaats en veroorzaakt sterfte onder soorten die gevoelig zijn voor bodemverstoring en aantasting of verwijdering van de bodemstructuren.

Effecten op het doelbereik als gevolg van onderwatergeluid (zoals gebruik van sonar), verontreiniging door zwerfvuil en verandering in soortensamenstelling en biomassa door beroepsvisserij buiten het gebied zijn onduidelijk waardoor ze niet uitgesloten kunnen worden als knelpunt. De effecten van deze activiteiten zijn onduidelijk, omdat de omvang van de verstoring onduidelijk is.

4.3.5 Doelrealisatie en oplossingsrichtingen

De combinatie van een matig ongunstige staat van instandhouding, een dalende trend door verschuivingen in aanwezigheid van typische soorten en het niet voldoen aan de ecologische vereisten, met gelijkblijvende menselijke verstoringen en de voortzetting van huidig beleid en beheer, zorgt ervoor dat de doelstelling voor het habitatype H1170 "Riffen van open zee" (behoud van oppervlakte en verbetering van kwaliteit) niet gehaald wordt bij voortzetting van de huidige beheerpraktijk.

Kwaliteitsverbetering kan gerealiseerd worden door vermindering van knelpunten. Zo kan een afname van bodemberoerende activiteiten, vooral op de van nature relatief laag-dynamische delen van het habitatype, de kwaliteit meetbaar verbeteren. De fysieke impact van visserijactiviteiten op de zeebodem is redelijk goed bekend, maar de directe gevolgen voor de typische soorten van Natura 2000-gebieden in het bijzonder zijn deels onbekend. Er zijn wel aanwijzingen dat bodemvisserij een aantal van de typische soorten kan beïnvloeden door bijvoorbeeld bijvangst (Bureau Waardenburg, 2017). Het uitvoeren van nader onderzoek en monitoring kan verder inzicht geven in de directe gevolgen van visserijactiviteiten op de typische soorten in het gebied. Daarmee kan dan ook inzicht worden verkregen in wat er aan verbetering verwacht mag worden van het stopzetten van deze bodemberoering. Nader onderzoek en monitoring om de effecten van onderwatergeluid en verontreiniging door zwerfvuil op de habitatypen in beeld te brengen zijn ook van belang. Deze informatie verschaft ons kennis over wat succesvolle terugdringing van onderwatergeluid en zwerfvuil kan bijdragen aan kwaliteitsverbetering en daarmee aan realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen.

Bruinvis (foto: Jeroen Kwakkel)

4.4 Bruinvis

De bruinvis (*Phocoena phocoena*) is een kleine walvisachtige die algemeen voorkomt in het Nederlandse deel van de Noordzee en de aangrenzende Nederlandse kustwateren. Bruinvissen leven meestal solitair of in kleine groepen. Bruinvissen kunnen ongeveer 15-20 jaar worden, waarbij de mannetjes geslachtsrijp worden in hun derde of vierde levensjaar en vrouwtjes in hun derde tot vijfde jaar. De dracht duurt bij bruinvissen tien tot elf maanden en de jongen worden na de geboorte nog ongeveer acht maanden gezoogd. Dit betekent dat een bruinvisvrouwtje maar één jong per twee jaar groot kan brengen en dat de voortplantingscapaciteit van deze dieren dus relatief laag is. De geboortepiek ligt in de periode van eind mei tot eind juni (Camphuysen & Peet, 2006).

Bruinvissen hebben een hoge energiebehoefte door een hoog metabolisme. Hun kleine formaat zorgt voor een kleine ratio volume/oppervlakte, waardoor ze veel energie besteden aan warm blijven. Ze kunnen in hun vetlaag niet veel reserves opslaan, waardoor ze genoodzaakt zijn om vrijwel continu voedsel te zoeken, 24 uur per dag. Per dag eet een bruinvis ongeveer 10% van zijn lichaamsgewicht. Jonge bruinvissen eten vooral grondels, volwassen bruinvissen eten bij voorkeur vette vis als haring, zandspiering en makreel en kabeljauwachtigen, zoals wijting (Leopold, 2015).

4.4.1 Instandhoudingsdoelstelling

De instandhoudingsdoelstelling voor Natura 2000-gebied Klaverbank is gesteld op behoud van omvang en behoud van kwaliteit van het leefgebied voor behoud van de populatie (ministerie van Economische Zaken, 2016).

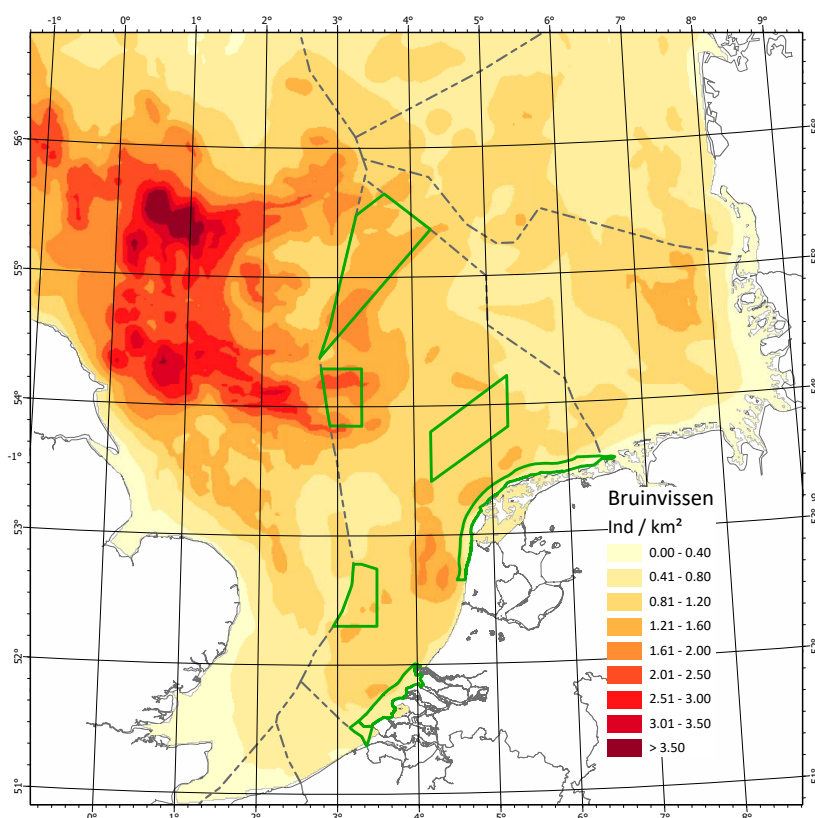
De Klaverbank maakt deel uit van het verspreidingsgebied van de bruinvis op de Noordzee. De relatieve bijdrage van de Klaverbank aan de internationale populatie bruinvissen, die ook het Nederlandse deel van de Noordzee als leefgebied rekent, die (geregeld) in het gebied aanwezig is bedraagt 2-6% (ministerie van Economische Zaken, 2016). Voor zover bekend heeft de Klaverbank geen specifieke ecologische

functie voor de bruinvis. Vrijwel zeker gebruikt de bruinvis het gebied in ieder geval om te foerageren, maar er zijn geen aanwijzingen dat het gebied belangrijker is dan de rest van de Noordzee. (Brasseur *et al.*, 2008; Camphuysen & Siemensma, 2011;)

4.4.2 Huidige situatie en ontwikkelingen

In de eerste helft van de vorige eeuw was de bruinvis een algemeen voorkomende soort langs de Nederlandse kust. Daarna werd deze soort een zeldzame en onregelmatige verschijning. Integrale tellingen in 1994 (Hammond *et al.*, 1995, 2002), 2005 (SCANS, 2008) en 2015 (Hammond *et al.*, 2017) toonden aan dat de populatie stabiel is, maar dat er een verschuiving van belangrijkste gebieden is waargenomen van de noordelijke Noordzee naar de zuidelijke Noordzee. In 1994 werden de grootste concentraties aangetroffen in de centrale Noordzee, in 2005 was dat in de zuidelijke Noordzee. De laatste 10 tot 15 jaar is de bruinvis weer redelijk algemeen langs de Nederlandse kust. Dichtheden in de noordelijke Noordzee zijn grofweg gehalveerd, terwijl ze in de zuidelijke Noordzee zijn verdubbeld. Vermoed wordt dat bij deze verschuiving (en dus geen absolute toename) voedselgebrek in het noordelijke deel van de Noordzee een rol speelt (Evans, 1990; Reijnders, 1992). Figuur 4-2 laat de voorspelde verspreiding van bruinvissen zien op de Noordzee.

Tellingen uitgevoerd van 2005 tot 2013 laten zien dat bruinvissen in alle seizoenen op de Noordzee waargenomen worden (Gilles *et al.*, 2016). Uit MWTL-vliegtuigtellingen uitgevoerd in 2015, 2016 en 2017 in de EEZ blijkt dat in alle maanden (augustus tot en met februari) bruinvissen verspreid worden waargenomen in de gehele EEZ (Fijn *et al.*, 2017). De dichtheden in maart/april en juli zijn ten opzichte van de dichtheden in oktober/november over het algemeen hoger. Er zijn echter te weinig gegevens beschikbaar om heel stellige uitspraken te kunnen doen over een vaste seizoensspreiding, hoewel de aantallen in voorjaar en zomer op de Klaverbank groter lijken te zijn dan in de rest van het jaar. Geelhoed *et al.* (2013) dichtten dit verspreidingspatroon toe aan een zomermigratie vanuit het Kanaal, de Belgische wateren en de Nederlandse EEZ richting de westelijke Noordzee (Groot-Brittannië) en de Deense wateren.

Figuur 4-2 Voorspelde dichtheid van de bruinvis (naar Gilles *et al.*, 2020)

4.4.3 Ecologische vereisten

De ecologische vereisten voor de aanwezigheid van de bruinvis in dit gebied zijn (ministerie Economische Zaken 2014b):

- aanwezigheid van voldoende voedsel;
- voldoende rust (minimale menselijke aanwezigheid en het daarbij vrijkomende onderwatergeluid);
- goede waterkwaliteit, waardoor het voedsel zodanig vrij van verontreinigingen is dat het geen nadelige effecten op de gezondheid en reproductie heeft;
- minimaliseren van risico's op bijvangst (vooral in staandwantvisserij door kleinere eenmansschepen).

4.4.4 Knelpunten

Er zijn onvoldoende gegevens beschikbaar om gebiedsspecifieke knelpunten te benoemen. De volgende knelpunten gelden dan ook voor de gehele Noordzee:

- Bruinvissen zijn gevoelig voor onderwatergeluid. Zowel geluidsniveau als de frequentie van het geluid zijn bepalend en met name impulsgeluid (dat vrijkomt bij o.a. heien, seismisch onderzoek, explosieven opruimen, scheepvaart en sonar) wordt schadelijk geacht.
- In 2006 stelden Read *et al.* (2006) al dat bijvangst in de visserij en door spooknetten (verloren of achtergelaten vistuig) de grootste bedreiging is voor vele populaties zeezoogdieren. Het is vooral bekend dat de passieve staandwantvisserij een bedreiging is voor zeezoogdieren, maar bijvangst door andere vormen van visserij zijn niet uit te sluiten. In Nederland wordt er in het Bruinvisbeschermingsplan vanuit gegaan dat, van de ongeveer 300-500 dood aangespoelde dieren per jaar, op zijn minst ongeveer 150-250 bruinvissen slachtoffer van bijvangst zijn (Camphuysen & Siemensma, 2011). In het vernieuwde Bruinvisbeschermingsplan wordt benoemd dat bijvangst plaatsvindt door staandwantvisserij en dan vooral door de kleinere eenmansschepen (Siemensma, 2020). Onderzoek naar de commerciële staandwantvisserij in Nederland laat zien dat bruinvissen zowel in staand want als in spiegelnetten bijgevangen worden. Uit onderzoek van Scheidat *et al.* (2018) blijkt dat gemiddeld (in de onderzoeksperiode 1 juni 2013 tot 31 maart 2017) 23 bruinvissen per jaar door de Nederlandse staandwantvloot worden bijgevangen. Dat is tussen 0,05 en 0,07% van de Nederlandse bruinvispopulatie. Dat bruinvissen gevoelig zijn voor bijvangst is bekend, zowel in de visserijen met relatief grote maaswijdtes (referenties in Reijnders *et al.*, 2009 en Jongbloed *et al.*, 2013; ICES, 2008, 2011) als in de fijnmazigere netten (Kastelein *et al.*, 1995; Haelters *et al.*, 2004).
- Bruinvissen kunnen plastic zwerfvuil per ongeluk binnen krijgen als ze aan het foerageren zijn op de bodem of doordat ze vissen eten met plastic in de maag. In 2017 is onderzoek gedaan naar de inname van plastic bij bruinvissen (Van Franeker *et al.*, 2017). De maaginhoud van 654 gestrande bruinvissen is onderzocht. In 7% van de gevallen is er plastic aangetroffen.

4.4.5 Doelrealisatie en oplossingsrichtingen

De combinatie van een gunstige landelijke staat van instandhouding, een onduidelijke trend en onduidelijkheid omtrent de ecologische vereisten in het gebied Klaverbank zorgt ervoor dat het onduidelijk is of de doelstelling voor de bruinvis (behoud omvang en kwaliteit leefgebied) gehaald wordt in de huidige beheertermijn.

Voor bescherming van de soort is het nodig om Noordzee-breed sterfte door bijvangst, verminderde reproductie door vervuiling, (eventueel) onvoldoende voedselaanbod en verstoring door onderwatergeluid terug te dringen. Dit wordt in gang gezet door middel van het Bruinvisbeschermingsplan (Siemensma, 2020). Tegelijkertijd kunnen maatregelen in het gebied, zoals het terugdringen van verstoring en bijvangst in het gebied Klaverbank, verdere verslechtering van het leefgebied tegengaan en bijdragen aan het behalen van de instandhoudingsdoelstelling van behoud van oppervlak en behoud van kwaliteit van het leefgebied.

Er zijn onvoldoende gegevens beschikbaar over de trend, de draagkracht en de kwaliteit van het gebied voor de bruinvis. Om uitspraken te kunnen doen over het realiseren van de instandhoudingsdoelstelling is meer gebiedsspecifieke informatie nodig. Er vindt op verschillende manieren monitoring van en onderzoek naar de bruinvispopulatie plaats. Door middel van een verbeterde monitoring en analyse van

Grijze zeehond (foto: Peter Heslenfeld)

de aantallen bruinvissen in het gebied Klaverbank kan op termijn wel een betere uitspraak gedaan worden over het al dan niet behalen van de instandhoudingsdoelstelling, alsmede over de eventuele noodzaak van aanvullende maatregelen. Dit is verder uitgewerkt in hoofdstuk 6.

4.5 Grijze zeehond

De grijze zeehond (*Halichoerus grypus*) is de grootste van de twee zeehondensoorten die in Nederland voorkomen. Het leefgebied van deze zeehond bestaat uit droogvallende zandbanken (als ligplaats) en het aquatische mariene milieu (open water). Grijze zeehonden foerageren tot op honderden kilometers uit de kust. Foerageren gebeurt vooral op bodemgebonden (demersale) vissoorten, zoals wijting, zandspiering, tong, bot en andere platvissen. Er wordt aangenomen dat grijze zeehonden het gebied Klaverbank gebruiken om te foerageren, maar het is ook mogelijk dat ze er alleen doorheen zwemmen tijdens hun migratie van en naar Britse kolonies (Brasseur *et al.*, 2009).

4.5.1 Instandhoudingsdoelstelling

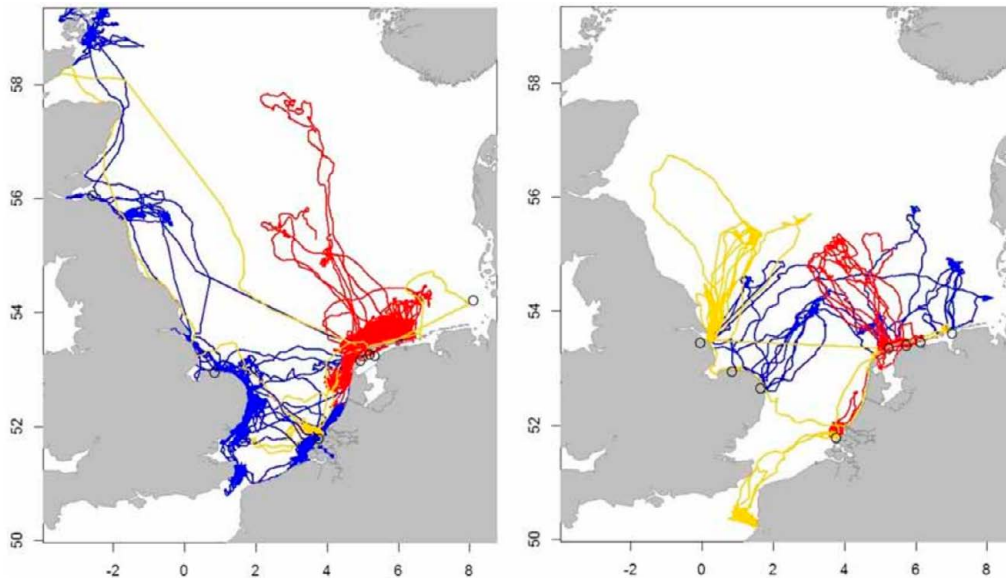
De instandhoudingsdoelstelling voor de grijze zeehond in Natura 2000-gebied Klaverbank is gesteld op behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied voor behoud van de populatie.

De landelijke staat van instandhouding voor de grijze zeehond is beoordeeld als “gunstig”. De relatieve bijdrage van het gebied Klaverbank aan de landelijke populatie die (geregeld) in het gebied aanwezig is, is minder dan 2% (ministerie van Economische Zaken, 2016). Op basis van beschikbare informatie over de ecologische functie van het gebied voor de grijze zeehond kan geen onderscheid gemaakt worden tussen het gebied Klaverbank en de rest van de Nederlandse EEZ.

4.5.2 Huidige situatie en ontwikkelingen

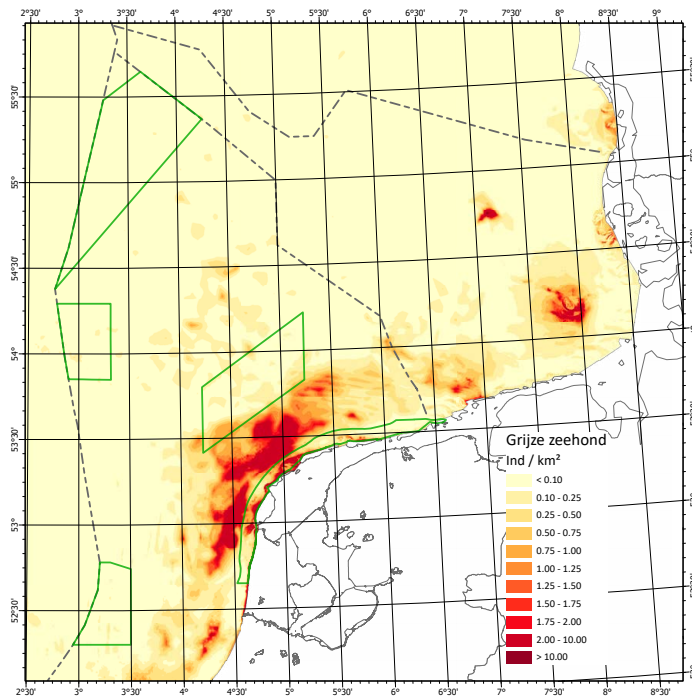
Na een afwezigheid van honderden jaren is de grijze zeehond, waarschijnlijk vanuit de populaties langs de Engelse en Schotse kust, in de loop van de vorige eeuw naar de Nederlandse Waddenzee teruggekeerd (Reijnders *et al.*, 1995). De eerste pups zijn pas in 1985 waargenomen in de Nederlandse Waddenzee. De populatie is sindsdien toegenomen tot bijna 5.500 grijze zeehonden in de hele Waddenzee in 2017. Hiervan zijn ca. 4.000 dieren in het Nederlandse gedeelte geteld (Cremer *et al.*, 2017). Ook in omliggende landen is een stijging van het aantal pups waargenomen. Modellen laten zien dat deze groei niet volledig toegeschreven kan worden aan geboortes in Nederland (Brasseur *et al.*, 2015).

Voor de populatieontwikkeling blijkt import van populaties langs de Engelse en Schotse kust nog steeds een belangrijke rol te spelen (Russell & McConnell, 2014). Hierbij gaat het waarschijnlijk om dieren die naar de Nederlandse wateren komen om zich hier te vestigen. Dit zijn vooral de jonge dieren. Volwassen dieren komen waarschijnlijk naar de Nederlandse wateren om te foerageren, maar zij werpen hun jongen elders.

Figuur 4-3 Tracks van gezenderde grijze zeehonden (links: vrouwtjes; rechts: mannetjes) waarbij de kleur van de lijnen verwijst naar de werp/zoogplek. Rood = Nederland; blauw = Groot-Brittannië; geel = Duitsland, de Natura 2000-gebieden zijn grijs gearceerd (uit Brasseur, 2017).

Aannemelijk is dat de Nederlandse Noordzee belangrijk is voor grijze zeehonden om te foerageren (met een concentratie in de nabijheid van de ligplaatsen langs de kust) en als doortrekgebied (Brasseur *et al.*, 2010). Modellen voorspellen dat de dieren ook gebieden die verder van de kust liggen, zoals de Klaverbank, gebruiken om te foerageren (Brasseur *et al.*, 2010). De data van gezenderde dieren (figuur 4-3) laten zien dat ze tijdens de overtocht gebruik maken van de Klaverbank. Dit geldt zowel voor de mannelijke als vrouwelijke grijze zeehonden die migreren (Brasseur, 2017; Russell & McConnell, 2014). In figuur 4-4 is de voorspelde verspreiding van grijze zeehonden op de Noordzee weergegeven.

Figuur 4-4 Voorspelde dichtheid van de grijze zeehond op de Noordzee in aantal zeehonden per km² (naar Aarts, 2021)

4.5.3 Ecologische vereisten

De ecologische vereisten voor de aanwezigheid van de grijze zeehond in dit gebied zijn (ministerie van Economische Zaken 2014c):

- aanwezigheid van voldoende voedsel;
- voldoende rust (minimale menselijke aanwezigheid en het daarbij vrijkomende onderwatergeluid);
- goede waterkwaliteit, waardoor het voedsel zodanig vrij van verontreinigingen is dat het geen significant negatieve effecten op de gezondheid en reproductie heeft;
- minimaliseren van risico's op bijvangst.

4.5.4 Knelpunten

Er zijn geen gebiedsspecifieke knelpunten bekend, omdat er onvoldoende gebiedsspecifieke gegevens beschikbaar zijn. De volgende knelpunten gelden dan ook Noordzee-breed:

- Verstoring door menselijke activiteiten (met name onderwatergeluid) vormt een mogelijk knelpunt voor de grijze zeehond. Verstoring in het water kan leiden tot een beperking van habitatgebruik wat kan resulteren in een beperking van de foerageermogelijkheden.
- Het is vooral bekend dat de staandwantsvisserij (een passieve visserijvorm) een bedreiging is voor de grijze zeehond, maar ook effecten van andere visserijsoorten zijn niet uit te sluiten. Voor de grijze zeehond in de Noordzee is weinig bekend over de effecten van bijvangst op de populatie. Bjørge *et al.* (2002) hebben tussen 1975 en 1998 gekeken naar bijvangst van grijze zeehonden voor de Noorse kust. Van de 3.571 grijze zeehonden die voorzien zijn van een flippermerk is 7% (250 zeehonden) dood teruggevonden. Van deze 7% is 79% (bijna 200 zeehonden) toe te schrijven aan bijvangst. Vooral jonge dieren zijn gevoelig voor bijvangst. Dieren zijn voornamelijk bijgevangen in staand want (65%) gevolgd door kabeljauwfuiken. Cosgrove *et al.* (2013) onderzochten in Ierse wateren de bijvangst van grijze zeehonden in drie typen staand want. Ook hier viel op dat voornamelijk de jonge dieren als bijvangst gerapporteerd werden.

- Naast bijvangst in passieve visserij kunnen grijze zeehonden ook bijgevangen worden of verstrikt raken in verloren of achtergelaten vistuig (spooknetten). Verstriking kan leiden tot verdrinking of een afname van foeragegedrag en kan uitputting tot gevolg hebben. De dieren zullen hierdoor uiteindelijk sterven door verdrinking of verhongering (Laist, 1997). Er ontbreken echter kwantitatieve gegevens over de frequentie van verstriking in “spooknetten” bij zeehonden in de EEZ.
- Grijze zeehonden kunnen plastic zwerfvuil per ongeluk binnen krijgen als ze aan het foerageren zijn op de bodem of doordat ze vissen eten met plastic in de maag. Uit onderzoek gedaan naar de maaginhoud van zeehonden, bleek dat jonge zeehonden (0-3 jaar) meer plastic in hun maag hadden (8 van 43) dan oudere zeehonden (2 van de 48) (Bravo Rebolledo *et al.*, 2013). Jonge zeehonden (tot 3 jaar) worden het meest beïnvloed door plastic zwerfvuil, wat mogelijk een effect kan hebben op de fitheid van de populatie.

4.5.5 Doelrealisatie en oplossingsrichtingen

De combinatie van een gunstige landelijke staat van instandhouding, een onduidelijke trend en onduidelijkheid omtrent de ecologische vereisten in het gebied Klaverbank zorgt ervoor dat het onduidelijk is of de doelstelling voor de grijze zeehond (behoud omvang en kwaliteit leefgebied) gehaald wordt in de huidige beheertermijn.

Vanwege de wijde verspreiding en hoge mobiliteit van de grijze zeehond in de Noordzee is een Noordzee-brede bescherming meer van belang dan bescherming in een specifiek gebied, zoals de Klaverbank. Voor bescherming van de soort is het nodig om Noordzee-breed verstoring door onderwatergeluid, vervuiling en bijvangsten terug te dringen. Verder blijkt dat er onvoldoende gegevens voorhanden zijn over de trend, de draagkracht en de kwaliteit van het gebied Klaverbank voor de grijze zeehond. Om uitspraken te kunnen doen over het realiseren van de instandhoudingsdoelstelling is meer informatie nodig. Door monitoring en onderzoek kan op termijn wel een betere uitspraak gedaan worden over het al dan niet behalen van de instandhoudingsdoelstelling, alsmede over de eventuele noodzaak van aanvullende gebiedsspecifieke maatregelen.

Gewone zeehonden

4.6 Gewone zeehond

De gewone zeehond (*Phoca vitulina*) is de meest voorkomende zeehond in Nederland. Het leefgebied van deze zeehond bestaat uit droogvallende zandbanken (als ligplaats) en het aquatische mariene milieu (open water). De gewone zeehond brengt ongeveer 80% van zijn tijd door in zee, om te foerageren, te paren, te migreren naar andere gebieden en soms zelfs om te slapen. Ze foerageren voornamelijk op zandspiering, kabeljauwachtigen en aan bodem gebonden (demersale) vissoorten, waaronder vele soorten platvis (Brasseur *et al.*, 2004). In het gebied Klaverbank zijn de dichtheden van gewone zeehonden laag, omdat het ver op open zee ligt (Brasseur *et al.*, 2012).

4.6.1 Instandhoudingsdoelstelling

De instandhoudingsdoelstelling voor de gewone zeehond in Natura 2000-gebied Klaverbank is gesteld op behoud van omvang en kwaliteit van het leefgebied voor behoud van de populatie.

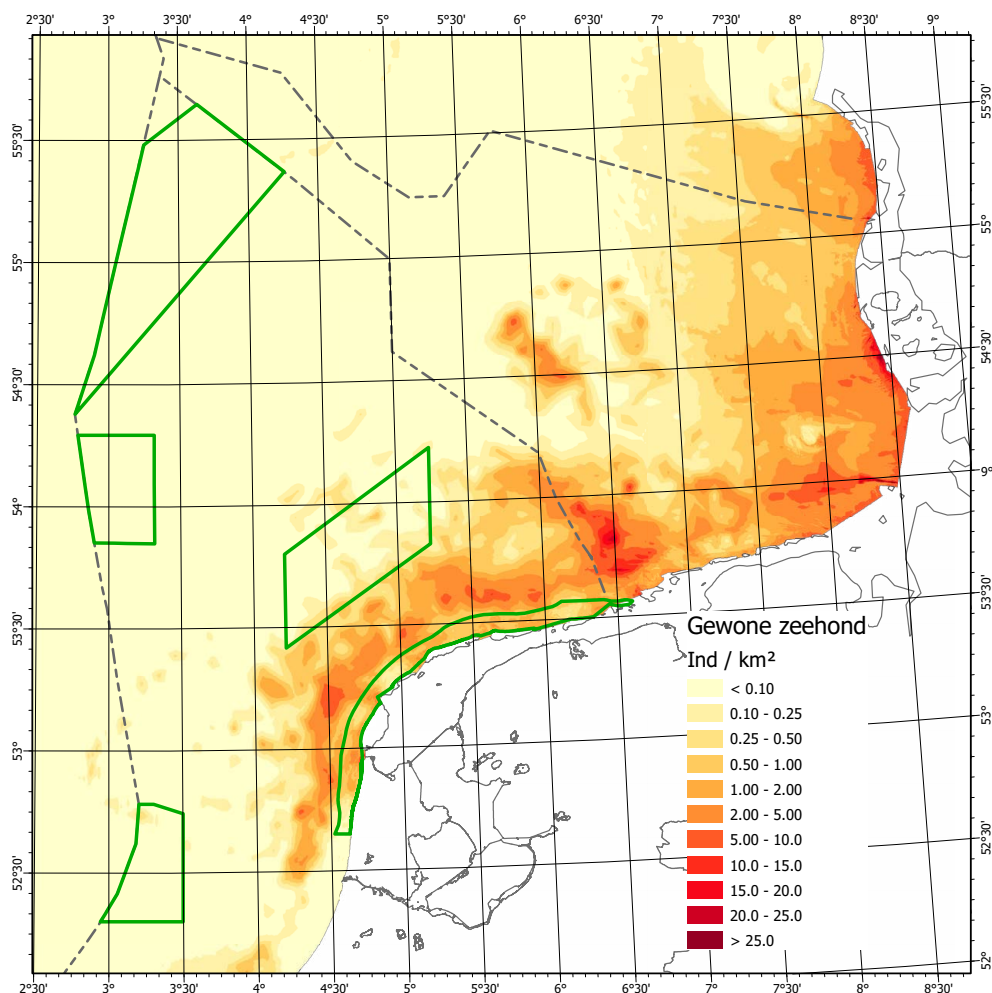
De landelijke staat van instandhouding voor de gewone zeehond is beoordeeld als “gunstig”. Cremer *et al.* (2017) concluderen dat er waarschijnlijk wel genoeg zandbanken zijn om de groei van de gewone zeehond op te kunnen vangen, maar verstoring is wel een probleem. De relatieve bijdrage van het gebied Klaverbank aan de landelijke populatie gewone zeehonden die (geregeld) in het gebied aanwezig is, is minder dan 2% (ministerie van Economische Zaken, 2016). Op basis van beschikbare informatie over de ecologische functie van het gebied voor de gewone zeehond kan niet gesteld worden dat het gebied Klaverbank van essentieel belang is en kan wat ecologische functies betreft geen onderscheid gemaakt worden tussen het gebied Klaverbank en de rest van de Nederlandse EEZ.

4.6.2 Huidige situatie en ontwikkelingen

Op basis van tellingen (Cremer *et al.*, 2017) wordt de populatie gewone zeehonden geschat op 38.000 dieren in de internationale Waddenzee. In het Nederlandse deel van de Waddenzee is het hoogste aantal gewone zeehonden dat ooit is geteld 8.427 dieren (geteld in augustus). Na jarenlange groei lijkt de laatste jaren het aantal getelde zeehonden te stabiliseren. Dat zou kunnen betekenen dat de populatie zijn natuurlijke plafond bereikt heeft, maar ook verstoring door menselijke activiteit in hun leefgebied kan

zorgen voor het stabiliseren van de populatie. Welke factoren de groei beperken zal uit onderzoek en de telresultaten moeten blijken. De populatiegrootte in de Delta is slechts een fractie (minder dan 1.000 dieren) van die in de Waddenzee. De populatieontwikkelingen in de Waddenzee en de Delta zijn van belang voor de ontwikkelingen van de soort in het gebied Klaverbank.

De dichtheden van gewone zeehonden zijn hoog langs de kust, waar ze voornamelijk foerageren (Brasseur *et al.*, 2012; Aarts *et al.*, 2013). In het gebied Klaverbank zijn de dichtheden van gewone zeehonden laag, omdat het ver op open zee ligt. Zeehonden maken foerageertrips naar zee vanaf de ligplaatsen. De verspreiding op zee van gewone zeehonden is sterk afhankelijk van de afstand tot de ligplaatsen. Gewone zeehonden kunnen foerageertrips maken van meer dan 80 km vanaf de ligplaatsen, maar uit zendergegevens blijkt dat de meeste foerageertochten in de buurt van de ligplaatsen plaatsvinden (Aarts *et al.*, 2016). Figuur 4-5 laat de voorspelde verspreiding van gewone zeehonden op de Noordzee zien.

Figuur 4-5 Voorspelde dichtheid van de gewone zeehond op de Noordzee in aantal zeehonden per km² (naar Aarts, 2021)

4.6.3 Ecologische vereisten

De ecologische vereisten voor het voorkomen van de gewone zeehond in dit gebied zijn (ministerie van Economische Zaken 2014d):

- aanwezigheid van voldoende voedsel;
- voldoende rust (minimale menselijke aanwezigheid en het daarbij vrijkomende onderwatergeluid);
- goede waterkwaliteit, waardoor het voedsel zodanig vrij van verontreinigingen is dat het geen significant negatieve effecten op de gezondheid en reproductie heeft;
- minimaliseren van risico's op bijvangst.

4.6.4 Knelpunten

Er zijn geen gebiedsspecifieke knelpunten bekend omdat er onvoldoende gebiedsspecifieke gegevens beschikbaar zijn. De volgende knelpunten gelden dan ook Noordzee-breed:

- Verstoring door menselijke activiteiten (met name onderwatergeluid) vormt een mogelijk knelpunt voor de gewone zeehond. Verstoring in het water kan leiden tot een beperking van habitatgebruik wat kan resulteren in een beperking van de foerageermogelijkheden en gehoorbeschadiging.
- Het is vooral bekend dat de staandwantvisserij (een passieve visserijvorm) een bedreiging is voor de gewone zeehond, maar ook effecten van andere visserijsoorten zijn niet uit te sluiten. Voor de gewone zeehond in de Noordzee is weinig bekend over de effecten van bijvangst op de populatie. Bjørge *et al.* (2002) hebben tussen 1975 en 1998 gekeken naar bijvangst van gewone zeehonden voor de Noorse kust. Van de 630 gewone zeehonden die voorzien zijn van een flippermerk is 13% dood teruggevonden. Van deze 13% is 48% toe te schrijven aan bijvangst. Vooral jonge dieren zijn gevoelig voor bijvangst. Dieren zijn voornamelijk bijgevangen in staand want (38%), gevolgd door kabeljauwfuiken. Cosgrove *et al.* (2013) onderzochten in Ierse wateren de bijvangst van gewone zeehonden in drie typen staand want. Ook hier viel op dat voornamelijk de jonge dieren als bijvangst gerapporteerd werden.
- Naast bijvangst in passieve visserijnetten kunnen gewone zeehonden ook bijgevangen worden of verstrikt raken in verloren of achtergelaten vistuig (spooknetten). Verstriking kan leiden tot verdrinking of een afname van foerageergedrag en uitputting tot gevolg hebben. De dieren zullen hierdoor uiteindelijk sterven door verdrinking of verhongering (Laist, 1997). Er ontbreken echter kwantitatieve gegevens over de frequentie van verstriking in "spooknetten" bij gewone zeehonden in de EEZ.
- Gewone zeehonden kunnen plastic zwerfvuil per ongeluk binnen krijgen als ze aan het foerageren zijn op de bodem of doordat ze vissen eten met plastic in de maag. Uit onderzoek gedaan naar de maaginhoud van zeehonden, bleek dat jonge zeehonden (0-3 jaar) meer plastic in hun maag hadden (8 van 43) dan oudere zeehonden (2 van de 48) (Bravo Rebolledo *et al.*, 2013). Jonge zeehonden (tot 3 jaar) worden het meest beïnvloed door plastic zwerfvuil, wat mogelijk een effect kan hebben op de fitheid van de populatie.

4.6.5 Doelrealisatie en oplossingsrichtingen

De combinatie van een gunstige landelijke staat van instandhouding, een onduidelijke trend en onduidelijkheid omtrent de ecologische vereisten in het gebied Klaverbank zorgt ervoor dat het onduidelijk is of de doelstelling voor de gewone zeehond (behoud omvang en kwaliteit leefgebied) gehaald wordt in de huidige beheertermijn.

Vanwege de wijde verspreiding en hoge mobiliteit van de gewone zeehond in de Noordzee is een Noordzee-brede bescherming meer van belang dan bescherming in een specifiek gebied, zoals de Klaverbank. Voor bescherming van de soort is het nodig om Noordzee-breed verstoring door onderwatergeluid, vervuiling en bijvangsten terug te dringen. Verder blijkt dat er onvoldoende gegevens voor handen zijn over de trend, de draagkracht en de kwaliteit van het gebied voor de gewone zeehond. Om uitspraken te kunnen doen over het realiseren van de instandhoudingsdoelstelling is meer informatie nodig. Door monitoring en onderzoek kan op termijn wel een betere uitspraak gedaan worden over het al dan niet behalen van de instandhoudingsdoelstelling, alsmede over de eventuele noodzaak van aanvullende gebiedsspecifieke maatregelen.

4.7 Opgave voor de Klaverbank

Door het niet op orde zijn van de ecologische vereisten van habitattypen en soorten kunnen knelpunten ontstaan voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Om te bepalen wat de opgave is voor het habitatype en de soorten in Natura 2000-gebied Klaverbank is eerst bepaald of met het huidige beheer de doelstellingen worden bereikt of niet.

Vervolgens zijn de knelpunten samengevat en worden oplossingsrichtingen genoemd om de knelpunten op te lossen en de doelstellingen te behalen. Tabel 4-2 geeft een overzicht van het doelbereik bij huidig beheer, de knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen voor het habitatype en de habitatrictlijnsoorten waarvoor instandhoudingsdoelstellingen zijn vastgelegd.

Tabel 4-2 Knelpunten en oplossingsrichtingen voor het habitatype en de soorten van het Natura 2000-gebied Klaverbank

Naam habitatype	Doelrealisatie bij huidig beheer?	Mogelijke knelpunten	Oplossingsrichtingen
H1170 Riffen van open zee	Niet	Onnatuurlijke verstoring van de bodem; verschuiving van langlevende soorten naar kortlevende soorten.	Verduurzaming van de visserij; zonerings; onderzoek en monitoring.
Bruinvis	Onduidelijk	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst; Gebiedspecifiek: Onvoldoende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort; cumulatie van verstoring door vlieg- en vaarbewegingen.	Maatregelen Noordzee-breed en in het gebied zoals: verduurzaming van de visserij; beperken onderwatergeluid; onderzoek en monitoring.
Grijze zeehond	Onduidelijk	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst; Gebiedspecifiek: Onvoldoende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort; cumulatie van verstoring door vlieg- en vaarbewegingen.	Noordzee-brede maatregelen zoals: Verduurzaming van de visserij; beperken onderwatergeluid; onderzoek en monitoring.
Gewone zeehond	Onduidelijk	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst; Gebiedspecifiek: Onvoldoende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort; cumulatie van verstoring door vlieg- en vaarbewegingen.	Noordzee-brede maatregelen zoals: Verduurzaming van de visserij; beperken onderwatergeluid; onderzoek en monitoring.

5 Voorwaarden en mitigatie van huidige activiteiten

Natura 2000 kan gevolgen hebben voor activiteiten in het gebied, omdat activiteiten met mogelijk significant negatieve effecten voor de instandhoudingsdoelstellingen in beginsel niet zijn toegestaan. Wanneer de effecten dusdanig worden verzacht (gemitigeerd) dat daardoor het behalen en behouden van de natuurdoelstellingen aantoonbaar niet in gevaar komt, kunnen de activiteiten wel doorgang vinden.

In dit hoofdstuk is beschreven op welke manier de huidige activiteiten zijn getoetst. Om duidelijk te maken wat voor welke activiteit van toepassing is, zijn de activiteiten ingedeeld in vier categorieën. De methodiek voor die indeling wordt toegelicht in paragraaf 5.2 en de resultaten van deze toetsing op hoofdlijnen staan in paragraaf 5.3. Vervolgens wordt er vanaf paragraaf 5.4 tot en met 5.7 per activiteit aangegeven of, en zo ja welke, huidige activiteiten onder welke voorwaarden worden vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wet natuurbescherming (Wnb) en welke activiteiten vergunningplichtig blijven.

5.1 Aanpak toetsing huidige activiteiten

Om te bepalen of de realisatie van de doelstellingen wordt belemmerd door menselijke activiteiten in het gebied zijn de huidige activiteiten geïnventariseerd en is getoetst wat de effecten van deze activiteiten zijn op de Natura 2000-instandhoudingsdoelstellingen. Activiteiten die op het moment van toetsing ten behoeve van het beheerplan geen significant negatieve effecten hadden, kunnen ongewijzigd worden voortgezet, tenzij aannemelijk kan worden gemaakt dat hun mogelijke negatieve effect nog niet tot uiting gekomen kan zijn in de actuele lokale toestand waarin het betreffende habitatype of de betreffende soort zich bevindt. Activiteiten die wel significant negatieve effecten (kunnen) hebben moeten zodanig worden aangepast dat ze het bereiken en behouden van de instandhoudingsdoelstellingen niet in de weg staan.

De effecten van huidige menselijke activiteiten in en rondom de Klaverbank zijn getoetst in de Nadere Effectenanalyse Klaverbank (Royal HaskoningDHV, 2019). Vertrekpunt van de toetsing is de doeleffectwerking (Didderen *et al.*, 2019), waarin de instandhoudingsdoelstellingen zijn uitgewerkt in ruimte, omvang en tijd en vertaald naar een Natura 2000-opgave. Op basis van de best beschikbare wetenschappelijke kennis en de meningen van deskundigen is een oordeel gegeven of voortzetting van het huidige beheer voldoende zal zijn om aan de opgaven te voldoen. Bij de inventarisatie van de huidige activiteiten zijn locatie, omvang en periode waarin de activiteiten plaatsvinden in beeld gebracht. Op basis van deze inventarisaties en de meningen van deskundigen is vervolgens beoordeeld welke activiteiten mogelijk significant negatieve effecten hebben op het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen.

Er is in de toetsing onderscheid gemaakt tussen op basis van de Wet natuurbescherming (Wnb) vergunde activiteiten en niet-vergunde activiteiten. De vergunde activiteiten zijn in het kader van het opstellen van het beheerplan niet opnieuw getoetst, omdat via de vergunningprocedure van de Wnb en voorheen de Natuurbeschermingswet (Nbwet) voor deze activiteiten al gewaarborgd is dat er geen significant negatieve effecten zullen optreden. De eventuele niet-significante (rest)effecten van deze activiteiten zijn wel meegenomen bij de toets van cumulatieve effecten van alle activiteiten in en rond het Natura 2000-gebied.

Bij de toetsing is er verder van uitgegaan dat wanneer de instandhoudingsdoelstellingen zeker behaald zullen worden bij voortzetting van de huidige activiteiten, er dan ook geen belemmering zal zijn voor het uitvoeren van deze activiteiten. Voorwaarde is dan wel dat aard en omvang van de activiteiten niet in betekenende mate wijzigen ten opzichte van de getoetste situatie, evenmin als de staat van instandhouding van de soorten of habitattypen met een instandhoudingsdoelstelling in het Natura 2000-gebied Klaverbank. Van veranderingen in betekenende mate is sprake indien, naar het oordeel van het bevoegd gezag, op voorhand niet met zekerheid kan worden gesteld dat met deze veranderingen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen zijn uitgesloten. De resultaten van de toetsing zijn op hoofdlijnen beschreven in paragraaf 5.3.

Van bepaalde huidige activiteiten is het niet uit te sluiten dat er significant negatieve effecten zijn op de instandhoudingsdoelstellingen. In dat geval zijn vergunningvoorschriften, voorwaarden voor vrijstelling van de Wnb-vergunningplicht ofwel mitigerende maatregelen nodig om te voorkómen dat deze activiteiten een belemmering voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen vormen. Als voldaan wordt aan deze voorschriften en voorwaarden en de mitigerende maatregelen worden uitgevoerd, kunnen de betreffende activiteiten doorgang vinden.

5.2 Methodiek voor indeling van huidige activiteiten in 4 categorieën

Het merendeel van de huidige activiteiten in het Natura 2000-gebied Klaverbank die gereguleerd worden via de Wnb, hebben geen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen. Activiteiten waarvan niet uitgesloten kan worden dat ze significant (negatieve) effecten veroorzaken op een of meer instandhoudingsdoelstellingen, zijn in beginsel vergunningplichtig in het kader van de Wnb.

In een Natura 2000-beheerplan bestaat de mogelijkheid om dergelijke activiteiten van deze vergunningplicht vrij te stellen indien in een (als passende beoordeling te beschouwen) toets is vastgesteld dat, al dan niet dankzij mitigerende voorwaarden, dergelijke significant negatieve effecten uitgesloten kunnen worden. Of een huidige activiteit al dan niet vergunningplichtig is, wordt bepaald door het daartoe bevoegde gezag in de zin van de Wnb (in het geval van de Klaverbank het ministerie van LNV). Dit oordeel vormt het uitgangspunt voor dit beheerplan.

Bij vergunningplichtige activiteiten¹² die gereguleerd worden via de Wnb kan het bevoegd gezag ervoor kiezen om deze via dit beheerplan vrij te stellen van Wnb-vergunningplicht. Voor alle activiteiten binnen en buiten Natura 2000-gebieden geldt overigens de zorgplicht in het kader van de Wnb, ongeacht de categorie waarin de activiteit is ingedeeld. De zorgplicht geldt dus zowel voor activiteiten die geen vergunningplicht hebben als voor activiteiten die dit wel hebben. De zorgplicht houdt in dat werkzaamheden die nadelig kunnen zijn voor planten en dieren, ook als deze niet beschermd zijn, redelijkerwijs niet worden uitgevoerd of dat maatregelen worden genomen om onnodige schade te voorkomen.

Om duidelijk te maken wat op een activiteit van toepassing is, zijn activiteiten ingedeeld in categorieën. In deze paragraaf worden de categorieën kort beschreven en in een kader (pag. 55) toegelicht. Het gaat om de volgende vier categorieën:

1. vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, zonder specifieke voorwaarden;
2. vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, mét specifieke voorwaarden;
3. vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven;
4. niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist.

Bij vergunningplichtige activiteiten die gereguleerd worden via de Wnb en die met zekerheid geen significant negatieve effecten kunnen hebben op de instandhoudingsdoelstellingen kan het bevoegd gezag ervoor kiezen om deze via het beheerplan zonder voorwaarden vrij te stellen van Wnb-vergunningplicht (categorie 1). Dit kan alleen wanneer deze activiteit min of meer uniform (en dus voorspelbaar) is in aard, omvang, ruimte en tijd.

Wanneer er wel sprake kan zijn van significant negatieve effecten op de natuurwaarden, maar deze zijn voorspelbaar en generiek te mitigeren, komen activiteiten ook in aanmerking voor vrijstelling van Wnb-vergunningplicht. Vrijstelling kan alleen verleend worden, als uit de nadere effectenanalyse (hier

gelijk te stellen met een passende beoordeling) blijkt dat met het opleggen van bepaalde voorwaarden of beperkingen de activiteit geen significante gevolgen veroorzaakt (categorie 2).

¹² Voor alle activiteiten geldt de generieke of algemene voorwaarde dat zij in aard, omvang, intensiteit en tijd niet in betekenende mate mogen wijzigen ten opzichte van de getoetste situatie. Van veranderingen in betekenende mate is sprake, indien op voorhand niet met zekerheid kan worden gesteld dat significant negatieve effecten van die veranderingen op instandhoudingsdoelstellingen zijn uitgesloten.

Redenen om activiteiten niet door vrijstelling onder voorwaarden, maar door middel van een Wnb-vergunning te (blijven) reguleren (categorie 3) zijn:

- Omvang, locatie en aard van de activiteit zijn niet goed te overzien gedurende de beheerplanperiode.
- Er kunnen grote wijzigingen optreden als gevolg van verandering van bijvoorbeeld omvang, andere locatie, etc.
- De activiteit staat momenteel onder discussie (bezwaren, beroepen).

Van intrinsiek niet vergunningplichtige activiteiten, zoals bijvoorbeeld scheepvaart, kunnen significante gevolgen soms toch niet op voorhand worden uitgesloten en dan is (niet in het beheerplan afdwingbare) mitigatie nodig (categorie 4). Het beheerplan geeft voor dit soort situaties weer wat dan de vrijwillige mitigatie zou moeten zijn (gedragscode, aanvullende maatregelen). Als uit monitoring en toezicht blijkt dat deze vrijwillige mitigatie onvoldoende effectief is, dan kan het bevoegd gezag (het ministerie van LNV) gebruik maken van haar aanschrijvingsbevoegdheid op grond van art 2.4 Wnb. Bij de toepassing van de aanschrijvingsbevoegdheid moet het bevoegd gezag motiveren dat aanschrijven het meest effectieve en efficiënte instrument is. Daarnaast moet bij de afweging om de aanwijzing toe te passen, rekening worden gehouden met o.a. economische en sociale belangen en regionale en lokale bijzonderheden.

Daarnaast zijn er activiteiten die niet gereguleerd worden via de Wnb. Bijvoorbeeld: de bevoegdheid voor regulering van visserij die geldt voor vissers uit alle lidstaten ligt bij de Europese Commissie (EC) en dus niet bij het ministerie van LNV. Via een zogenaamde artikel-11-procedure kan een initiatiefnemende lidstaat, samen met andere lidstaten met een visserijbelang, een gemeenschappelijke aanbeveling (Joint Recommendation) voor instandhoudingsmaatregelen indienen bij de EC (zie paragraaf 3.1.7). Visserijactiviteiten door niet-lidstaten, ook wat betreft het verlenen van toegang tot elkaars wateren, worden tussen de Europese Unie en de betreffende staat geregeld in TCAs (Trade and Cooperation Agreements).

De gemeenschappelijke aanbevelingen voor visserij in het gebied Klaverbank zijn op 1 juli 2021 ingediend bij de EC. Zodra deze door de EC juridisch zijn vastgelegd in een Gedelegeerde Handeling zijn ze vigerend. Visserij valt dus niet onder één van de bovengenoemde 4 categorieën. Het beheerplan kan geen aanvullende maatregelen of voorwaarden stellen voor deze activiteit. Omdat de maatregelen die voortkomen uit de Gedelegeerde Handelingen wel van groot belang zijn voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen, worden deze maatregelen één op één overgenomen in dit beheerplan (zie paragraaf 5.9), maar zijn de Gedelegeerde Handelingen uiteindelijk bepalend.

Toelichtingskader:

Bij toetsing worden de activiteiten (plannen/projecten) ingedeeld in vier categorieën:

Categorie 1 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, zonder specifieke voorwaarden

Onder deze categorie vallen activiteiten die op grond van de Wnb getoetst zouden moeten worden op vergunningplicht, maar geen belemmering vormen voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Deze activiteiten worden door middel van dit beheerplan vrijgesteld van vergunningplicht en kunnen in hun huidige aard, intensiteit, omvang, tijdstip en duur doorgang vinden.

Categorie 2 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten, mét specifieke voorwaarden

Hieronder worden de activiteiten opgenomen die via het beheerplan worden vrijgesteld van de Wnb-vergunningplicht, maar die wel een significant negatief effect kunnen hebben op de Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen. De vrijstelling is daarom aan specifieke voorwaarden verbonden. Deze voorwaarden zijn veelal gebaseerd op vergunningsvoorschriften die tijdens het opstellen van dit beheerplan golden. Hierdoor wordt enerzijds bereikt dat de doelstellingen blijvend veilig worden gesteld en anderzijds dat er voor de gebruiker zo min mogelijk verandert ten aanzien van de voorwaarden waaronder het gebruik kan doorgaan. Wanneer de voorwaarden niet in acht worden genomen, herleeft de vergunningplicht en is er sprake van een overtreding in het kader van artikel 2.7 van de Wnb.

Categorie 3 Vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven

Er zijn ook vergunningplichtige activiteiten die niet zijn vrijgesteld in dit beheerplan en dus vergunningplichtig blijven. Hieronder vallen activiteiten waarvan het bevoegd gezag nu van oordeel is dat ze beter in een Wnb-vergunning gereguleerd kunnen worden dan in het beheerplan. Ook alle nieuwe activiteiten vallen hieronder. Nieuwe activiteiten moeten altijd worden getoetst aan de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000. Het bevoegd gezag bepaalt dan aan de hand van de toetsing of een vergunningaanvraag noodzakelijk is. Het beheerplan heeft geen gevolgen voor de handhaving van vergunde activiteiten. Vergunninghouders moeten zich blijven houden aan de vergunningvoorschriften. Doet men dat niet, dan wordt art. 2.1 van de Wnb overtreden.

Categorie 4 Niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist

Huidige activiteiten kunnen, al dan niet in combinatie met andere activiteiten, een effect hebben. Wanneer deze effecten alsnog een verslechterend of significant versturend effect hebben, moeten in het beheerplan mitigerende maatregelen opgenomen worden. Daardoor worden deze effecten voorkomen of beperkt, zodat ze niet meer significant kunnen zijn of worden. Deze mitigerende maatregelen zijn niet juridisch afdwingbaar zonder aanvullend instrumentarium. Dit aanvullend juridisch instrumentarium wordt genoemd in het kader van de handhaving in hoofdstuk 8 van dit beheerplan en wordt verder uitgewerkt in het toezicht- en handavingsplan.

5.3 Resultaten van de toetsing op hoofdlijnen

Uit de Nadere Effectenanalyse (Royal HaskoningDHV, 2019) blijkt dat beroepsscheepvaart, zeegaande recreatievaart, de aanwezigheid en het onderhoud van markeringen, de aanwezigheid van kabels en leidingen, mariene schietactiviteiten, rampenbestrijding, incidentenaanpak en wrakduiken geen aantoonbare effecten hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank. Voor acceptabel gebruik geldt hiervoor inachtneming van het voorzorgsbeginsel.

Hieronder worden de activiteiten benoemd waarvoor significant negatieve effecten niet kunnen worden uitgesloten in de effectenanalyse. Deze activiteiten worden in de volgende paragrafen verdeeld over de verschillende categorieën. Daar wordt ook een korte beschrijving gegeven van het effect, zodat duidelijk is waarvoor de voorwaarden of mitigerende maatregelen nodig zijn.

Gehanteerde definities effectbeoordeling (Royal HaskoningDHV, 2019):

Geen negatief effect

- Er is geen overlap in ruimte en/of tijd van de effecten.
- Het habitatype of de doelsoort is ongevoelig voor de verstoringfactoren.
- Het doel is/wordt gehaald.
- Effecten van de activiteit zijn zo beperkt, dat de kans op een (rest)effect op de doelen afwezig of verwaarloosbaar klein is.

Mogelijk klein negatief effect niet uit te sluiten

- Overlap in ruimte en/of tijd en het habitatype of de soort voldoet niet aan de doelstelling, neemt af, of is kwetsbaar. De aard en omvang van de activiteit in combinatie met de gevoeligheid van het habitatype of soort zijn zodanig dat de effecten klein zijn.
- Overlap in ruimte en/of tijd en de activiteit neemt toe. De aard en omvang van de activiteit in combinatie met de gevoeligheid van het habitatype of soort zijn zodanig dat effecten klein zijn en blijven als de activiteit toeneemt.

Mogelijk significant negatief effect niet uit te sluiten

- Overlap in ruimte en tijd. Het habitatype of de soort voldoet niet aan de doelstelling, neemt af, of is kwetsbaar (klein areaal/klein aantal). De aard en omvang van de activiteit in combinatie met de gevoeligheid van het habitatype of de soort zijn zodanig dat effecten groot kunnen zijn.
- Overlap in ruimte en tijd en de activiteit neemt toe. De aard en omvang van de activiteit in combinatie met de gevoeligheid van het habitatype of de soort zijn zodanig dat effecten groot kunnen zijn. Kennis over de activiteit of de doelstelling is nog onvoldoende om te kunnen beoordelen wat de effecten van de activiteit zijn.

Activiteiten met een mogelijk **klein** effect zijn:

- mijnbouw (normale bedrijfsvoering);
- onderhoud kabels en leidingen;
- beroepsvisserij (pelagische visserij);
- regulier onderzoek en monitoring (exclusief multibeam en sidescan sonar);
- aanwezigheid verontreinigingen (niet opruimen).

significant negatieve effecten van de volgende activiteiten kunnen niet worden uitgesloten:

- effecten van bodemberoerende visserij (boomkorvisserij, bordenvisserij, zegenvisserij) op habitatype H1170 en effecten van staandwantvisserij op de bruinvis;
- effecten van het ruimen van explosieven op bruinvis, grijze zeehond en gewone zeehond buiten het Natura 2000-gebied (externe werking).

Voor de volgende activiteiten zijn de effecten **onduidelijk**, waardoor significant negatieve effecten in feite ook niet uitgesloten kunnen worden:

- effecten van het gebruik van sonar door de Marine op alle doelstellingen;
- effecten van het uitvoeren van echosurveys (sonar) op habitatype H1170;
- effecten van zwerfvuil (verontreiniging, verstricking, verwonding, verhongering) op alle doelstellingen.

Niet-significante effecten kunnen bij elkaar opgeteld ook leiden tot significante effecten. Dan is er sprake van cumulatie van effecten.

Voor de volgende activiteiten is dit aan de orde, deels doordat de effecten onduidelijk zijn:

- effecten van onderwatergeluid op habitatype H1170;
- effecten van zwerfvuil en bijvangst op bruinvissen;
- effecten van beroepsvisserij op habitatype H1170 en voedselaanbod van zeezoogdieren.

5.4 Algemene richtlijnen die gelden voor alle categorieën

Voor zeezoogdieren zijn er geen significant negatieve effecten van scheepvaart in het gebied Klaverbank aangetoond. Wel is aannemelijk dat er significant effect is in accumulatie. Er is bekend dat zeezoogdieren verstoord kunnen worden door de aanwezigheid van schepen en het geproduceerde onderwatergeluid. Voldoende rust is een belangrijke voorwaarde voor een kwalitatief goed leefgebied voor de bruinvis en gewone en grijze zeehond en daarom gelden er voor alle categorieën uit voorzorg de volgende algemene richtlijnen voor de scheepvaart in het Natura 2000-gebied Klaverbank:

- Schepen worden geïnformeerd over de aanwezigheid van zeezoogdieren in het gebied en hoe deze te herkennen.
- De bestaande scheepvaartroutes worden zo veel mogelijk gebruikt. Op varen buiten de scheepvaartroutes wordt niet gehandhaafd (niet afdwingbaar).
- Buiten de bestaande scheepvaartroutes wordt geadviseerd om verstoring van zeezoogdieren te voorkomen door het aantal scheepvaartbewegingen binnen het Natura 2000-gebied zo veel mogelijk te minimaliseren.
- Er wordt dringend geadviseerd om in het geheel geen lozingen (ook geen toegestane lozingen) vanaf schepen uit te voeren binnen dit Natura 2000-gebied.

Aanvullende toelichtingen op bovenstaande algemene richtlijnen:

- Door het uitvoeren van jaarlijkse netwerkevaluaties van verkeersstromen op de Noordzee wordt de intensiteit van het scheepvaartverkeer en het vaargedrag gemonitord en kunnen richtlijnen, maatregelen en bijbehorende (communicatie)strategieën worden aanpast.
- Ook toegestane lozingen en afval vanaf schepen kunnen schadelijke effecten hebben op zeezoogdieren. Partijen worden geïnformeerd over het gevolg van (kleine) verontreinigingen.
- Voor het Natura 2000-gebied Klaverbank zal in de eerste beheerplanperiode (2023-2029) worden verkend of het vanwege zijn specifieke ecologische kwetsbaarheid in aanmerking kan komen voor gedeeltelijke aanwijzing als 'Particularly Sensitive Sea Area'.

5.5 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten zonder specifieke voorwaarden (cat. 1)

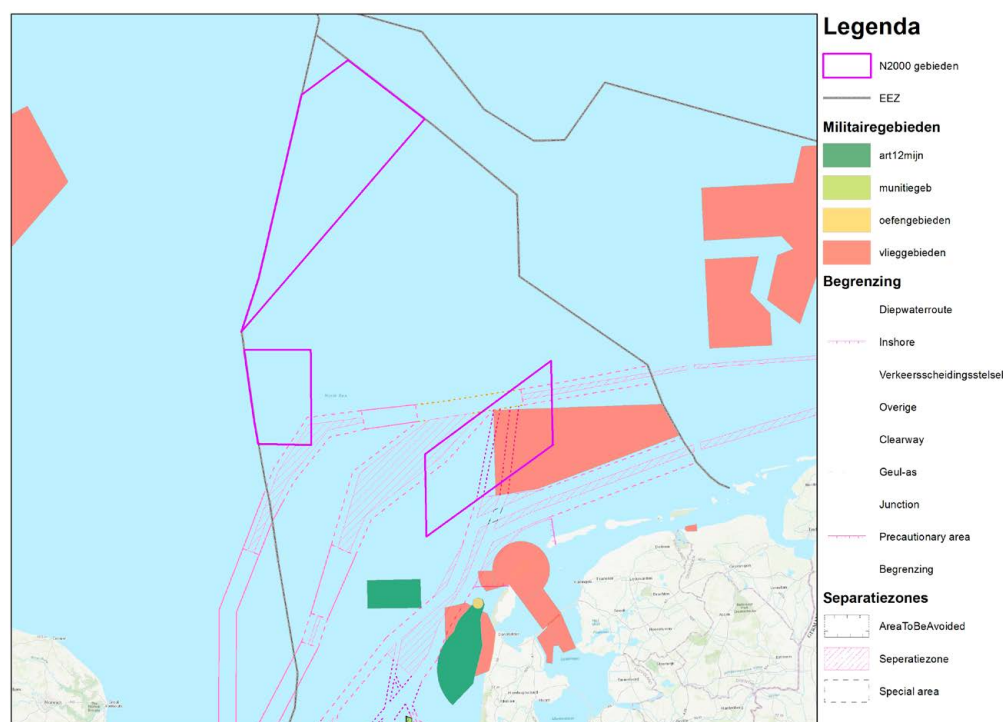
Onder deze categorie vallen activiteiten die op grond van de Wnb-vergunningplichtig zijn, maar in de huidige situatie geen belemmering vormen voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen. Deze activiteiten worden door middel van dit beheerplan vrijgesteld van vergunningplicht en kunnen in hun huidige vorm en omvang doorgang vinden.

In het gebied Klaverbank vallen de volgende activiteiten onder categorie 1:

- schietactiviteiten van de Marine en
- onderhoud van markeringen.

5.5.1 Militaire activiteiten: Schietactiviteiten (Marine)

De Marine maakt voor haar activiteiten gebruik van de hele Noordzee. Er is geen oefengebied voor schietactiviteiten aanwezig in het gebied Klaverbank. Bij schietactiviteiten wordt onder andere gebruik gemaakt van gewone scheepskanonnen en raketten. Er worden daarnaast bevoorradingsoefeningen op zee (onder andere olieladen) uitgevoerd. Dit gebeurt een aantal keren per jaar. Bij de planning van activiteiten worden een risico-inventarisatie en evaluatie ex ante gedaan. Dit wordt gedaan om vooraf in te schatten wat de kans is op incidenten, kan men beoordelen hoe deze incidenten te voorkomen zijn en is het achteraf mogelijk om eventueel de procedure aan te scherpen. Schepen moeten voldoen aan de wettelijke normen met betrekking tot lekkages en voor wat betreft lozingen.

Figuur 5-1 Militaire gebieden op de Noordzee (bron: <https://www.noordzeeloket.nl/functies-gebruik/militair-gebruik/>).

De effecten van schietactiviteiten door de Marine, inclusief vaarbewegingen, zijn verwaarloosbaar, omdat deze (o.a. vanwege de ligging) nauwelijks plaatsvinden in het gebied Klaverbank. In de huidige omvang kunnen ze daarom zonder specifieke voorwaarden worden vrijgesteld. Voor de vaarbewegingen gelden de algemene richtlijnen voor de scheepvaart (zie paragraaf 5.4).

5.5.2 Onderhoud van markeringen

Zowel de laterale (rode en groene markeringen die de vaargeul aangeven) als de speciale (aanduiding bepaald gebied of voorwerp) betonning wordt één keer per twee jaar gecontroleerd. Dit houdt in dat er gekeken wordt naar zowel de staat van de steen en de ketting als de betonning zelf. Er wordt gecontroleerd op gebreken, het energiepakket met de lamp en de positie. De controle wordt uitgevoerd per schip. Niet alle boeien worden op hetzelfde moment gecontroleerd en in totaal wordt er enkele keren per jaar uitgevaren voor controle. Het onderhoud van markeringen en de daaraan gerelateerde scheepvaart zorgen niet voor significante verstoring van de zeezoogdieren.

5.6 Vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten mét specifieke voorwaarden (cat. 2)

Er zijn vergunningplichtige activiteiten die alleen onder specifieke voorwaarden geen significant negatieve effecten op de Natura 2000 instandhoudingsdoelstellingen hebben. Deze activiteiten zijn met inachtneming van de specifieke voorwaarden, zoals genoemd in dit beheerplan, vrijgesteld van de vergunningplicht.

In het Natura 2000-gebied Klaverbank vallen de volgende activiteiten onder categorie 2:

Mijnbouw (bestaande installaties):

- normale bedrijfsvoering.

Kabels en leidingen (onderhoud):

- onderhoud aan bestaande kabels en leidingen inclusief de daaraan gerelateerde scheepvaart.

Militaire activiteiten (Marine):

- explosieven opruimen (externe werking);
- gebruik sonar voor opsporen van onderzeeboten van de Marine;
- gebruik echo-apparatuur door de Dienst der Hydrografie voor de bathymetrie en opsporen van mijnen.

Onderzoek en monitoring

- reguliere monitoring en onderzoek.

5.6.1 Normale bedrijfsvoering mijnbouwactiviteiten (bestaande installaties)

Onder de normale bedrijfsvoering van productieplatforms wordt verstaan: de 'dagelijkse activiteiten' waarbij geluid en licht worden geproduceerd en activiteiten zoals de lozing van regen-, spoel- en schrobwater, aangroeiwering, corrosiepreventie en lozing van sanitair afvalwater. Het onderwatergeluid tijdens de productiefase is gering en beperkt zich tot de zeer directe omgeving van het platform. Zeezoogdieren zijn in staat te wennen aan dit geringe geluid (Reynolds *et al.*, 2005).

In het Natura 2000-gebied Klaverbank zijn één gasproductieplatform en één sidetap aanwezig (zie figuur 1-2). Het productieplatform en de sidetap zijn niet vergund via de Wnb, omdat ze geplaatst zijn voordat de Wnb ook buiten de territoriale wateren op de Nederlandse Noordzee (EEZ) van kracht werd (1 januari 2014).

Tabel 5-1 Bestaande installaties mijnbouw

Gebied	Facility naam	Type	Soort
Klaverbank NL	D18a-A	Productieplatform	Gas
Klaverbank NL	NGT Sidetap 6	Sidetap	Gas

5.6.1.1 Lozing van productiewater en sanitair afvalwater

Productiewater is het water dat omhoogkomt uit het gasveld, samen met het aardgas. Het vrijgekomen productiewater wordt na behandeling geloosd. Het debiet varieert per platform van enkele kubieke meters water per uur bij een klein platform tot tientallen kubieke meters per uur voor een groot platform. Het productiewater is licht verontreinigd met alifaten (olie), aromaten (voornamelijk benzeen), zware metalen en natuurlijke radionucliden. De concentraties van deze stoffen moeten voldoen aan de wettelijke eisen conform de Mijnbouwregeling. Daarnaast is onderzocht dat lozing van productiewater van minder dan 30.000 m³ per jaar niet leidt tot significant ecotoxicologische gevolgen (Karman & Smit, 2019). De lozingen worden ieder jaar door OSPAR gecontroleerd en gedocumenteerd. Ook de lozing van sanitair afvalwater vindt plaats conform de eisen in de Mijnbouwregeling.

Het habitatype en de zeezoogdieren zijn gevoelig voor verontreiniging. De verontreiniging die optreedt door het lozen van productiewater kan een klein negatief effect hebben op de kwaliteit van het habitatype en leefgebied van de zeehond en bruinvis. Het effect is zeer lokaal en beperkt, aangezien minder dan 0,004% van de oppervlakte van habitatype H1170 wordt beïnvloed (NEA, Royal HaskoningDHV, 2019). Significant negatieve effecten kunnen uitgesloten worden wanneer de geldende wet- en regelgeving wordt opgevolgd.

5.6.1.2 Vlieg- en vaarbewegingen

Voor de aan- en afvoer van materiaal en voor onderhoud van de installaties worden schepen en helikopters ingezet. Helikopters en schepen gaan enkele malen per week naar productieplatforms, waarbij zoveel mogelijk wordt geprobeerd om vluchten en vaartuigen te combineren om kosten te sparen en effecten te voorkómen. De satellietplatforms worden één tot enkele malen per maand bezocht door een helikopter en minder dan één keer per maand met een schip. De aan- en afvoer van mensen en materieel door schepen en helikopters vindt regelmatig plaats, maar is doorgaans kortdurend en beperkt tot de directe omgeving van het platform. Daarbij wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van scheepvaart- en vliegroutes. In cumulatie kan er wel sprake zijn van significant negatieve effecten op zeezoogdieren.

5.6.1.3 Voorwaarden normale bedrijfsvoering mijnbouw

De effecten van de normale bedrijfsvoering van de mijnbouwsector zijn klein wanneer de voorwaarden, zoals deze zijn opgenomen in Wnb-vergunningen, worden opgevolgd. Deze activiteit is vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb, wanneer wordt voldaan aan onderstaande voorwaarden:

- De concentraties van olie en chemicaliën in lozing van productiewater, regen-, spoel- en schrobwater en sanitair afvalwater dienen te voldoen aan artikel 9.1 van de Mijnbouwregeling en artikel 80 van het Mijnbouwbesluit.
- Afval (zoals o.a. plastic en huishoudelijk afval) en andere afvalstoffen (met uitzondering van productiewater en regen-, spoel- en schrobwater) mogen niet geloosd of gestort worden. Deze voorwaarde is gebaseerd op voorschriften uit bestaand beleid zoals vastgesteld in het Mijnbouwbesluit art. 80.
- Voor vaarbewegingen van werkverkeer naar en van de platforms gelden de algemene richtlijnen voor scheepvaart zoals beschreven in paragraaf 5.4.

5.6.2 Militaire activiteiten

5.6.2.1 Explosieven opruimen

In de gehele Nederlandse EEZ wordt Unexploded Ordnance (UXO) (uit WO I en II) gevonden en tot ontploffing gebracht. Dit gebeurt zeer regelmatig, zeker wekelijks. Per jaar worden gemiddeld ongeveer 120 explosieven geruimd in de EEZ (Benda-Beckmann *et al.*, 2015). De hoeveelheid explosieven die sinds 1990 in het gebied Klaverbank geruimd is, is nihil (ICES Impulsive Noise Register). In Nederland is het ruimen van munitie een taak van het ministerie van Defensie.

Door de hoge geluidsdruk afkomstig van explosieven kunnen bruinvissen gehoorschade oplopen of zelfs overlijden. Uit het onderzoek van Von Benda-Beckmann *et al.* (2015) blijkt dat in de periode 2010-2011 mogelijk 1.280 tot 5.450 bruinvissen in de EEZ het risico hebben gelopen op permanente gehoorschade door explosieven. Naar aanleiding van de resultaten van dit onderzoek heeft het ministerie van Defensie

interdepartementaal aangegeven dat ze bij het ruimen van explosieven zo veel als praktisch mogelijk is maatregelen zal nemen ter bescherming van zeezoogdieren. Dat is inmiddels ook vastgelegd in de Nederlandse Kaderrichtlijn Mariene Strategie (Mariene Strategie deel 1, 2018).

Het ruimen van explosieven vindt zo mogelijk buiten het Natura 2000-gebied plaats en heeft dan geen direct effect op habitattypen H1170. Indien het niet mogelijk is dat een explosief wordt verplaatst en het vanwege veiligheidsrisico's toch geruimd moet worden, zal dat zoveel mogelijk plaatsvinden buiten gevoelige periodes van zeezoogdieren (mei-juni). Ook zal de Marine (in overleg met de Kustwacht) met Rijkswaterstaat afstemmen of en op welke voorwaarden dat gebeurt. Wanneer bruinvissen, gewone zeehonden en grijze zeehonden schade ondervinden van het ruimen van explosieven buiten het Natura 2000-gebied, kan dit een effect hebben op de populatie die gebruik maakt van het gebied (externe werking).

Voor het ruimen van explosieven volgt de Koninklijke Marine de 'Gedragscode Springen van Munitie op de Noordzee'. Deze gedragscode legt vooral beperkingen op aan de hoeveelheid explosieven die vanaf het land naar zee worden getransporteerd. Daarnaast zijn er aanvullende maatregelen benoemd in de Bekendmaking 01/18 Groepsoudste KBW en mijnendienst. In deze bekendmaking zijn maatregelen opgenomen, zoals het gebruik van Acoustic Deterrent (of Harassment) Devices (ADD's/AHD's) om zeezoogdieren te verdrijven, waardoor het risico op het optreden van schade aan beschermde zeezoogdieren wordt verkleind. Het ministerie van Defensie is deze voorschriften aan het actualiseren en vastleggen in bestaande regelgeving.

Wanneer de voorschriften en voorwaarden worden nageleefd zijn de effecten van het ruimen van explosieven op zeezoogdieren en op het habitattypen verwaarloosbaar klein. De activiteit is vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb op basis van de hieronder genoemde voorwaarden (zie paragraaf 5.6.2.3).

5.6.2.2 Gebruik van sonar en echoapparatuur

Gebruik van sonar voor het opsporen van onderzeeboten

De Koninklijke Marine gebruikt laag- en midfrequente (<10kHz) sonarsystemen (zoals een hull-mounted sonar) voor het opsporen van onderzeeboten. In de gehele zuidelijke Noordzee vindt dit zelden plaats en daarmee dus ook zelden in het gebied Klaverbank.

Het is nog onduidelijk in hoeverre zeezoogdieren gevoelig zijn voor sonar in deze frequentieband; het zou kunnen leiden tot verstoring en gehoorschade. De Marine zal daarom deze systemen uitsluitend in Natura 2000-gebieden gebruiken uit operationele noodzaak. In de relevante Defensievoorschriften zal worden geborgd dat routinematige oefeningen en testen niet in het gebied Klaverbank zullen plaatsvinden en zal tevens een veilige afstand tot het gebied in acht genomen worden.

Gebruik van sonar voor hydrografie door de Koninklijke Marine

De Dienst der Hydrografie informeert zeevarenden over vaarwegen, de zeebodem en gevaren onder water, zoals scheepswrakken. De dienst maakt hiervoor nautische publicaties, legt de zeegrenzen van Nederland daarin nauwkeurig vast en verricht dieptemetingen.

De hydrografische opnemingsvaartuigen van Commando Zeestrijdkrachten (CZSK) voeren continue lodingswerkzaamheden uit op de Noordzee inclusief in het gebied Klaverbank, waarbij de frequentie verschilt per locatie. De gehele Nederlandse EEZ wordt tenminste eenmaal per 25 jaar opgenomen conform het opnamebeleidsplan van de Dienst der Hydrografie. De meeste delen worden eens in de 10 jaar gemeten. Deze lodingen vinden plaats met behulp van echoapparatuur (zoals een multibeam echosounder en/of een side scan sonar).

Gezien de gebruikte hogere frequenties door de hydrografische schepen is de verwachting dat er geen negatief effect is op het habitattypen, de bruinvis, de gewone of de grijze zeehond vanwege verstoring door onderwatergeluid. De omvang en duur van de verstoring zijn onduidelijk en daarom is vooralsnog onduidelijk of significant negatieve effecten kunnen optreden (Heinis *et al.*, 2019). Kastelein *et al.* (2017)

hebben onderzocht welke geluiden voor bruinvissen en zeehonden waarneembaar zijn. Hieruit blijkt dat het onwaarschijnlijk is dat geluid boven 200 kHz hoorbaar is voor deze soorten. Op basis daarvan kan de activiteit worden vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb.

Gebruik van sonar voor het opsporen van mijnen en historische munitie

Voor het eerder genoemde ruimen van explosieven gebruiken mijnenbestrijdingsvaartuigen hoog-frequente sonarsystemen om de explosieven te lokaliseren. Gezien de gebruikte hogere frequenties van deze systemen is het niet te verwachten dat er schade aan het zeeleven zal ontstaan door het gebruik van deze apparatuur. Onder die voorwaarde is de activiteit vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb.

5.6.2.3 Voorwaarden militaire activiteiten

Voor vaarbewegingen van schepen gelden de algemene richtlijnen voor scheepvaart zoals in paragraaf 5.4 weergegeven.

Voorwaarden explosieven opruimen:

- Bij het vernietigen van explosieven moeten mitigerende maatregelen worden genomen om het effect van onderwaterexplosies zoveel mogelijk te beperken.
- Het ruimen van explosieven vindt zo mogelijk buiten het Natura 2000-gebied plaats. Indien het niet mogelijk is dat een explosief wordt verplaatst en het vanwege veiligheidsrisico's toch geruimd moet worden, dan zal dat zoveel mogelijk plaatsvinden buiten de gevoelige periodes van zeezoogdieren (mei-juni). De Marine zal (in overleg met en na verkrijgen toestemming van de Kustwacht) met Rijkswaterstaat afstemmen of en onder welke voorwaarden dat gebeurt.
- De voorschriften van de Koninklijke Marine, 'Gedragscode Springen van munitie op de Noordzee' en de Bekendmaking 01/18 Groepsoudste KBW en mijnendienst dienen opgevolgd te worden bij het ruimen van munitie op de Noordzee. Deze voorschriften hebben ook betrekking op de bescherming van zeezoogdieren en vogels. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de relevante voorwaarden:
  - monitoren op de aanwezigheid van dieren door middel van visuele inspectie;
  - gebruik van Acoustic Deterrent (of Harassment) Devices (ADD's/AHD's) om zeezoogdieren uit het verkozen gebied te verdrijven;
  - rekening houden met seizoensdichtheid van zeezoogdieren: hogere dichtheden in het voorjaar en een geboortepiek in mei/juni;
  - liften van explosieven van de bodem en zo dicht mogelijk nabij de oppervlakte laten springen;
  - niet stapelen van explosieven (oftwel niet tegelijkertijd laten springen van meerdere explosieven).
- In het kader van de monitoring van onderwatergeluid worden door Rijkswaterstaat de ruimingens jaarlijks opgenomen in het (openbare) ICES Impulsive Noise Register.
- In overleg met alle betrokken partijen zal periodiek geanalyseerd worden hoeveel explosieven er in het Natura 2000-gebied Klaverbank zijn aangetroffen en hoe men hiermee is omgegaan. Hieruit zal blijken of en zo ja welke maatregelen mogelijk zijn om zeezoogdieren te beschermen.

Voorwaarden gebruik sonar en echoapparatuur:

- Het is nog onduidelijk in hoeverre zeezoogdieren gevoelig zijn voor sonar in de frequentieband <10kHz; het zou kunnen leiden tot verstoring en gehoorschade. Deze activiteit is dan ook vergunningplichtig. De Marine zal daarom deze systemen uitsluitend in Natura 2000-gebieden gebruiken uit operationele noodzaak. In de relevante Defensievoorschriften zal worden geborgd dat routinematige oefeningen en testen niet in het gebied Klaverbank zullen plaatsvinden en zal tevens een veilige afstand tot het gebied in acht genomen worden.

De Voorschriften Commando

- Zeestrijdkrachten MWC 230 ‘Verantwoord gebruik van actieve sonar’ dienen opgevolgd te worden bij het gebruik van laag- en mid-frequente sonarsystemen. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de relevante voorwaarden; met betrekking tot de eerste twee bullets wordt er gerapporteerd aan het bevoegd gezag (ministerie van LNV en Rijkswaterstaat). Voorafgaand aan de activiteit wordt een risicoanalyse uitgevoerd en worden mitigerende maatregelen opgesteld om de effecten op zeezoogdieren te beperken.
- Het gebruik van sonar in het Natura 2000-gebied Doggersbank wordt vooraf gemeld en achteraf gerapporteerd.
- Monitoren op de aanwezigheid van dieren door middel van visuele, infrarood en/of akoestische middelen.
- Langzaam opvoeren van het geluid gedurende minimaal 30 minuten (een soft start).
- Geluid reduceren wanneer er dieren in het gebied aangetroffen worden tijdens de monitoring.
- De Voorschriften Commando Zeestrijdkrachten MWC 230 ‘Verantwoord gebruik van actieve sonar’ dienen opgevolgd te worden bij het gebruik van laag- en midfrequente sonarsystemen.
- Lodingen voor het opsporen van mijnen en historische munitie dienen te worden uitgevoerd met een echobeam sounder of sidescan sonar of andere apparatuur waarbij de frequentie > 200 kHz is. Wanneer de gebruikte apparatuur een lagere frequentie heeft, zijn effecten niet uit te sluiten en is de activiteit alsnog vergunningplichtig.
- Indien het wel noodzakelijk is om door het gebied Klaverbank te varen gelden de algemene richtlijnen voor scheepvaart (zie paragraaf 5.4).
- Het gebruik van laag- en midfrequente sonar maakt onderdeel uit van de monitoring van onderwatergeluid, zoals voor de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie wordt uitgevoerd. Dit wordt gerapporteerd aan Rijkswaterstaat en opgenomen in het (openbare) ICES Impulsive Noise Register.

5.6.3 Onderhoud aan kabels en leidingen

Alleen al op het NCP ligt ongeveer 4500 kilometer pijpleiding en 6000 kilometer kabel. Van de kabels is ruim de helft niet meer in gebruik. Aan weerszijden van de kabels die nog wél actief zijn, is een zone van 500 meter aangewezen voor het noodzakelijke onderhoud.

Kabels en leidingen zijn op een dusdanige wijze aangebracht dat zij geen gevaar of belemmering opleveren voor de scheepvaart en visserij. Dit betekent dat kabels voldoende diep moeten worden ingegraven (afhankelijk van de locatie 1-3 meter diep), zodat er in principe veilig gevist en gevaren kan worden. Leidingen moeten voldoen aan de NEN-norm 3656, wat inhoudt dat kleine leidingen ($\varnothing < 40$ cm) voldoende diep moeten zijn ingegraven. Leidingen met een grotere diameter mogen op de bodem blijven liggen.

Onderhoud is nodig wanneer een kabel of leiding niet meer de vereiste gronddekking heeft of beschadigd is. Bij een reparatie van een kabel wordt een deel uit de bodem gehaald en aan boord van het schip hersteld. Vervolgens wordt de kabel met behulp van zand of steentort weer opnieuw ingegraven.

In het gebied Klaverbank zijn nu geen hoogspanningskabels aanwezig. Wel wordt er tijdens de beheerplanperiode 2023-2029 een hoogspanningsgelijkstroomverbinding (Viking Link-interconnector) aangelegd tussen Denemarken en het Verenigd Koninkrijk (zie tabel 5-1). De aanwezigheid hiervan zal worden meegenomen in het volgende beheerplan.

Tabel 5-2 Kabels op de Klaverbank (data ontvangen van Rijkswaterstaat Zee en Delta, 2018)

Kabel nr.	Naam	Eigenaar	Van	Naar	Status
KB0024	Weybourne - Esbjerg	Onbekend	Weybourne (GB)	Esbjerg (DK)	Verlaten

In het gebied Klaverbank bevinden zich drie doorgaande leidingen voor het transport van gas en twee kleinere leidingen die de platforms verbinden (zie figuur 1-2).

Onderhoud is nodig wanneer een kabel of leiding niet meer de vereiste gronddekking heeft of beschadigd is. Bij een reparatie van een kabel wordt een deel uit de bodem gehaald en aan boord van het schip hersteld. Vervolgens wordt de kabel met behulp van zand of steenstort weer opnieuw ingegraven.

Onderhoud van kabels en leidingen kan lokaal en tijdelijk het habitatype verstoren. Het introduceren van hard substraat en vertroebeling kan de kwaliteit van het habitatype lokaal verslechteren. Wanneer de voorwaarden, zoals deze zijn opgenomen in de Wnb-vergunning, worden opgevolgd, zijn de effecten van het onderhoud van kabels en leidingen klein.

Ook voor deze kabels en leidingen geldt dat aan de algemene zorgplicht (artikel 1.11) moet worden voldaan. Daarnaast zullen bij het maken van de werkafspraken voorwaarden worden gesteld die normaal in de Wnb vergunning staan. De activiteit is vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb wanneer wordt voldaan aan onderstaande voorwaarden (deze komen voort uit reeds bestaande vergunningen van meer recent aangelegde kabels en leidingen).

5.6.3.1 Voorwaarden kabels en leidingen

- Het bedrijf dient het vrij liggen van een leiding, waarbij sprake is van het niet meer voldoen aan de dekkingseisen, te melden bij het bevoegd gezag Wnb (het ministerie van LNV), het bevoegd gezag Waterwet (Rijkswaterstaat) en de Kustwacht. Tevens dient het bedrijf een uitvoeringsplan bij Rijkswaterstaat in te dienen ter instemming. In dit plan dient in ieder geval te worden aangegeven: de locatie (op kaart), de contactpersoon, de omvang van de 'reparatie' in lengte en/of hoeveelheid en eventueel aanwezige natuurwaarden.
- Voorafgaand aan het onderhoud dient de locatie te worden geïnspecteerd op de aanwezigheid van het habitatype H1170. Dit wordt gedaan door het nemen van monsters volgens de algemeen gangbare monitoringstechnieken van bodemleven.
- Wanneer er op de locatie habitatype H1170 voorkomt, dient verstoring van de bodem zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- De kabel of leiding moet worden afgedekt met bodemmateriaal dat sterk lijkt op het materiaal dat zich op de locatie bevindt (korrelgrootte, samenstelling). Bij afwijking dient dit te worden gemotiveerd (bijvoorbeeld om civiel-technische reden) in het uitvoeringsplan, met een beoordeling van de effecten.
- Na afloop van de 'reparatie' dienen een melding en een korte evaluatie te worden toegezonden aan het bevoegd gezag Wnb (het ministerie van LNV) en aan Rijkswaterstaat als beheerder van het gebied.
- Voor kabels en leidingen die zijn geplaatst zonder een Wnb-vergunning, gelden de voorwaarden zoals beschreven in de Handreiking beheer en onderhoud "Handreiking Beheer en Onderhoud (aanpak stikstof)" (Ministerie van LNV/ RWS, 2019).

5.6.4 Regulier onderzoek en monitoring

Monitoring van biologische en niet-biologische kenmerken in de Natura 2000-gebieden op de Noordzee geschiedt in het kader van diverse onderzoeks- en monitoringsprogramma's. Onder reguliere monitoring valt het volgende:

- watermonsters;
- Hamon-happer;
- boxcores en bodemschaaf;
- vliegtuigtellingen;
- bottom trawl survey;
- beam trawl survey;
- echo survey voor het opsporen van wrakken (sidescan sonar, multibeam echosounders);
- videosurvey;
- meetplatforms.

Hieronder wordt nader ingegaan op locatie, frequentie en periode van de belangrijkste monitoring-activiteiten. Aan het einde van deze paragraaf worden de effecten gezamenlijk beschreven.

5.6.4.1 Onderzoek Rijkswaterstaat

MWTL- en KRM-monitoring

Het programma Monitoring van de Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL) van Rijkswaterstaat is het chemisch, fysisch en biologisch meetnet in de zoete en zoute Nederlandse rijkswateren. Daarnaast wordt het KRM-monitoringsprogramma als deel van de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie uitgevoerd. In dit programma worden de zogenaamde descriptoren van de KRM gemonitord. Het MWTL- en KRM-monitoringsprogramma hebben als doel om ontwikkelingen in het mariene milieu te volgen en effecten van verstoringen door menselijk handelen te bepalen.

Vanaf 2015 worden en MWTL- en KRM-monitoring zoveel mogelijk gecombineerd. De monitoring van de sedimentsamenstelling, het bodemleven en het voorkomen van microplastics worden daarom eenmaal per drie jaar gezamenlijk uitgevoerd. In het Natura 2000-gebied Klaverbank wordt dit onderzoek uitgevoerd met behulp van een Hamon-happer en een videosurvey.

Wrakken

Rijkswaterstaat voert onderzoek uit met multibeam echosounder of sidescan sonar naar de aanwezigheid van wrakken wanneer daar aanleiding toe is. Er wordt ook gebruik van gemaakt naar aanleiding van een incident, bijvoorbeeld indien er een container is verloren door een schip. Dit onderzoek vindt onregelmatig plaats.

5.6.4.2 Overig regulier onderzoek

Wettelijke Onderzoek Taken (WOT)

Jaarlijks wordt door Wageningen Marine Research (WMR) een aantal visbestandsopnamen/surveys op de Noordzee uitgevoerd. Bij deze bestandsopnamen wordt gebruik gemaakt van verschillende technieken. Tijdens platvissurveys (schol en tong) wordt meestal gevestig met een boomkor. Op kabeljauw, wijting en haring wordt veelal met zogenaamde borden gevestig. Daarnaast vinden er akoestische (echo)surveys plaats. Bij deze akoestische surveys worden van tijd tot tijd vistrekken gedaan om de samenstelling van de akoestische signalen te bepalen.

International Bottom Trawl Survey (IBTS)

Jaarlijks wordt in de maanden januari en februari de 'International Bottom Trawl Survey' uitgevoerd in de Noordzee, het Skagerrak en het Kattegat. Hiervoor is een aantal ICES-vakken geselecteerd. Natura 2000-gebied Klaverbank wordt meegenomen in de IBTS.

Beam Trawl Survey (BTS)

De boomkorsurvey wordt jaarlijks uitgevoerd in de maanden augustus en september met onderzoeksvaartuigen die vissen met een 8 meter boomkor. Het surveygebied is onderverdeeld in zogenaamde ICES-vakken. Natura 2000-gebied Klaverbank wordt meegenomen in de BTS. Tijdens deze jaarlijkse vissurveys wordt slechts een beperkt oppervlakte van de Klaverbank bevestig.

Noordzee haring echosurvey

Jaarlijks wordt in juli een akoestische survey voor haring uitgevoerd op de Noordzee. Het gebied dat bestreken wordt omvat de Noordzee, van 54° NB tot de noordgrens van het continentale plat (ca. 61°30 NB), het Skagerrak en het Kattegat en het continentale plat ten westen van Schotland tot 56° NB.

De methode die gebruikt wordt, is echo-integratie. Het onderzoeksvaartuig vaart een vaste, van tevoren geplande route en scant voortdurend de waterkolom onder het schip met een echolood (een soort sonar) op de aanwezigheid van vis, een methode die ook door vissersschepen wordt gebruikt om visscholen op te sporen.

5.6.4.3 Effecten van onderzoek en monitoring

De bruinvis, de gewone en de grijze zeehond zijn gevoelig voor onderwatergeluid en kunnen verstoord worden door gebruik van sonar. Onderwatergeluid door sonar kan mogelijk gevolgen hebben op individuele bruinvissen en zeehonden die zich in het gebied bevinden op het moment dat het onderzoek plaatsvindt.

De effecten van onderwatergeluid op habitattypen worden onderzocht, maar zijn op dit moment nog onduidelijk. Ook is onduidelijk of, en zo ja op welke manier, verschillende vormen van geluid cumuleren in hun mogelijke effecten. Het effect is onder andere afhankelijk van het soort sonar dat wordt gebruikt en van de vraag of de frequentie van de sonarapparatuur overlapt met het gehoorbereik van de soort. Sonar met een frequentie van > 200 kHz ligt boven de gehoorgrens van bruinvis en zeehonden, waardoor effecten verwaarloosbaar zijn.

Reguliere monitoring en onderzoeksactiviteiten kunnen verstoring van habitatype H1170 en zeezoogdieren tot gevolg hebben. Om significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen te voorkomen, gelden onderstaande voorwaarden. Wanneer deze worden nageleefd, zijn de activiteiten vrijgesteld van de vergunningplicht in het kader van de Wnb. De voorwaarden komen deels voort uit reeds bestaande vergunningsvoorschriften. Hiermee worden significant negatieve effecten uitgesloten en resteffecten beperkt.

5.6.4.4 Voorwaarden onderzoek en monitoring:

- Voordat gestart wordt met een nieuw onderzoek, dient contact te worden opgenomen met het bevoegd gezag op grond van de Wnb (het ministerie van LNV) en de Kustwacht om vast te stellen of de activiteit onder reguliere monitoring en onderzoek valt of onder projectmatige monitoring en onderzoek. Projectmatige monitoring en onderzoek is vergunningplichtig.
- Er mag geen afval en dergelijke worden achtergelaten in het gebied en onderzoeksmaterialen dienen na afloop van het onderzoek weer verwijderd te worden. Bij het onderzoek mogen geen materialen worden gebruikt die een verontreinigend effect hebben op de omgeving.
- Echosurveys worden uitgevoerd met een multibeam echosounder en/of sidescan sonar met een frequentie van >200 kHz om effecten op zeehonden en bruinvissen te beperken.

5.7 Vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven (cat. 3)

Er zijn ook vergunningplichtige activiteiten die niet zijn vrijgesteld in dit beheerplan en dus vergunningplichtig blijven. Hieronder vallen activiteiten waarvan het bevoegd gezag nu van oordeel is dat ze beter in een Wnb-vergunning gereguleerd kunnen worden dan in het beheerplan. Ook alle nieuwe activiteiten vallen hieronder.

Wanneer de vergunningen aflopen, moet een nieuwe vergunning aangevraagd worden bij het bevoegd gezag (in dit geval altijd het ministerie van LNV). Het bevoegd gezag gebruikt onder andere dit beheerplan als toetsingskader bij het verlenen of verlengen van vergunningen voor bepaalde activiteiten. Daarbij dient ook gekeken te worden naar de maatregelen die bij de andere categorieën beschreven zijn. Voor de volgende activiteiten in het Natura 2000-gebied Klaverbank vormt het beheerplan geen vrijstelling van de vergunningplicht.

Mijnbouw:

- seismisch onderzoek;
- (proef)boringen;
- plaatsen en verwijderen van platforms en aanleg en verwijderen leidingen.

Kabels en leidingen:

- aanleg en verwijdering van kabels en leidingen.

Onderzoek en monitoring:

- projectmatig onderzoek en monitoring.

Bepalen vergunningplicht toekomstige activiteiten

Bestaande en nieuwe activiteiten die niet in het beheerplan zijn beschreven, kunnen vergunningplichtig zijn op grond van de Wet natuurbescherming. Of een activiteit ook daadwerkelijk vergunningplichtig is, hangt af van de aard van de activiteit en de verwachte effecten (bijvoorbeeld op stressniveau, bodemberoering, voedselaanbod, geluid, verontreiniging) op de Natura 2000-doelstellingen. Deze effecten hangen niet alleen samen met de aard en omvang van de activiteit, maar ook met de tijdsduur, de locatie en de periode. Bij de toetsing moet eveneens rekening worden gehouden met functies buiten het Natura 2000-gebied zoals foerageergebied, broedgebied en verbindingzones.

Voor het uitvoeren van een (nieuwe) activiteit of een nieuw initiatief, waarbij sprake kan zijn van een effect op de Natura 2000-doelstellingen van de Klaverbank, is er wellicht een vergunning in het kader van de Wet natuurbescherming nodig. Het is in die gevallen aan te raden om daarvoor contact op te nemen met het bevoegd gezag voor de Wet natuurbescherming, te weten het ministerie van LNV. Meer informatie is te vinden via de website www.overheid.nl.

5.7.1 Mijnbouw (opsporing en aanleg)

Alle mijnbouwactiviteiten die gerelateerd zijn aan het opsporen van aardgas- en aardolievoorraden en de aanleg van nieuwe constructies zijn Wnb-vergunningplichtig. Bij het opsporen van voorraden (o.a. via seismisch onderzoek) kan sprake zijn van tijdelijke ernstige verstoring door geluid op bruinvis en zeehonden en mogelijk kan ook het bodemleven van habitatype H1170 aangetast worden. Dit kan ook het geval zijn bij (proef)boringen en plaatsen en verwijderen van platforms, inclusief het aanleggen en verwijderen van kabels en leidingen. Daarnaast kunnen de werkzaamheden leiden tot verstoring van bruinvis en zeehonden door de aanwezigheid van menselijke activiteiten met name door vaarbewegingen. In vrijwel alle vergunningen worden maatregelen opgenomen om verstoring door onderwatergeluid te beperken. De mate van impact op de instandhoudingsdoelstellingen kan per activiteit en locatie verschillen. Daarom blijven deze activiteiten vergunningplichtig in het kader van de Wnb.

5.7.2 Kabels en leidingen (aanleg en verwijdering)

De aanleg en verwijdering van kabels en leidingen is een Wnb-vergunningplichtige activiteit. De verwijderingsplicht is onderdeel van de vergunning. Door de werkzaamheden kan onder andere sprake zijn van verstoring van bruinvis en zeehonden en van vertroebeling, wat een effect kan hebben op de voedselbeschikbaarheid. Daarnaast kan het leiden tot aantasting van het habitatype H1170. De mate van impact op de instandhoudingsdoelstellingen kan per activiteit en locatie verschillen. Daarom blijven deze activiteiten vergunningplichtig in het kader van de Wnb.

5.7.3 Onderzoek en monitoring (projectmatig)

Hierbij gaat het om verschillende vormen van projectgerichte monitoring, zoals (wetenschappelijke) ecologische onderzoeken, archeologisch en cultuurhistorisch onderzoek, monitoring van schelpdier- en visbestanden en pilots voor de (her)introductie van schelpdierriffen. Monitorings- en onderzoeksactiviteiten kunnen verstoring van zeezoogdieren en van habitatype H1170 tot gevolg hebben. Omdat monitorings- en onderzoeksactiviteiten projectspecifiek zijn, zijn ze Wnb vergunningplichtig.

5.8 Niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist (cat. 4)

Huidige niet-vergunningplichtige activiteiten kunnen, al dan niet in combinatie met andere activiteiten, een effect hebben. Deze activiteiten vallen onder categorie 4: er dienen mitigerende maatregelen opgenomen te worden waardoor de effecten worden voorkomen of beperkt, zodat deze niet meer significant kunnen zijn of worden. De mitigerende maatregelen voor niet-vergunningplichtige activiteiten zijn niet juridisch afdwingbaar zonder aanvullend juridisch instrumentarium.

In het Natura 2000-gebied Klaverbank vallen geen activiteiten onder categorie 4. Voor niet-vergunningplichtige activiteiten, die in hun huidige vorm niet voor verslechtering zorgen en geen significant negatieve effecten hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank, zijn geen mitigerende maatregelen opgenomen in het beheerplan. De effecten van deze activiteiten geven daar nu geen aanleiding toe. Mocht dit in de toekomst veranderen, dan kan hiertegen door het bevoegd gezag (het ministerie van LNV) worden opgetreden door middel van een aanschrijving in de zin van art. 5.4. lid 1d van de Wnb, die vervolgens de grondslag kan vormen voor handhaving.

5.9 Beroepsvisserij: Vergunningplichtig, maar niet via Wnb

Visserijactiviteiten zijn niet ingedeeld in één van de vier bovenstaande categorieën, omdat ze geen vergunning hebben in het kader van de Wnb, maar vergunningplichtig zijn in het kader van het GVB (zie paragraaf 3.1.7 en 5.2).

Voor een aantal vormen van visserij kunnen significant negatieve effecten op de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000 gebied Klaverbank niet worden uitgesloten en zijn er op internationaal niveau gemeenschappelijke aanbevelingen (Joint Recommendations) geformuleerd. In het kader van Natura 2000 zijn in deze gemeenschappelijke aanbevelingen voor het Natura 2000-gebied Klaverbank de volgende instandhoudingsmaatregelen opgenomen:

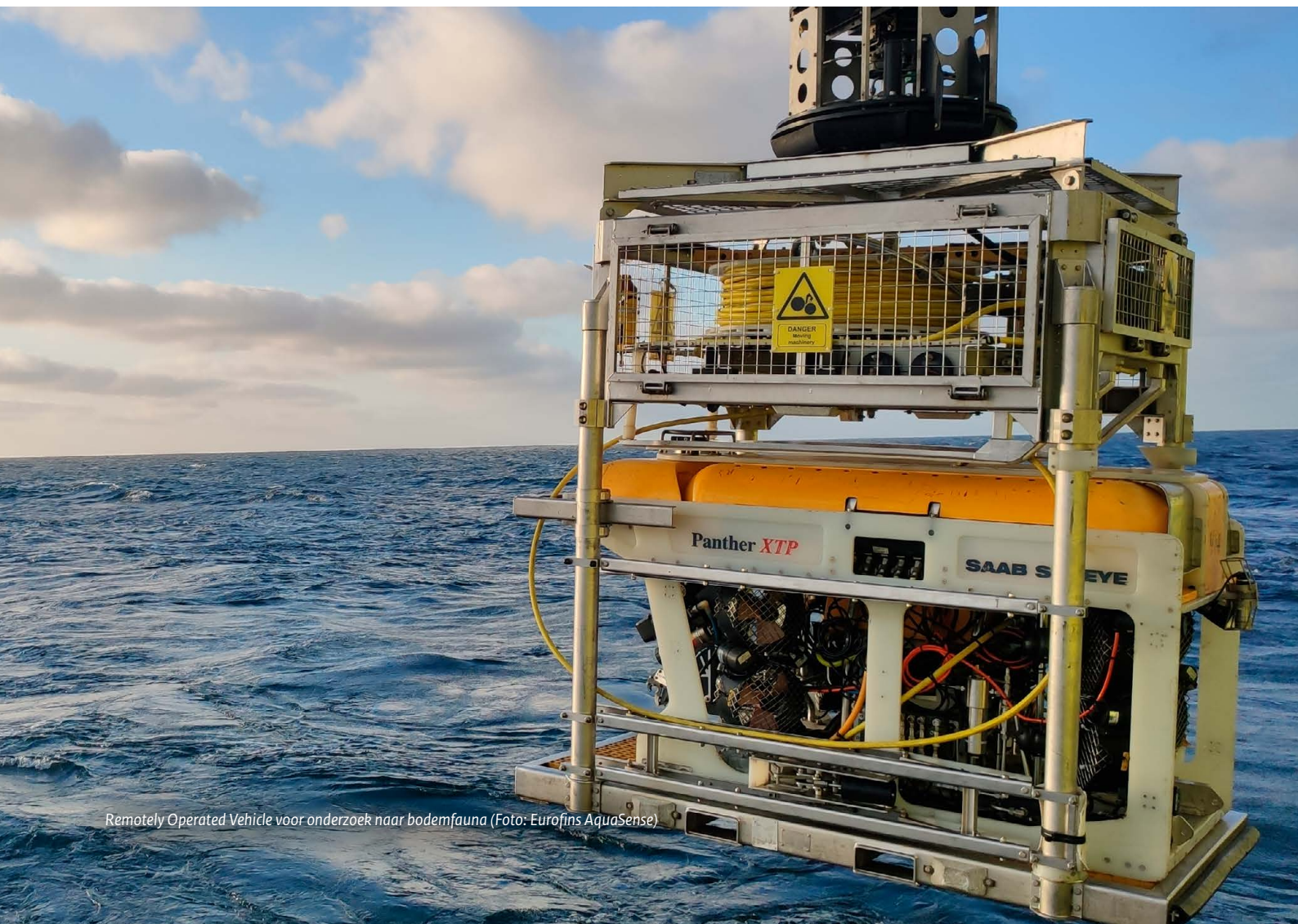
- Realiseren van vier managementzones waarin de visserij wordt beperkt;
- Realiseren van een alert zone van 4 NM breed;
- Sluiting van deze managementzones voor trawls, zegennetten, korren en verzamelmachines zoals opgenomen in bijlage XI van de Uitvoeringsverordening (EU) 404/2011. Dit zijn de volgende vistuigcodes:
  - Trawls: OTB; TBN; TBS; TB; TBB; OTT; PTB; OTM; PTM;
  - Zegennetten: SDN; SSC; SPR; SX; SV;
  - Korren: DRB;
  - Verzamelmachines: HMD.

Aanvullend op de hierin vastgelegde voorwaarden voor vissersschepen is er in de gezamenlijke aanbevelingen opgenomen dat een vissersschip, om zich in een voor de visserij beperkt gebied te mogen bevinden, gegevens over locatie en snelheid elke 10 minuten moet doorsturen. Dit is strikter dan de huidige verordening, waarin staat dat deze gegevens tenminste om de 30 minuten doorgestuurd dienen te worden bij het binnenvaren van een voor de visserij beperkt gebied.

Deze instandhoudingsmaatregelen worden door de Europese Commissie juridisch vastgelegd in een Gedelegeerde Handeling.

Buiten de management zones is het toegestaan om te vissen met alle typen vistuig. De effecten van de beroepsvisserij buiten het Natura 2000-gebied Klaverbank op het habitatype H1170 zijn onduidelijk. Het is mogelijk dat veel typische soorten buiten het gebied worden weggevisst, waardoor de biomassa en/of de biodiversiteit in het Natura 2000-gebied kan/kunnen afnemen. Er is onderzoek nodig om dit beter in beeld te brengen.

6 Aanvullende maatregelen en onderzoek

Om tijdens de beheerplanperiode tussentijdse verslechtering en verstoring te voorkomen en waar nodig ook tussentijds de kwaliteit te kunnen verbeteren, zijn voorwaarden aan en mitigatie van activiteiten opgenomen in dit beheerplan, zoals beschreven in hoofdstuk 5.

Daarnaast dragen maatregelen uit reeds vastgesteld beleid bij aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen. Dit is in een aantal gevallen nog onvoldoende voor doelrealisatie. Het formuleren van aanvullende maatregelen is echter lastig, omdat er nog veel onduidelijkheden zijn met betrekking tot trends van het beschermde habitattype en de beschermde soorten en de effecten van bepaalde activiteiten daarop.

In dit hoofdstuk worden deze onduidelijkheden en kennisleemtes beschreven. Voor een aantal kennisleemtes zijn aanvullende onderzoeken geformuleerd.

6.1 Kennisleemtes

In de doeluitwerking (Didderen *et al.*, 2019), NEA (Royal HaskoningDHV, 2019) en hoofdstuk 4 en 5 zijn voor het Natura 2000-gebied Klaverbank kennisleemtes geïnventariseerd. In sommige gevallen betreft dit ontbrekende kennis over instandhoudingsdoelstellingen, waardoor het doelbereik niet kan worden bepaald. In andere gevallen betreft het kennisleemtes over activiteiten/drukfactoren in het gebied Klaverbank en hun mogelijke effecten. Tabel 6-1 geeft een overzicht van deze kennisleemtes per instandhoudingsdoelstelling.

Tabel 6-1 Overzicht van de belangrijkste leemtes in kennis ten aanzien van de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank

#	Instandhoudingsdoelstelling	Leemte in kennis
Kennisleemtes i.r.t. instandhoudingsdoelstellingen		
I1	Riffen van open zee (H1170)	Onvoldoende kennis over trends in kwaliteit (a.d.h.v. typische soorten), aantal metingen is beperkt geweest omdat pas recent bodemonsters zijn genomen en er geen langjarige tijdreeks beschikbaar is.
I2	Riffen van open zee (H1170)	Onduidelijkheid fysische parameters op de Klaverbank (temperatuur, saliniteit, stroming etc.).
I3	Bruinvis (H1351)	Gebieds-specifiek voorkomen in ruimte en tijd onvoldoende bekend, evenals de (eventuele) specifieke functie van deze gebieden voor deze soort binnen in de gehele EEZ.
I4	Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Gebiedsspecifiek voorkomen in ruimte en tijd van zeehonden onvoldoende bekend; evenals de (eventuele) specifieke functie van deze gebieden voor deze soorten binnen in de gehele EEZ.
Kennisleemtes i.r.t. drukfactoren/activiteiten		
D1	Riffen van open zee (H1170)	Gevoeligheid en aanwezigheid kwaliteitskenmerken (o.a. typische vissoorten (zuignapvis, dwerggrondel, zeeduivel)) voor klimaatontwikkeling, veranderingen in substraat, o.a. als gevolg van bodemberoerende visserij.
D2	Riffen van open zee (H1170)	Effect eutrofiëring op kwaliteit habitattype.
D3	Riffen van open zee (H1170),	Effect van microplastics en zwerfvuil op de kwaliteit van het leefgebied.
D4	Riffen van open zee (H1170)	Het effect van onderwatergeluid op habitattype H1170 en cumulatie van verschillende vormen van geluid (impuls en continu) is niet duidelijk.
D5	Riffen van open zee (H1170)	Effecten van zegenvisserij op habitattype H1170 zijn nog onvoldoende bekend.

#	Instandhoudingsdoelstelling	Leemte in kennis
D6	Riffen van open zee (H1170)	Effecten van beroepsvisserij buiten de Natura 2000-gebieden op het habitatype H1170 zijn onbekend. Het is mogelijk dat typische soorten buiten het gebied worden weggevisst, waardoor de biomassa en/of de biodiversiteit in het Natura 2000-gebied kan afnemen.
D7	Riffen van open zee (H1170)	Directe gevolgen bodemberoerende visserij op kwaliteit H1170 onvoldoende kwantitatief bekend.
D8	Riffen van open zee (H1170)	Gevoeligheid voor vertroebeling waterkolom i.r.t. bodemverstoring en onderhoud van infrastructuur, zoals onderhoud van kabels en leidingen.
D9	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Effecten van zwerfvuil op alle doelstellingen (verontreiniging, verhongering en verstrikking) zijn onduidelijk.
D10	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	De effecten van cumulatie van verschillende vormen van onderwatergeluid (vooral impulsgeluid als bij heien, sonar en opruimen explosieven) op zeezoogdieren zijn onduidelijk.
D11	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Incidentie bijvangst bij (met name) standwantvisserij.
D12	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Gevoeligheid t.a.v. chemische verontreiniging (inclusief olie etc.), afval in zee (micro- en nanoplastics, spooknetten, etc.).
D13	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Het is onduidelijk of en hoeveel zeezoogdieren effecten ondervinden van het tot ontploffing brengen van explosieven, in welke mate ze worden blootgesteld aan geluid en of er schade optreedt.
D14	Bruinvis (H1351), Gewone zeehond (H1365) en Grijze zeehond (H1364)	Verstoring door menselijke activiteit(en) op zee, met name scheepvaart (continu geluid).

6.2 Reeds vastgestelde maatregelen en onderzoek

In deze paragraaf worden de relevante bestaande maatregelen en onderzoek uit reeds vastgesteld beleid beschreven. Deze maatregelen en onderzoek dragen onder andere bij aan het wegnemen van kennisleemtes en daardoor ook aan de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen.

6.2.1 Bruinvisbeschermingsplan

In 2020 is het Bruinvisbeschermingsplan geactualiseerd. Het plan biedt een overzicht van ontwikkelingen op het gebied van onderzoek, beleid en wetgeving sinds de publicatie van het eerste Bruinvisbeschermingsplan in 2011. Zorgpunten over de bruinvis zijn geanalyseerd en hebben, samen met het doel om een gunstige Staat van Instandhouding voor de bruinvis te behouden, geleid tot de identificatie van een aantal prioriteiten voor actie. Aangezien bruinvissen sterk mobiele soorten zijn, is de noodzaak erkend om niet alleen beschermingsmaatregelen op nationaal, maar ook op internationaal niveau te nemen en een sectoroverstijgende beschermingsstrategie te hanteren. Alleen hiermee kan de cumulatieve impact van de belangrijkste antropogene bedreigingen worden aangepakt en kunnen datastromen verbeterd en gecombineerd worden. De belangrijkste wettelijke kaders op EU-niveau zijn de Habitatrichtlijn, Kaderrichtlijn Mariene Strategie en een aantal nieuwe Verordeningen binnen het Gemeenschappelijk Visserijbeleid. Er zijn ook relevante resoluties aangenomen door ASCOBANS, CMS en OSPAR. De Staat van Instandhouding is aangepast van “matig ongunstig” naar “gunstig” in 2019, volgens de beoordelingssystematiek van de Habitatrichtlijn. Volgens de KRM verbetert de toestand wel, maar is de Goede Milieutoestand nog niet bereikt voor zeezoogdieren. De prioriteiten voor onderzoek en bescherming richten zich op populatieaantallen en verspreiding, (voedsel)ecologie en habitatkwaliteit, strandingen, chemische vervuiling, bijvangst en onderwatergeluid (impulsief en continu). Voor elk thema is een aantal aanbevelingen gedaan (als vervolg op de aanbevelingen in het plan uit 2011). Deze zijn geprioriteerd in tijd en urgentie in het “Harbour Porpoise Action Plan 2020-2026” (Annex I van het Bruinvisbeschermingsplan).

6.2.2 Gemeenschappelijk Visserijbeleid (GVB)

In paragraaf 5.9 is een overzicht gegeven van de instandhoudingsmaatregelen die in het kader van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid worden genomen. Deze maatregelen zijn bedoeld om de bodem van de habitat H1170 te beschermen. Monitoring van visserij in het algemeen en de instandhoudingsmaatregelen wordt uitgevoerd door de lidstaat.

6.2.3 JOMOPANS

Het project Joint Monitoring Programme for Ambient Noise North Sea (JOMOPANS) is vanuit de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie opgezet en liep van januari 2018 tot en met het voorjaar 2021. Er wordt een kader ontwikkeld voor een volledig operationeel monitoringprogramma van omgevingsgeluid in de gehele Noordzee, waarbij de focus in eerste instantie ligt op scheepvaartgeluid. Door het gebruik van consistente meetstandaarden kan onderzocht worden waar en hoe geluid in de Noordzee de dieren negatief beïnvloedt. Vervolgens worden verschillende opties onderzocht voor het verminderen van deze milieueffecten door middel van gecoördineerde beheermaatregelen in het hele Noordzeegebied.

6.2.4 Wozep

In 2016 is het monitorings- en onderzoeksprogramma Wozep (Windenergie op zee ecologisch programma) opgestart om de kennisleemtes rond de ecologische effecten van windenergie op zee te onderzoeken. Dit onderzoeksprogramma loopt tot 2023 (en zal daarna een vervolg krijgen) en doet onder meer onderzoek naar de aannames die zijn gedaan in het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC) (Heinis *et al.*, 2019; Van Kooten *et al.*, 2019; Potiek *et al.*, 2019). Relevante onderzoeksrichtingen uit Wozep voor Natura 2000-gebied Klaverbank zijn bijvoorbeeld:

- Onderzoek naar de (cumulatieve) effecten van onderwatergeluid op bruinvis, gewone zeehond en grijze zeehond. Hierbij wordt ook aandacht besteed aan langetermijneffecten, zoals het doorwerken van de effecten op de conditie, en daarmee op de overleving en de voortplanting van betreffende soorten.
- Onderzoek naar de mogelijke veranderingen in het onderwatermilieu door de komst van windturbines. Veranderingen in stroming en/of patronen van erosie en sedimentatie of van stratificatie van waterlagen, danwel in de aanwezigheid van hard substraat op de bodem leiden theoretisch tot mogelijke veranderingen in onderwaterhabitats. Deze effecten kunnen via voedselbeschikbaarheid doorwerken in de kwaliteit van het leefgebied voor beschermde soorten. Dit geldt zowel voor een aantal vissoorten (waaronder een aantal zogenaamde ‘typische soorten’ die als kwaliteitselementen worden beschouwd voor H1170) als voor zeezoogdieren en vogels.

6.2.5 MONS

Als onderdeel van het Noordzeeakkoord wordt het programma Monitoring-Onderzoek-Natuurversterking-Soortenbescherming (MONS) opgesteld. Dit programma heeft een looptijd van 10 jaar en is opgebouwd uit drie pijlers met kennisvragen:

- Draagkracht:

Wat weten we van de draagkracht? Zowel in hogere (zeezoogdieren, vissen, vogels) als lagere trofische niveaus (fytoplankton, zoöplankton, bodemdierengemeenschap). Wat weten we niet?

- Natuurversterking en Soortenbescherming (ecosysteem):

Welke soorten zijn in gevaar en moeten beschermd worden? Hoe kan natuurversterking bijdragen aan versterking van de draagkracht?

- Drukfactoren (toenemend gebruik):

Wat zijn belangrijke drukfactoren? Hoe groot is die druk? Is er cumulatie-effect? Mogelijkheden voor mitigatie?

6.2.6 Monitoring

De volgende monitoringsprogramma's zijn operationeel:

- MWTL: voor het programma Monitoring Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL) vinden diverse metingen plaats op het gebied van fysica, chemie en biologie.

- KRM: in de Mariene Strategie Deel 2 2020-2026 (IenW, LNV | Mariene Strategie deel 2 | 134) is het monitoringprogramma van de Kaderrichtlijn Mariene strategie (KRM) en de rapportage aan de Europese Commissie vastgelegd. Het deel van het KRM-monitoringprogramma dat bijdraagt aan monitoring van de instandhoudingsdoelstellingen betreft onder meer:
  - incidentele bijvangst van zeezoogdieren en zeevogels;
  - populatieomvang van soorten, waaronder de bruinvis, gewone zeehond, grijze zeehond;
  - eutrofiëring;
  - integriteit van de zeebodem via registratie van activiteiten die de bodem verstoren en van verspreiding van indicatorsoorten (inclusief typische bodemsoorten onder de Habitatrictlijn);
  - hydrografische eigenschappen (op basis van MWTL en onderzoek);
  - vervuulende stoffen conform OSPAR-beoordeling en monitoring van incidenten met olie en olieachtige stoffen;
  - zwerfvuil en microplastic in sediment monitoring;
  - onderwatergeluid.
- SCANS: Small Cetaceans in European Atlantic waters and the North Sea (SCANS) is een grootschalig onderzoek naar de aantallen en verspreiding van walvisachtigen in Europese Atlantische wateren, inclusief de Noordzee. Het onderzoek wordt ongeveer iedere tien jaar uitgevoerd middels scheeps- en vliegtuigtellingen. Voor het monitoren van bruinvissen wordt binnen OSPAR en ASCOBANS toegewerkt naar een SCANS-telling in de gehele Noordzee met een meetfrequentie van minimaal eens per zes jaar.

6.3 Aanvullende onderzoeksmaatregelen Natura 2000

Zoals in de vorige paragraaf beschreven is er momenteel al veel onderzoek gaande om het ecosysteem van de Noordzee beter te leren kennen en na te gaan welke invloed menselijke activiteiten kunnen hebben. Toch is dit niet voldoende om in de toekomst uitspraken te kunnen doen over de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen voor de Klaverbank of over de (kansrijkheid van) (mitigerende) maatregelen. Daarom zijn aanvullende onderzoeken nodig specifiek gericht op de instandhoudingsdoelstellingen in het Natura 2000-gebied Klaverbank.

In tabel 6-2 is een overzicht opgenomen van de prioritaire leemtes in kennis zoals die zijn benoemd in paragraaf 6.1 en een korte beschrijving van de maatregel/het onderzoek om de kennisleemte te beantwoorden. Een totaaloverzicht van alle kennisleemtes is opgenomen in het monitoringplan.

Tabel 6-2 Overzicht van prioritaire leemtes in kennis ten aanzien van de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank en bijbehorende maatregel/onderzoek.

#	Instandhoudings doelstelling	Leemte in kennis	Maatregel/onderzoek
Kennisleemtes i.r.t. instandhoudingsdoelstellingen			
11	H1170	Onvoldoende kennis over trends in kwaliteit (a.d.h.v. typische soorten), aantal metingen zijn beperkt geweest omdat pas recent monsters zijn genomen.	Gebruik maken van bestaande monitoring en analyses KRM-monitoringsprogramma.
13	Bruinvis	Gebiedsspecifiek voorkomen in ruimte en tijd van bruinvis op Klaverbank onvoldoende bekend, evenals de (eventuele) specifieke functie van deze gebieden voor deze soorten binnen de gehele EEZ.	Intensiveren van bestaande MWTL-monitoring: vliegtuigtellingen (vogels en) zeezoogdieren in gebied en uitvoeren van spatio-temporele analyse voorkomen en gebruik door bruinvis.

#	Instandhoudings doelstelling	Leemte in kennis	Maatregel/onderzoek
I4	Gewone zeehond en grijze zeehond	Gebieds-specifiek voorkomen in ruimte en tijd van zeehonden op Klaverbank onvoldoende bekend; evenals de (eventuele) specifieke functie van deze gebieden voor deze soorten binnen de gehele EEZ.	Bureaustudie incl. spatio-temporele analyse voorkomen en gebruik door zeehonden op basis van projectmatig zenderonderzoek, toegespitst op het gebied.
Kennisleemtes i.r.t. drukfactoren/activiteiten			
D1	H1170	Gevoeligheid en aanwezigheid kwaliteitskenmerken (typische vissoorten (zuignapvis, dwerggrondel, zeeduivel)) voor klimaatontwikkeling, veranderingen in substraat, o.a. door bodemberoerende visserij.	Aanvullende analyse aanwezigheid typische vissoorten op basis van bestaande MWTL video opname.
D6	H1170	Effecten van beroepsvisserij buiten de Natura 2000-gebieden op het habitatype H1170 zijn onbekend. Het is mogelijk dat typische soorten buiten het gebied worden weggevisst, waardoor de biomassa en/of de biodiversiteit in het Natura 2000-gebied kan afnemen.	Gebruik maken van bijvangstregistratie van soorten, zie KRM-monitoringsprogramma. Om in eerste instantie inzicht te krijgen van de mate van bijvangst.
D7	H1170	Directe gevolgen bodemberoerende visserij kwaliteit H1170 onvoldoende kwantitatief bekend.	Gebruik maken van KRM-monitoring en beoordeling kwaliteit benthische habitats in de EEZ voor meerjarige vergelijking van (ontwikkelingen in) typische soorten (BISI) tussen voor bodemberoerende visserij gesloten gebieden en opengestelde gebieden, met aandacht voor vergelijkbaarheid van die gebieden.
D10	Bruinvis, gewone zeehond, grijze zeehond	De effecten van cumulatie van verschillende vormen van onderwatergeluid (vooral impuls geluid als bij heien, sonar en opruimen explosieven) op zeezoogdieren zijn onduidelijk.	Gebruik maken van bestaand of reeds gepland onderzoek zoals onderzoek binnen WOZEP, Werkgroep onderwatergeluid en zeezoogdieren, Defensie, KRM, Bruinvisbeschermingsplan, OSPAR en TG Noise.
D11	Bruinvis, gewone zeehond, grijze zeehond	Incidentie bijvangsten bij (met name) staandwantvisserij.	Gebruik maken van bestaande registraties van bijvangsten zeezoogdieren via Bruinvisbeschermingsplan en KRM.

Naast onderzoek naar kennisleemtes, zoals hierboven beschreven, wordt er tijdens het opstellen van dit beheerplan ook aanvullend onderzoek uitgevoerd naar potentiële maatregelen die in het kader van dit beheerplan genomen kunnen worden. Voor de Klaverbank gaat het om het volgende:

Voor de Klaverbank geldt een instandhoudingsdoelstelling voor verbetering van de kwaliteit van het habitatype. Het stellen van voorwaarden aan en mitigatie van activiteiten heeft als doel om verslechtering van de huidige kwaliteit te voorkomen. Voor het verbeteren van de kwaliteit is meer nodig. Mogelijk leiden de visserijmaatregelen die in de toekomst binnen het kader van de GVB worden genomen tot verbetering van de kwaliteit, maar het is nog onduidelijk of dit voldoende zal zijn. Op dit moment ontbreekt het aan kennis om te weten op welke manier en waar het habitatype verbeterd kan worden.

Naast de instandhoudingsmaatregelen die in het kader van de GVB worden genomen, wordt er daarom in opdracht van Rijkswaterstaat tijdens deze beheerplanperiode een plan opgesteld op basis van literatuuronderzoek en kennis van experts en onderzoekers om te bezien of en op welke manier habitatype H1170 verbeterd kan worden op passieve en actieve wijze.

7 Doelbereik na het nemen van maatregelen

Heremietkreeft met hydrozoa op schelp (Foto: Udo van Dongen)

Dit hoofdstuk geeft aan in hoeverre met de voorgestelde voorwaarden, mitigerende maatregelen en aanvullende maatregelen uit hoofdstuk 5 en 6 de instandhoudingsdoelstellingen voor het Natura 2000-gebied Klaverbank bereikt kunnen worden binnen de eerste beheerplanperiode of daarna.

7.1 Inleiding

Voor alle instandhoudingsdoelstellingen is aangegeven via welke set van maatregelen en onderzoek uit bestaand beleid (zoals de KRM, het Bruinvisbeschermingsplan en het KEC) en via welke vrijstellingsvoorwaarden, c.q. mitigerende maatregelen de eventuele knelpunten worden opgelost. Daarbij is aangegeven in hoeverre de instandhoudingsdoelstellingen voor het habitatype en de soorten gerealiseerd worden op kortere termijn (1e beheerplanperiode) of pas op langere termijn (2e beheerplanperiode of later). Dit kan door:

- het uitvoeren van reeds geplande maatregelen of onderzoek en/of;
- indirect door het uitvoeren van onderzoek naar activiteiten en de instandhoudingsdoelstellingen zodat op termijn effectieve maatregelen geformuleerd kunnen worden en/of;
- voldoen aan de in dit beheerplan gestelde voorwaarden aan activiteiten die vrijgesteld worden van een Wnb-vergunning, waardoor effecten worden voorkomen en/of;
- het uitvoeren van (overige) mitigerende maatregelen.

Bij het inschatten van het doelbereik is ervan uitgegaan dat de maatregelen daadwerkelijk worden uitgevoerd en dat aan de gestelde mitigerende maatregelen, vrijstellingsvoorwaarden en vergunningvoorschriften wordt voldaan.

7.2 Doelbereik H1170

Alle bodemberoerende activiteiten binnen en in de directe nabijheid van het Natura 2000-gebied Klaverbank kunnen mogelijk een verslechtering of een significant negatief effect veroorzaken op het habitatype. Daarnaast is een effect mogelijk op de typische vissoorten (kwaliteitsaspect van het habitatype) in het gebied Klaverbank als gevolg van visserij buiten het Natura 2000-gebied en veranderingen in omgevingsfactoren (zoals temperatuur, zoutgehalte en stormfrequentie). Visserij en omgevingsfactoren zijn echter niet via dit beheerplan te reguleren.

Door uitvoering van de visserij-afspraken uit de Joint Recommendations (zie paragraaf 3.1.7) worden maatregelen genomen om significant negatieve effecten te voorkomen. Zodra de Joint Recommendations zijn omgezet in een Gedelegeerde Handeling, zullen boomkorvisserij, bordenvisserij en zegenvisserij worden verboden in 4 zones op de Klaverbank (zie paragraaf 5.9). Daarnaast zijn er voorwaarden gesteld aan lozing van productiewater voor bestaande platforms en aan het onderhoud van kabels en leidingen.

Voor het habitatype in het gebied Klaverbank geldt dat de oppervlakte moet worden behouden en de kwaliteit moet worden verbeterd. De vrijstellingsvoorwaarden voor huidige activiteiten dragen bij aan het behoud van de huidige kwaliteit en zullen daarmee verdere verslechtering van de kwaliteit van het habitatype voorkomen. Voor verbetering van de kwaliteit is naar verwachting méér nodig.

Visserijmaatregelen en de handhaving hiervan zijn van groot belang om verdere verslechtering van de kwaliteit van het habitatype tegen te gaan en kunnen mogelijk de kwaliteit verbeteren. De visserijmaatregelen en de naleving hiervan worden na 6 jaar geëvalueerd. Het kan 5-25 jaar duren voordat de populaties van bodemdieren in een gebied hersteld zijn (ten opzichte van T0, wat het moment van aanwijzing is). Mogelijk zijn aanvullende maatregelen nodig om de ten doel gestelde verbetering te realiseren.

Op dit moment ontbreekt het aan kennis om te weten op welke manier en waar het habitatype het beste verbeterd kan worden. Er wordt daarom aanvullend een plan opgesteld op basis van literatuuronderzoek en kennis van experts en onderzoekers op welke manier het habitatype H1170 verbeterd kan worden. Of de ten doel gestelde verbetering is bereikt, wordt duidelijk wanneer de resultaten van de

evaluatie van de visserijmaatregelen bekend zijn. Gezien de onzekerheid rondom de effectiviteit van de visserijmaatregelen en de mogelijk lange herstelperiode van populaties van bodemdieren is het onduidelijk wanneer het doel bereikt wordt. Het doel wordt naar verwachting pas in de tweede of derde beheerplanperiode bereikt.

7.3 Doelbereik voor bruinvis

De bruinvis is gevoelig voor verstoring door onderwatergeluid, bijvangst en verontreiniging. Er is onduidelijkheid over de mate van effecten van sommige drukfactoren (zoals zwerfvuil, cumulatie van onderwatergeluid en effecten van visserij binnen en/of buiten het gebied op voedselaanbod). Verder blijkt dat er onvoldoende gegevens voor handen zijn over de trend, de draagkracht en de kwaliteit van het gebied voor de bruinvis. Bestaand beleid en onderzoeksprogramma's adresseren een deel van deze onduidelijkheden, met name die over de mate van effecten van activiteiten. Er zijn geen gebiedsgerichte onderzoeken en/of monitoringsprogramma's die onderzoek doen naar de aanwezigheid van de bruinvis in en de kwaliteit van het leefgebied Klaverbank voor de bruinvis.

De voorwaarden en mitigerende maatregelen in hoofdstuk 5 dragen bij aan het tegengaan van een verdere achteruitgang van het leefgebied. Daarmee dragen de voorwaarden en mitigerende maatregelen bij aan de doelstelling van behoud van oppervlak en behoud van kwaliteit van het leefgebied van de bruinvis in het gebied Klaverbank. Vanwege de wijde verspreiding en mobiliteit van de bruinvis in de Noordzee is een Noordzee-brede bescherming ook van belang. Bestaande programma's zoals het Bruinvisbeschermingsplan (Siemensma, 2020) en de KRM dragen bij aan het tegengaan van Noordzee-brede sterfte door bijvangst, verminderde reproductie door vervuiling en verstoring door onderwatergeluid.

Omdat er onduidelijkheid is over de trend, de kwaliteit en het belang van het leefgebied voor deze soort, is het niet mogelijk om uitspraken te doen over het realiseren van de instandhoudingsdoelstelling. Daarvoor is meer informatie nodig over trend, draagkracht en kwaliteit van het leefgebied zoals beschreven in hoofdstuk 6. Door middel van een verbeterde monitoring en analyse van de aantallen bruinvissen in het gebied Klaverbank en effectiviteit van voorwaarden en mitigerende maatregelen kan op termijn wel een betere uitspraak gedaan worden over het al dan niet bereiken van de instandhoudingsdoelstelling, alsmede over de eventuele noodzaak en de aard van aanvullende maatregelen.

7.4 Doelbereik voor grijze zeehond en gewone zeehond

De grijze en gewone zeehond zijn gevoelig voor verstoring door onderwatergeluid en bijvangst. Er is onduidelijkheid over de mate van effecten van sommige drukfactoren (zoals zwerfvuil en cumulatie van onderwatergeluid). Er zijn onvoldoende gegevens voor handen over de trend, de draagkracht en de kwaliteit van het Natura 2000-gebied voor de beide soorten zeehonden.

De rust- en voortplantingsgebieden van beide zeehonden zijn, binnen de Nederlandse context, gelegen in de kustzone van Waddenzee en Delta. De populatieontwikkelingen in de Waddenzee en Delta bepalen mede de ontwikkelingen op de Klaverbank. Bescherming in deze gebieden is van belang en wordt onder andere via andere Natura 2000-beheerplannen geregeld. Voor de populatieontwikkeling van grijze zeehond blijken de populaties langs de Engelse en Schotse kust nog steeds een belangrijke rol te spelen. Vanwege de wijde verspreiding en mobiliteit van de grijze en gewone zeehond in de Noordzee is een Noordzee-brede bescherming ook van belang. Voor bescherming van de soorten is het nodig om Noordzee-breed verstoring door onderwatergeluid, vervuiling en bijvangst terug te dringen. Maatregelen die in het kader van de KRM worden genomen om onderwatergeluid en zwerfvuil terug te dringen dragen hieraan bij.

Omdat er onduidelijkheid is over de trend, de kwaliteit en het belang van het leefgebied voor deze soorten, is het niet mogelijk om uitspraken te doen over het realiseren van de instandhoudingsdoelstellingen. Daarvoor is meer informatie nodig over trend, draagkracht en kwaliteit van het leefgebied zoals beschreven in hoofdstuk 6. Door middel van een verbeterde monitoring en analyse van de aantallen zeehonden in het gebied Klaverbank en effectiviteit van voorwaarden en mitigerende maatregelen kan op termijn wel een betere uitspraak gedaan worden over het al dan niet bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen, alsmede over de eventuele noodzaak en aard van aanvullende gebieds-specifieke maatregelen.

7.5 Overzicht doelbereik

In onderstaande tabel is de informatie over knelpunten, maatregelen en doelbereik voor het aangewezen habitattypen en de habitatrichtlijnsoorten samengevat. Deze tabel is afgeleid uit de synopsistabel in Annex 5.

Tabel 7-1 Overzicht doelbereik van de instandhoudingsdoelstellingen van het Natura 2000-gebied Klaverbank

Habitattypen	Knelpunten	Maatregelen	Doelbereik
H1170	Verschuiving van langlevende soorten naar kortlevende soorten door onnatuurlijke verstoring van de bodem.	GVB-maatregelen. KRM-monitoring en maatregelen. Voorwaarden mijnbouwactiviteiten, en onderhoud kabels en leidingen. Onderzoek naar verbetering kwaliteit.	Waarschijnlijk niet in 1 ^e beheerplan periode Mogelijk in 2 ^e of 3 ^e beheerplanperiode.
Habitatrichtlijnsoort	Knelpunten	Maatregelen	Doelbereik
Bruinvis	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst. Gebiedspecifiek: Onvolgende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort.	Bruinvisbeschermingsplan. KRM-monitoring en maatregelen. KEC, MONS en WOZEP. Voorwaarden mijnbouwactiviteiten en militaire activiteiten. Onderzoek naar trend, kwaliteit en gebruik leefgebied.	Doelbereik is onduidelijk Mogelijk in 1 ^e of 2 ^e beheerplan.
Grijze zeehond	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst. Gebiedspecifiek: Onvolgende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort.	KRM-monitoring en maatregelen. KEC, MONS en WOZEP. Voorwaarden militaire activiteiten. Onderzoek naar trend, kwaliteit en gebruik leefgebied.	Doelbereik is onduidelijk Mogelijk in 1 ^e of 2 ^e beheerplan.
Gewone zeehond	Noordzee-breed: Onderwatergeluid; bijvangst. Gebiedspecifiek: Onvolgende gegevens beschikbaar over trend, draagkracht en kwaliteit van het gebied voor de soort.	KRM-monitoring en maatregelen. KEC, MONS en WOZEP. Vrijstellingsvoorwaarden militaire activiteiten. Onderzoek naar trend, kwaliteit en gebruik leefgebied.	Doelbereik is onduidelijk Mogelijk in 1 ^e of 2 ^e beheerplan.

8 Uitvoering; toezicht, monitoring, communicatie en financiering

In de voorafgaande hoofdstukken van dit beheerplan zijn de maatregelen voor het realiseren van de Natura 2000-doelstellingen voor het gebied Klaverbank uitgewerkt. Dit hoofdstuk beschrijft de bijbehorende uitvoeringstaken op hoofdlijnen en de verdeling daarvan tussen de verantwoordelijke instanties en betrokken organisaties. De uitvoeringstaken zijn uitgewerkt in verschillende uitvoeringsplannen:

1. Uitvoeringsplan (uitvoeringsafspraken en financiering) (Rijkswaterstaat, 2021a);
2. Toezicht- en handavingsplan (Rijkswaterstaat, 2021b);
3. Monitoringsplan (Rijkswaterstaat, 2021c);
4. Uitvoeringsplan communicatie (Rijkswaterstaat, 2021d).

In deze uitvoeringsplannen zijn concrete, duidelijke en afrekenbare afspraken opgenomen met betrekking tot instandhoudings- en mitigerende maatregelen, toezicht en handhaving, monitoring en communicatie voor het realiseren van de Natura 2000-doelstellingen voor het gebied Klaverbank. Deze plannen zijn ter informatie beschikbaar gesteld bij de terinzagelegging, maar maken geen deel uit van het beheerplan. De vier uitvoeringsplannen kunnen dan ook tijdens de looptijd van het beheerplan worden geactualiseerd, zonder het beheerplan opnieuw vast te hoeven stellen en dus ook zonder (opnieuw) een inspraakprocedure te hoeven doorlopen. Er kunnen geen formele zienswijzen op de uitvoeringsplannen worden ingebracht.

8.1 Verdeling verantwoordelijkheden uitvoering en financiering

Voor de verdeling van de verantwoordelijkheden voor de uitvoering van de in het beheerplan genoemde maatregelen zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd:

- (Mitigerende) maatregelen moeten in principe worden genomen door de gebruiker die de significant negatieve effecten veroorzaakt. Mochten gebruikers hierop niet kunnen worden aangesproken, bijvoorbeeld vanwege een veelheid aan doelgroepen, dan ligt de verantwoordelijkheid hiervoor bij de instantie die beleidsverantwoordelijkheid draagt over het betreffende gebruik. Veel maatregelen sluiten veelal aan bij huidig beleid en regelgeving en in sommige gevallen zijn nieuwe maatregelen geformuleerd, maar deze leiden niet tot aanvullende kosten voor de betreffende ministeries.
- Communicatie is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de bevoegde gezagen. De regie hiervan ligt bij de voortouwnemer Rijkswaterstaat; Communicatie over Klaverbank gaat in veel gevallen goed samen met die over de overige Natura 2000-gebieden op de Noordzee, dus inclusief de Doggersbank en het Friese Front en wellicht ook de gebieden dicht bij de kust als Voordelta, Noordzeekustzone en Vlakte van de Raan. Tevens wordt er aan maatwerk met betrekking tot communicatie gewerkt, bijvoorbeeld per maatregel of beschermde soort.
- Gezien het gebied grenst aan het beschermd gebied, Markham's Triangle, in het Verenigd Koninkrijk met vergelijkbare instandhoudingsdoelstellingen is ook internationale communicatie onderdeel van het uitvoeringsplan communicatie.
- Betrokken partijen zijn verantwoordelijk voor de monitoring in het eigen beheergebied, passend bij de eigen beleidstaak. Wanneer het nodig is om gebruiksactiviteiten te monitoren, ligt de verantwoordelijkheid voor de uitvoering daarvan bij het bevoegd gezag dat verantwoordelijk is voor de vergunningverlening (betreffende die activiteit), tenzij hierover andere specifieke afspraken zijn gemaakt. De monitoring van de instandhoudingsdoelstellingen valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV. Voor monitoring wordt zoveel mogelijk uitgegaan van de huidige meetnetten. Hoe omgegaan wordt met de aanvullende kosten valt onder de verantwoordelijkheid van de ministeries van LNV en IenW.
- Voor toezicht en handhaving zijn de bevoegde gezagen verantwoordelijk. Dit zijn het ministerie van LNV en het ministerie van IenW/Rijkswaterstaat. Het beheerplan verandert niets aan deze bevoegdheden.
- De Kustwacht is een belangrijke handhavende partij op zee; de beleidsmatige aansturing van de Kustwacht ligt bij de Permanente Kontaktgroep Handhaving Noordzee (PKHN) onder voorzitterschap van het Openbaar Ministerie. Het periodieke handavingsplan voor de Klaverbank wordt met de Kustwacht afgestemd. Er zijn aanvullende kosten voor de middelen die nodig zijn op het onderdeel toezicht en handhaving.

Bij de uitwerking van bovenstaande verdeling van verantwoordelijkheden en de voorbereiding van de beheertaken zijn ook vertegenwoordigers vanuit de andere beheerderorganisaties betrokken. Naast toetsing van de haalbaarheid van de maatregelen is dit belangrijk vanwege het verkrijgen van het noodzakelijke draagvlak en voor het vastleggen van de verdeling van de kosten voor de uitvoering van de maatregelen in het beheerplan.

In tabel 8-1 is de verdeling van de (extra) kosten tussen de bevoegde partijen voor verschillende aspecten in de eerste uitvoeringsperiode van het Natura 2000-beheerplan Klaverbank opgenomen. Extra budget is nodig voor specifieke natuur- en effectmonitoring.

Tabel 8-1 Verdeling kosten Natura 2000-beheerplan Klaverbank, uitvoeringsperiode 2023-2029.

	RWS	LNV	Defensie	Kustwacht	NVVA
Monitoring van instandhoudingsdoelstellingen (statusmonitoring)		✓			
Monitoring van (effecten van) activiteiten	✓	✓	✓	✓	✓
Aanvullend onderzoek en kennisleemtes	✓	✓			
Communicatiemiddelen	✓				
Toezicht vaarbewegingen	✓			✓	✓
Toezicht visserij		✓		✓	✓
Evaluatie beheerplan	✓				

Op basis van bovenstaande afspraken is een gedetailleerd uitvoeringsplan opgesteld in samenwerking met het ministerie van LNV. Ook de definitieve financiering wordt hierin vastgelegd. Dit is een levend document dat gedurende de planperiode wordt geactualiseerd om zo aan de behoefte van alle betrokkenen te voldoen.

8.2 Toezicht en handhaving

Onder toezicht en handhaving vallen activiteiten die tot doel hebben dat de regels en voorwaarden uit het Natura 2000-beheerplan Klaverbank nageleefd worden. Het bevorderen van de naleving van deze regels en voorwaarden heeft tot doel om de instandhoudingsdoelstellingen van de Klaverbank te realiseren. Voor de Natura 2000-beheerplannen is de Wnb de basis voor toezicht en handhaving.

Voorlichting, actief informeren en toezicht op naleving van (gedrags)regels zijn in eerste instantie de belangrijkste instrumenten om gebruikers van de Klaverbank te informeren over de maatregelen om de natuur te beschermen en naleving te bevorderen (preventief). In vergelijking met andere Natura 2000-gebieden dichterbij de kust is het toezicht houden en handhaven in het Natura 2000-gebied Klaverbank lastiger. Dit komt omdat het gebied verder op zee ligt en het een veel groter areaal betreft dan de meeste andere Natura 2000-gebieden.

De huidige systemen en surveillance die op de Noordzee worden ingezet ten behoeve van handhaving zijn niet voldoende voor toezicht en handhaving voor het Natura 2000-gebied Klaverbank. Dit betekent dat er o.a. meer moet worden ingezet op goede registratie en monitoring van activiteiten, andere handhavingstechnieken en een intensivering van toezicht en handhaving. Hoe de handhaving wordt

vormgegeven is uitgewerkt in het toezicht- en handavingsplan. Een efficiënte uitvoering van het toezicht en de handhaving vraagt om samenwerking tussen de verschillende handhavende instanties. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij reeds in het gebied aanwezige handavingsstructuren.

In hoofdstuk 5 van dit beheerplan zijn voorwaarden en mitigerende maatregelen opgenomen voor activiteiten in het Natura 2000-gebied. De activiteiten zijn ingedeeld in vier verschillende categorieën. De aanpak van toezicht en handhaving verschilt per categorie en wordt hieronder toegelicht. Toezicht en handhaving van de instandhoudingsmaatregelen valt onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV. De handhaving voor visserij en natuur wordt uitgevoerd door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA).

8.2.1 Aanpak categorie 1 en 2: vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten

De vrijstelling van vergunningplichtig gebruik is afhankelijk van de voorwaarde dat de activiteiten niet in betekenende mate veranderen van de ten behoeve van dit beheerplan getoetste situatie. Daarnaast kunnen nog specifieke voorwaarden gelden die zijn beschreven in paragraaf 5.4 van dit beheerplan. Wanneer een activiteit een Wnb-vergunning heeft, vervalt deze in de meeste gevallen niet automatisch bij inwerkingtreding van het beheerplan. Het bevoegd gezag dat de vergunning heeft verleend, zal de vergunning dus moeten intrekken.

In het kader van een eventuele intrekkingprocedure wordt de vergunninghouder gewezen op de voorwaarden waaraan hij moet voldoen om van de vrijstelling van de vergunningplicht gebruik te kunnen maken en op de gevolgen als hij dat niet doet. In dat geval is er sprake van het handelen zonder vergunning (art. 2.7 lid 2 Wnb) en herleeft dus de vergunningplicht. Het bevoegd gezag voor de vergunningverlening (het ministerie van LNV) is ook het bevoegd gezag dat bij overtreding overgaat tot handhaving.

Het toezicht houden en vrijblijvend aanspreken van overtreders kan worden uitgevoerd door de vertegenwoordigers van alle bevoegde gezagen (dus zowel het ministerie van LNV, het ministerie Infrastructuur en Waterstaat, het ministerie van Defensie en Rijkswaterstaat) of door de Kustwacht (zie ook Toezicht- en Handavingsplan (Rijkswaterstaat, 2020b)) worden gedaan.

8.2.2 Aanpak categorie 3: vergunningplichtige activiteiten, die (afzonderlijk) vergund blijven

De handhaving van deze activiteiten blijft ongewijzigd: overtreding van vergunningvoorschriften is een overtreding van art. 5.3. lid 4 Wnb. Hoewel dit beheerplan geen wijziging brengt in het toezicht en de handhaving van deze categorie activiteiten, worden deze voor de onderlinge samenhang en het overzicht van de handhaving in het gebied wel meegenomen in het handavingsplan.

Het bevoegd gezag voor de vergunningverlening is ook het bevoegd gezag dat toezicht houdt op de naleving van de voorschriften van de vergunning en gaat bij overtreding over tot handhaving. Voor het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen dient vanzelfsprekend gehandhaafd te worden op vergunningplichtige activiteiten.

8.2.3 Aanpak categorie 4: niet-vergunningplichtige activiteiten, met mitigerende maatregelen

Niet-vergunningplichtige activiteiten die in hun huidige vorm geen verslechtering of significant negatieve effecten hebben op de instandhoudingsdoelstellingen van de Klaverbank vinden (nog) niet plaats.

Op basis van bovenstaande aanpak is een gedetailleerd Toezicht- en Handhavingsplan (Rijkswaterstaat, 2021b) opgesteld in samenwerking met de verschillende organisaties die verantwoordelijk zijn voor toezicht en handhaving. Ook dit is een levend document dat gedurende de planperiode kan worden geactualiseerd.

8.3 Monitoring en evaluatie

Monitoringgegevens zijn nodig om te kunnen evalueren of en in welke mate de in dit beheerplan opgenomen maatregelen bijdragen aan het behalen van de instandhoudingsdoelstellingen uit het aanwijzingsbesluit. De gegevens zijn van belang voor de landelijke rapportage van het ministerie van LNV aan de Europese Commissie. Daarnaast vormen ze een belangrijke basis in vergunningstrajecten en zijn ze van cruciaal belang voor het formuleren en uitvoeren van beheertaken. Voor het bevoegd gezag is monitoring in Natura 2000-gebieden van belang om een vinger aan de pols te houden van de ontwikkeling van activiteiten en het doelbereik. Daarnaast worden de gegevens gebruikt bij het beheer van het gebied. Aan het einde van de looptijd van dit beheerplan wordt er een integrale evaluatie uitgevoerd. Indien nodig volgt er op basis van die evaluatie een bijstelling van de maatregelen in het volgende beheerplan.

Elk Natura 2000-beheerplan dient een monitoringsparagraaf te bevatten conform het 'Programma van eisen voor gebiedsgerichte monitoring Natura 2000' (ministerie van LNV, 2009a). De onderbouwing en aanpak van de monitoring staat in het uitgebreide monitoringsplan ten behoeve van de Natura 2000-beheerplannen Noordzee-EEZ (Rijkswaterstaat, 2021c). De volgende onderdelen maken deel uit van de monitoring en worden in de volgende paragrafen kort beschreven:

- monitoring gericht op instandhoudingsdoelstellingen voor soorten en habitattypen (statusmonitoring);
- monitoring gericht op de (effecten van) activiteiten in en om Natura 2000-gebieden en mitigerende maatregelen;
- aanvullend onderzoek en/of monitoring voor het wegnemen van kennisleemtes.

In het monitoringsplan is een uitgebreidere toelichting opgenomen. Ook dit monitoringsplan is een levend document dat gedurende de planperiode kan worden aangepast.

8.3.1 Monitoring van instandhoudingsdoelstellingen

De invulling van de monitoring wordt bepaald door wat nodig is voor de beoordeling van de doelmatigheid van het beheerplan voor bereiken en behouden van de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000. In principe worden van alle kwalificerende soorten respectievelijk aantallen en verspreiding gemonitord. Dit gebeurt zo veel mogelijk op basis van 'harde' gegevens, zoals ook gevraagd wordt in het 'Programma van eisen voor gebiedsgerichte monitoring Natura 2000' (ministerie van LNV, 2009a). Wat betreft de kwalitatieve aspecten (omvang en kwaliteit leefgebied van soorten en kwaliteit habitattypen) mag volgens het Programma van eisen (onderbouwd) een keuze worden gemaakt wat, en met welke intensiteit, relevant is om te volgen.

Uitgangspunt is zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande meetnetten en aan te sluiten bij andere richtlijnen en/of afspraken, zoals de Kaderrichtlijn Mariene Strategie, het Bruinvisbeschermingsplan en Monitoring Onderzoek Natuurversterking en Soortenbescherming (MONS) dat is opgezet in het kader van het Noordzeeakkoord. In het monitoringsplan is een uitgebreide beschrijving opgenomen van de bestaande meetnetten per habitatype en soort en de onderbouwing van de gemaakte keuzes, naast welke aanvullende monitoring er nodig is.

8.3.2 Monitoring van activiteiten en mitigerende maatregelen

Volgens de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen en de Wnb moet bekend zijn of huidige en nieuwe activiteiten negatieve effecten kunnen hebben op de instandhoudingsdoelstellingen in Natura 2000-gebieden. Dit moet voor zowel het beheerplan als voor vergunningaanvragen getoetst kunnen worden. Om deze informatie te verkrijgen kan registratie of monitoring nodig zijn. Monitoring van activiteiten ten behoeve van het beheerplan is gericht op vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten (categorie 2) en niet-vergunningplichtige activiteiten waarvoor wel mitigatie vereist is (categorie 4). Ook kunnen monitoringverplichtingen zijn of worden opgelegd (door het bevoegd gezag, dus het ministerie van LNV) als onderdeel van afgegeven of af te geven Wnb-vergunningen (categorie 3 activiteiten). Die monitoring valt dan niet onder het beheerplan, maar is wel van belang om te zijner tijd mee te nemen bij de evaluatie van de eerste beheerplanperiode.

Voor huidige activiteiten is monitoring of registratie relevant indien ontwikkelingen (van de activiteiten) onzeker zijn en indien potentieel significant negatieve effecten op instandhoudingsdoelstellingen optreden. De activiteiten die het betreft in het gebied Klaverbank zijn opgenomen in het monitoringsplan. De uitvoering daarvan naleving van voorwaarden en mitigerende maatregelen (inclusief handhaving) wordt geregistreerd door de partij die verantwoordelijk is voor het toezicht op en handhaving van deze maatregelen (zie paragraaf 8.3.4).

8.3.3 Aanvullend onderzoek

Voor een aantal instandhoudingsdoelstellingen is het doelbereik onduidelijk. Dit komt mede doordat er onduidelijkheid is over de trend, de kwaliteit van het leefgebied en/of de aanwezigheid van de soorten in het gebied, alsmede onduidelijkheid over de gevolgen van activiteiten op de soorten. Om het doelbereik in een volgende beheerplanperiode te kunnen bepalen dienen deze kennisleemtes ingevuld te worden. In hoofdstuk 6 zijn kennisleemtes beschreven en voor de belangrijkste zijn oplossingsrichtingen geformuleerd. In het monitoringsplan wordt voor alle kennisleemtes in meer detail uitgewerkt of en hoe die worden ingevuld.

8.3.4 Verantwoordelijkheden ten aanzien van monitoring

Rijkswaterstaat is als voortouwnemer verantwoordelijk voor de organisatie van de samenwerking en afstemming tijdens de uitvoering en het vervolg ervan (evaluatie, rapportage). De uitvoering van de monitoring, beoordeling en evaluatie is deels ook bij anderen belegd. Op de Klaverbank is de uitvoering van de monitoring als volgt verdeeld:

- Vanwege de gedeelde beleidstaken (Habitatrichtlijn/Vogelrichtlijn/KRM) op de Noordzee zijn de ministeries van LNV en IenW hier beide verantwoordelijk voor monitoring van de instandhoudingsdoelstellingen. Er wordt zoveel mogelijk uitgegaan van de huidige meetnetten; aanvullende kosten worden gelijkmatig verdeeld tussen de ministeries.
- Monitoring van activiteiten wordt uitgevoerd wanneer kennis daarover van belang is voor het bereiken van de instandhoudingsdoelstellingen. In sommige gevallen zijn de gebruikers van het gebied zelf verantwoordelijk voor de registratie of monitoring van de eigen activiteiten en eventuele mitigerende maatregelen (en effecten daarvan). Zij dienen deze informatie te rapporteren aan Rijkswaterstaat als voortouwnemer van het beheerplan. In andere gevallen betreft dit registratie als gevolg van toezicht en handhaving van vergunningplichtige activiteiten. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij het bevoegd gezag voor de Wnb (het ministerie van LNV).

8.3.5 Evaluatie

Het beheerplan wordt door de voortouwnemer Rijkswaterstaat en het bevoegd gezag, het ministerie van LNV, het ministerie van Defensie en de overige bij het opstellen van dit beheerplan betrokken partijen geëvalueerd. Deze evaluatie wordt geborgd door afspraken over verantwoordelijkheden voor de monitoring in het uitvoeringsprogramma. De evaluatie is ook nodig ter voorbereiding van het tweede beheerplan, waarin nieuwe maatregelen kunnen worden opgenomen en bestaande maatregelen kunnen worden aangepast, op basis van onder andere de bevindingen van de uitgevoerde monitoring.

8.4 Communicatie

Met communicatie tijdens de uitvoeringsfase van de Natura 2000-beheerplan Klaverbank wordt beoogd om bij de relevante doelgroepen bekend te maken wat het beheerplan daadwerkelijk betekent voor de actuele zowel als de nog te ontplooiën activiteiten op de Klaverbank. Daarbij wordt verduidelijkt waarom er aan bepaalde gebruiksactiviteiten voorwaarden worden gesteld en op welke wijze aan die voorwaarden kan worden voldaan.

Dit beheerplan is tot stand gekomen in afstemming met vertegenwoordigers uit belanghebbende doelgroepen, zijnde de olie- en gasproducenten, de beroepsvisserij, natuur- en milieuorganisaties, scheepvaart, recreatie, eigenaren van kabels en leidingen en andere overheden. De vertegenwoordigers zijn actief betrokken geweest via bilateraal overleg, twee stakeholderbijeenkomsten en twee schriftelijke commentaar rondes. De bijdragen van betrokkenen zijn daarbij van grote waarde gebleken voor zowel de inhoud van het beheerplan als voor het benodigde draagvlak. Daarmee is een perspectief ontstaan voor zowel natuur als voor (economische) activiteiten op de Klaverbank.

Stakeholderbijeenkomsten zullen ook gedurende de uitvoeringsperiode plaats blijven vinden. Op deze wijze blijft het uitwisselen van nieuwe informatie en ontwikkelingen mogelijk en wordt het contact goed onderhouden met de belanghebbende organisaties. Rijkswaterstaat organiseert als beheerder van de Klaverbank deze informatieve sessies.

Met communicatie wordt beoogd om:

- begrip en draagvlak te creëren en te behouden bij alle betrokken partijen voor de voorgestelde maatregelen en de achterliggende redenen;
- alle betrokken partijen te informeren over relevante procedures;
- kennis over het gebied en de ontwikkelingen omtrent de beschermde soorten en habitattypen uit te wisselen en die bij alle betrokken partijen te vergroten.

Belangrijk is om communicatie tijdens de looptijd van het beheerplan zo soepel mogelijk te laten verlopen. Belanghebbenden en anderen die in het gebied aanwezig zijn, hebben belang bij het weten van wat de consequenties van de maatregelen uit dit beheerplan zijn voor hun eigen handelen. Duidelijke, eenduidige en toegankelijke communicatie geeft doelgroepen handelingsperspectief en schept voorwaarden voor draagvlak voor de uitvoering van de maatregelen.

Rijkswaterstaat stelt een 'uitvoeringsplan communicatie' (Rijkswaterstaat, 2021d) op waarin de organisatie van de communicatie, de uitgangspunten, de strategie en de in te zetten middelen zijn uitgewerkt. Verder zal gedurende uitvoeringsperiode ook internationale afstemming plaatsvinden met betrekking tot activiteiten, maatregelen en monitoring. Het 'uitvoeringsplan communicatie' kan tijdens de planperiode worden geactualiseerd om zo aan de behoefte van alle betrokkenen te blijven voldoen.

9 Sociaal-economische gevolgen

Rijkswaterstaat heeft er in het gebiedsproces naar gestreefd om met betrokkenen overeenstemming te verkrijgen over de mitigerende maatregelen en voorwaarden die aan het gebruik van de Klaverbank verbonden moeten worden. Er zijn bijeenkomsten georganiseerd waarbij de maatregelen en voorwaarden besproken zijn met gebruikers en de stakeholders. Daarnaast zijn er ook afzonderlijke gesprekken gevoerd met de verschillende sectoren (natuur, scheepvaart en mijnbouw) over de voorwaarden en maatregelen. Tenslotte hebben betrokkenen de gelegenheid gehad om schriftelijk te reageren op conceptteksten van het beheerplan. Op deze manier is er gebouwd aan draagvlak voor dit beheerplan. Voor veel activiteiten is een grote mate van consensus bereikt. Hierdoor was het niet noodzakelijk een diepgaande sociaal-economische analyse uit te voeren.

Voor de verschillende activiteiten met voorwaarden of mitigerende maatregelen die in dit beheerplan gereguleerd worden, is kort toegelicht wat de sociaal-economische gevolgen hiervan zijn:

- **Mijnbouwactiviteiten** op bestaande platforms kunnen onveranderd doorgang vinden, mits er voldaan wordt aan de gestelde voorwaarden. De voorwaarden in hoofdstuk 5 zijn overeenkomstig de huidige wet- en regelgeving omtrent mijnbouwactiviteiten. Hierdoor zijn er geen relevante sociaal-economische gevolgen te verwachten.
- De activiteiten van **Defensie** betreffen activiteiten van de Koninklijke Marine zoals het ruimen van explosieven en inzet van sonar en echosounder. Deze activiteiten kunnen onveranderd doorgang vinden, mits ze voldoen aan de voorwaarden gesteld in dit beheerplan. De voorwaarden zijn in overeenstemming met de huidige praktijk en uitvoering, waardoor er geen relevante sociaal-economische gevolgen te verwachten zijn.
- **Onderhoud van kabels en leidingen** kan worden voortgezet overeenkomstig de huidige vergunningvoorschriften of aanvullende voorwaarden gesteld in dit beheerplan. Opname van deze activiteiten in het beheerplan heeft als voordeel deregulering (geen losse vergunningen meer nodig). Dit heeft geen sociaal-economische gevolgen.
- **Regulier onderzoek en monitoring** kan voortgezet worden, mits de activiteit voldoet aan de voorwaarden gesteld in het beheerplan. **Projectmatig onderzoek** blijft vergunningplichtig. Dit is onveranderd ten opzichte van de huidige praktijk. Dit leidt niet tot relevante sociaal-economische gevolgen ten opzichte van de huidige situatie.
- Uit de toetsing blijkt dat **scheepvaart** op de Klaverbank geen significant negatieve effecten heeft op de instandhoudingsdoelstellingen. Er worden door het beheerplan geen extra beperkingen opgelegd aan scheepvaart, waardoor de activiteit onveranderd kan voortbestaan. Wel zijn er richtlijnen geformuleerd voor scheepvaart om het aantal niet noodzakelijk scheepvaart bewegingen in het gebied zo veel mogelijk te beperken. Aangezien er geen afdwingbare beperkingen zijn voor de scheepvaart, zijn er geen sociaal-economische gevolgen te verwachten voor deze activiteit en sector.

Zonder dat voor de burger onaanvaardbaar grote sociaal-economische gevolgen zullen optreden, worden de doelen, zoals weergegeven in het aanwijzingsbesluit, op korte of langere tijd gehaald. In enkele gevallen zal de overheid (al dan niet in samenwerking met betreffende sectoren) wel, ten opzichte van het bestaande beleid, een extra inspanning moeten opleggen. Dit betreft:

- instandhoudingsmaatregelen via het GVB;
- monitoring en onderzoek naar kennisleemtes;
- verbetering van toezicht en handhaving;

Deze zijn nodig om de instandhoudingsdoelstellingen in het Natura 2000-gebied Klaverbank te kunnen halen.

Referenties

- Aarts, G., Brasseur, S., Geelhoed, S., Van Bemmelen, R. & Leopold, M.** (2013) *Grey and harbour seal spatiotemporal distribution along the Dutch West coast*. IMARES report C103/1.
- Aarts, G., Cremer, J., Kirkwood, R., Van der Wal, J.T., Matthiopoulos, J. & Brasseur, S.** (2016) *Spatial distribution and habitat preference of harbour seals (Phoca vitulina) in the Dutch North Sea*. Wageningen Marine Research report C118/166.
- Aarts, G.** (2021) *Seal distribution maps for KEC 4.0*, Wageningen Marine Research briefrapportage 16-06-2021.
- Arts, F.A. & Berrevoets, C.M.** (2005) *Monitoring van zeevogels en zeezoogdieren op het Nederlands Continentaal Plat 1991-2005: Verspreiding, seizoenspatroon en trend van zeven soorten zeevogels en de bruinvis*. Rijkswaterstaat rapport 2005.032.
- Adams, A. Bijlsma, R., Bos, G., Clerkx, S., Janssen, J., Van Kleunen, A., Rimmelts, W., Van Rooijen, N., Schaminée, J., Schmidt, A., Van Swaay, C. & Wijnhoven, S.** (2019) *Vogel- en habitatrichtlijnrapportage 2019*, WOT Natuur en Milieu, Wageningen University en Research
- Von Benda-Beckmann, S., Aarts, G., Sertlek, H.O., Lucke, K., Verboom, W., Kastelein, R., Ketten, D., Van Bemmelen, R., Lam, F.P., Kirkwood, R. & Ainslie, M.** (2015) *Assessing the Impact of Underwater Clearance of Unexploded Ordnance on Harbour Porpoises (Phocoena phocoena) in the Southern North Sea*. Aquatic Mammals. 41. 503-523. 10.1578/AM.41.4.2015.503. <https://www.researchgate.net/publication/284216298>.
- Bergman, M.** (1991) *Long term effects of beamtrawl fishing on the benthic ecosystem in the North Sea*. In: *Effect of beamtrawl fishery on the bottom fauna in the North Sea II - the 1990 studies Rapport Beon 3*, 's Gravenhage.
- Bjørge, A., Bekkby, T., Bakkestuen, V. & Framstad, E.** (2002) *Interactions between harbour seals, Phoca vitulina, and fisheries in complex coastal waters explored by combined Geographic Information System (GIS) and energetics modelling*. ICES Journal of Marine Science, 59(1), 29-42.
- Bos, O.G., Dijkman, E.M. & Cremer, J.** (2008) *Gegevens voor aanmelding van mariene habitatrichtlijngebieden: Klaverbank, Klaverbank, Noordzeekustzone, Vlake van de Raan*. Report IMARES report Co81/08.
- Bos, O.G., Witbaard, R., Lavaley, M., Van Moorsel, G.W.N.M., Teal, L.R., Van Hal, R., Van der Hammen, T., Ter Hofstede, R., Van Bemmelen, R.S.A., Witte, R.H., Geelhoed, S.C.V. & Dijkman, E.M.** (2011) *Biodiversity hotspots on the Dutch Continental Shelf: A Marine Strategy Framework Directive perspective*, IMARES, Wageningen, Wageningen
- Brasseur, S.M.J.M.** (2017) *Seals in motion, how movements drive population development of harbour seals en grey seals in the North Sea*. PhD thesis, Wageningen University. DOI: <http://doi.org/10.18174/418009>
- Brasseur, S.M.J.M., Tulp, I.Y.M., Reijnders, P.J.H., Smit, C.J., Dijkman, E.M., Cremer, J.S.M., Kotterman, M.J.J. & Meesters, H.W.G.** (2004) *Voedsel生态学 van de gewone en grijze zeehond in de Nederlandse kustwateren; I onderzoek naar de voedsel生态学 van de gewone zeehond; II literatuurstudie naar het dieet van de grijze zeehond* (No. 905). Alterra.
- Brasseur, S.M.J.M., Scheidat, M., Aarts, G.M., Cremer, J.S.M. & Bos, O.G.** (2008) *Distribution of marine mammals in the North Sea for the generic appropriate assessment of future off-shore windfarms*. IMARES Report Co46/08.

- Brasseur, S., Van Polanen Petel, T., Scheidat, M., Meesters, E., Verdaat, H., Cremer, J. & Dijkman, E.** (2009) *Zeezoogdieren in de Eems: evaluatie van de vliegtuigtellingen van zeezoogdieren tussen oktober 2007 en september 2008*. Wageningen IMARES, Den Burg.
- Brasseur, S.M.J.M., Van Polanen Petel, T., Aarts, G.M., Meesters, H.W.G., Dijkman, E.M. & Reijnders, P.J.H.** (2010) *Grey seals (Halichoerus grypus) in the Dutch North sea: population ecology and effects of wind farms*. IMARES Wageningen UR C137/10) – 72
- Brasseur, S.M.J.M., Aarts, G.M., Meesters, H.W.G., Van Polanen Petel, T., Dijkman, E.M., Cremer, J.S.M. & Reijnders, P.J.H.** (2012) *Habitat preferences of harbor seals in the Dutch coastal area: analysis en estimate of effects of offshore wind farms*. IMARES report Co43/10.
- Brasseur, S.M.J.M., Van Polanen Petel, T.D., Gerrodette, T., Meesters, E.H.W.G., Reijnders, P.J.H. & Aarts, G.** (2015) *Rapid recovery of Dutch gray seal colonies fueled by immigration*. Marine Mammal Science, Vol. 31, Issue 2, pp. 405-426 DOI: 10.1111/mms.12160
- Bravo Rebolledo, E.L., Van Franeker, J.A., Jansen, O.E. & Brasseur, M.J.M.** (2013) *Plastic ingestion by harbour seals (Phoca vitulina) in The Netherlands*. Marine Pollution Bulletin 67: 200–202. <https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2012.11.035>
- Bureau Waardenburg** (2017) *Impact of demersal seine fisheries in the Natura 2000 area Dogger Bank*. In opdracht van WWF Netherlands. Report 16-224.
- Camphuysen, C.J. & Peet, G.** (2006) *Walvissen en dolfijnen in de Noordzee*. Fontaine Uitgevers bv/ Stichting De Noordzee.
- Camphuysen, C.J. & Siemensma, M.L.** (2011) *Conservation plan (Bruinvisbeschermingsplan) for the Harbour Porpoise Phocoena phocoena in The Netherlands: towards a favourable conservation status*. NIOZ Report 2011-07, Royal Netherlands Institute for Sea Research, Texel.
- Cosgrove, R., Cronin, M., Reid, D., Gosch, M., Sheridan, M., Chopin, N. & Jessopp, M.** (2013) *Seal depredation and bycatch in set net fisheries in Irish waters*. Fisheries Resource Series, 10, 44.
- Cremer, J.S.M., Brasseur, S.M.J.M., Meijboom, A., Schop, J. & Verdaat, J.P.** (2017) *Monitoring van gewone en grijze zeehonden in de Nederlandse Waddenzee, 2002-2017*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WUR. WOT-technical report 104 (WMR-rapport: Co95/17). 40 blz.; 11 fig.; 10 tab.
- Didderen, K., Van der Have, T.M., Bravo Rebolledo, E.L., Van Mastrigt, A., Lengkeek, W. & Mulder, S.** (2019) *Doeluitwerking Klaverbank*. Rapportnr. 18-079. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- European Environment Agency** (2019) *The European environment — state and outlook 2020, knowledge for transition to a sustainable Europe, Luxembourg: Publications Office of the European Union*, ISBN 978-92-9480-090-9 doi:10.2800/96749TH-04-19-541-EN-NT
- Evans, P.G.H.**, (1990) *European cetaceans and seabirds in an oceanographical context*. Lutra 33: 95-125
- Fijn, R.C., Arts, F.A., Engels, B.W.R., De Jong, J.W., Collier, M.P., Beuker, D., Hoekstein, M., Jonkvorst, R.J., Lilipaly, S., Van Straalen, D. & Wolf, P.A.** (2017) *Verspreiding en abundantie van zeevogels en zeezoogdieren op het Nederlands Continentaal Plat in 2016-2017*, Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Van Franeker, J.A., Bravo Rebolledo, E.L., Hesse, E., IJsseldijk, L.L., Kuhn, S., Leopold, M.F. & Mielke, L.** (2017) *Plastic ingestion by harbour porpoises (Phocoena phocoena) in the Netherlands: Establishing a standardised method*. <https://doi.org/10.1007/s13280-017-1002-y>

- Geelhoed, S.C.V., Scheidat, M., Van Bemmelen, R. & Aarts, G.** (2013) *Abundance of harbour porpoises (Phocoena phocoena) on the Dutch Continental Shelf, aerial surveys in July 2010- March 2011*. *Lutra* 56 (1): 45-57
- Gilles, A., Viquerat, S., Becker, E.A., Forney, K.A., Geelhoed, S.C.V., Haelters, J., Nabe-Nielsen, J., Scheidat, M., Siebert, U., Sveegaard, S., Van Beest, F.M., Van Bemmelen, R. & Aarts, G.** (2016) *Seasonal habitat-based density models for a marine top predator, the harbour porpoise, in a dynamic environment*. *Ecosphere* 7 (6): e01367.10.1002/ecs2.1367.
- Gilles, A., Ramirez-Martinez, N., Nachtsheim, D. & Siebert, U.** (2020) *Update of distribution maps of harbour porpoises in the North Sea. Comissioned by Rijkswaterstaat*. University of Veterinary Medicine, Institute for Terrestrial and Aquatic Wildlife Research (ITAW).
- Haelters, J., Kerckhof, F. & Jauniaux, T.** (2004) *Bijvangst van bruinvissen Phocoena phocoena vastgesteld bij recreatieve strandvisserij in het voorjaar van 2004*. Nota van de Beheerseheid Mathematisch Model van de Noordzee (BMM), 21 april 2004, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, p 13.
- Hammond, P.S., Benke, H., Berggren, P., Borchers, D.L., Buckland, S.T., Collet, A., Heide Jorgensen, M.P., Heimlich-Boran, S., Hiby, A.R., Leopold, M.F. & Øien, N.** (1995) *Distribution and Abundance of the Harbour Porpoise and other small Cetaceans in the North Sea and adjacent waters*. Final report under European Commission, Project LIFE 92-2/UK/027. Sea Mammal Research Unit, Gatty
- Hammond, P.S., Berggren, P., Benke, H., Borchers, D.L., Collet, A., Heide Jorgensen, M.P., Heimlich, S., Hiby, A.R., Leopold, M.F. & Øien, N.** (2002) *Abundance of harbour pospoise en other cetaceans in the North Sea en adjacent waters*. *Journal of Applied Ecology* 39 (2): 361-376
- Hammond, P.S., Macleod, K., Berggren, P., Borchers, D.L., Burt, L., Cañadas, A., Desportes, G., Donovan, G.P., Gilles, A., Gillespie, D. & Gordon, J.** (2013) *Cetacean abundance and distribution in European Atlantic shelf waters to inform conservation and management*. *Biological Conservation*, 164, 107-122.
- Hammond, P.S., Lacey, C., Gilles, A., Viquerat, S., Börjesson, P., Herr, H., Macleod, K., Ridoux, V., Santos, M.B., Scheidat, M., Teilmann, J., Vingada, J. & Øien, N.** (2017) *Estimates of cetacean abundance in European Atlantic waters in summer 2016 from the SCANS-III aerial en shipboard surveys*. Sea Mammal Research Unit: St Andrews. 39 pp.
- Heinis, F., De Jong, C.A.F., Von Benda-Beckmann, S. & Binnerts, B.** (2019) *Kader Ecologie en Cumulatie – 2018 Cumulatieve effecten van aanleg van windparken op zee op bruinvissen*. HWE rapport 18.153RWS_KEC2018
- Ter Hofstede, R., Heessen, H.J.L. & Daan, N.** (2005) *Systeembeschrijving Noordzee: natuurwaardenkaarten vis* (No. C090-05). RIVO.
- ICES** (2008) *Report of the study groep for bycatch of protected spieces (SGBYC)*, Copenhagen, Denmark.
- ICES** (2011) *Report of the working group on bycatch of protected species (WKBYC 2011)*. Copenhagen: 75.
- Jager, Z., Witbaard, R. & Kroes, M.** (2018) *Impact of demersal and seine fisheries in the Natura 2000-area Cleaver Bank*. A review of literature and available data.
- Jak, R.G., Bos, O.G., Witbaard, R. & Lindeboom, H.J.** (2009) *Instandhoudingsdoelen Natura 2000-gebieden Noordzee*. IMARES rapport
- Janssen, J.A.M., Bijlsma R.J., Arts, G.H.P., Baptist, M.J., Hennekens, S.M., de Knecht, B., van der Meij T., Schaminée, J.H.J., van Strien, A.J., Wijnhoven, S. & Ysebaert T.J.W.** (2020) *Habitatrichtlijnrapportage 2019: Annex D Habitattypen*. Achtergronddocument. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOtechnical report 171. 97 blz.; 3 fig.; 12 tab.; 53 ref; 8 bijlagen

- Jongbloed, R.H., Hintzen, N.T., Machiels, M.A.M. & Couperus, A.S.** (2013) *Nadere effecten analyse staand-wantvisserij - bruinvis in Natura 2000-gebied Noordzeekustzone*. Imares Rapport C206/13.
- Karman, C.C. & Smit, M.G.** (2019) *Whole effluent toxicity data and discharge volumes to assess the likelihood that environmental risks of offshore produced water discharges are adequately controlled*. *Integrated environmental assessment and management*, 15(4), 584-595.
- Kastelein, R.A., De Haan, D., Goodson, A.D., Staal, C. & Vaughan, N.** (1995) The effects of various sounds on harbour porpoise (*Phocoena phocoena*) in *The Biology of the Harbour Porpoise*, edited by Nachtigall, P.E., Lien, J., Au, W.W.L., Read, A.J. pp. 367-383.
- Kastelein, R.A., Helder-Hoek, L. & Van de Voorde, S.** (2017) *Hearing thresholds of a male and a female harbor porpoise (Phocoena phocoena)*. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 142(2), 1006-1010.
- Van Kooten, T., Deerenberg, C.M., Jak, R.G., Van Hal, R. & Machiels, M.A.** (2015). *An exploration of potential effects on fisheries and exploited stocks of a network of marine protected areas in the North Sea* (No. C093/14). IMARES Wageningen UR.Laist, 1997).
- Laist, D.W.** (1997) *Impacts of marine debris: entanglement of marine life in marine debris including a comprehensive list of species with entanglement and ingestion records*. In *Marine Debris* (pp. 99-139). Springer, New York, NY.
- Leewis, L., Van Lil, R., Van den Oever, E.A. & Verduin, E.** (2016) *Leeswijzer bij geo-ecologische resultatenkaart Klaverbank, integratie en kartering van beschikbare geologische en ecologische data 2014/2015*. Periplus Consultancy rapport nr. 16CO₂-01.
- Lengkeek, W., Coolen, J.W.P., Bos, O.G., Bergsma, J.H., Driessen, F. & Spierenburg, M.** (2017) *Waarneming effect bodembereiding op de Klaverbank*, Bureau Waardenburg / Wageningen University en Research, Culemborg / Wageningen
- Leopold, M.F.** (2015) *Eat and be eaten. Porpoise diet studies*. PhD thesis, Wageningen University, NL. ISBN 978-94-6257-558-5.
- Lindeboom, H.J., Witbaard, R., Bos, O.G. & Meesters, H.W.G.** (2008) *Gebiedsbescherming Noordzee: habitattypen, instandhoudingdoelen en beheermaatregelen* (No. 114). Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Lindeboom H.J.** (2008) *Gebiedsbescherming Noordzee: discussienota over habitattypen, instandhoudingsdoelen en beheermaatregelen*. IMARES rapport Co35/08.
- Marin** (2017) *Netwerkevaluatie Noordzee Verkeerstromen op de Noordzee op basis van AIS-data tussen juni 2015 en mei 2016 Deel 1 rapport nr. : 29645-1-MSCN-rev.2*
- Marin** (2019) *Netwerkevaluatie Noordzee Verkeerstromen op de Noordzee op basis van AIS-data tussen juni 2017 en mei 2018*
- Marin** (2020) *Netwerkevaluatie Noordzee Verkeerstromen op de Noordzee op basis van AIS-data tussen juni 2018 en mei 2019*
- Matthijsen, J., Dammers, E. & Elzenga, H.** (2018) *De toekomst van de Noordzee*. De Noordzee in 2030 en 2050: een scenariostudie, Den Haag: PBL.
- Ministerie van Economische Zaken** (2014a) *Profieldocument H1170 Riffen*. https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Habitattypen_profielen/Profiel_habitattypen_1170_2014.pdf

- Ministerie van Economische Zaken** (2014b) Profieldocument H1351 Bruinvis. https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Profielen_HRSoorten_Actueel/Profiel_soort_H1351_2014.pdf
- Ministerie van Economische Zaken** (2014c) Profieldocument H1364 Grijze zeehond. https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Profielen_HRSoorten_Actueel/Profiel_soort_H1364_2014.pdf
- Ministerie van Economische Zaken** (2014d) Profieldocument H1365 Gewone zeehond. https://www.natura2000.nl/sites/default/files/profielen/Profielen_HRSoorten_Actueel/Profiel_soort_H1365_2014.pdf
- Ministerie van Economische Zaken** (2016) Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied Klaverbank. Directie Natuur en biodiversiteit, N&B/2016-165, 165
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit** (2009a) *Programma van eisen voor gebiedsgerichte monitoring Natura 2000*
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit** (2018) *Background Document to the draft Joint Recommendation for offshore fisheries management on the international Dogger Bank under the revised Common Fishery Policy, Germany - The Netherlands - United Kingdom, The Hague, Bonn, London.*
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit** (2019) *Handreiking Beheer en Onderhoud - Aanpak Stikstof*. p. 13
- Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat/Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit** (2020) *Mariene Strategie deel 2, Monitoring*, Den Haag, juni 2020
- Van Moorsel, G.W.N.M.** (2003) *Ecologie van de Klaverbank: biotasurvey 2002*. Ecosub, 28-05- 2003, 02x07. RKZ 1206
- Van den Oever, E.A. & E. Verduin, R. van Lil** (2018) *Memo beslisboom en habitattypenkaart Klaverbank*. Memo periplus Group.
- OSPAR**, (2010) *Quality Status Report 2010*.
- Read A.J. & Drinker, P. Northridge, S.** (2006) *Bycatch of marine mammals in U.S. and global fisheries*. *Conservation Biology* 20(1): 163-169.
- Reijnders, P.J.H.** (1992) *Harbour porpoises (Phocoena phocoena) in the North Sea: Numerical responses to changes in environmental conditions*. *Netherlands Journal of Aquatic Ecology* 26 (1): 75-85
- Reijnders, P.J.H., Van Dijk, J. & Kuiper, D.** (1995) *Recolonization of the Dutch Wadden Sea by the grey seal Halichoerus grypus*. *Biological Conservation* 71:231-235.
- Reijnders, P.J.H., Donovan, G.P., Bjoerge, A., Kock, K.H. & Scheidat, M.** (2009) *ASCOBANS Conservation Plan for Harbour Porpoises (Phocoena phocoena L.) in the North Sea*. 1-28. Paper presented at 16th meeting of the ASCOBANS Advisory Committee, Brugge, Belgium.
- Reynolds III, J.E., Marsh, H. & Ragen, T.J.** (2009) *Marine mammal conservation*. *Endangered Species Research*, 7(1), 23-28.
- Rijkswaterstaat** (2019) *Kader Ecologie en Cumulatie 3,0 (KEC) t.b.v. uitrol windenergie op zee 2030* <https://www.noordzeeloket.nl/functies-gebruik/windenergie/ecologie/cumulatie/kader-ecologie/>
- Rijkswaterstaat** (2021a) *Uitvoeringsplan ten behoeve van de Natura 2000-beheerplannen Doggersbank, Klaverbank en Friese Front*.

Rijkswaterstaat (2021b) *Toezicht- en handhavingsplan ten behoeve van de Natura 2000-beheerplannen Doggersbank, Klaverbank en Friese Front.*

Rijkswaterstaat (2021c) *Monitoringsplan ten behoeve van de Natura 2000-beheerplannen Doggersbank, Klaverbank en Friese Front.*

Rijkswaterstaat (2021d) *Uitvoeringsplan communicatie ten behoeve van de Natura 2000-beheerplannen Doggersbank, Klaverbank en Friese Front.*

Royal HaskoningDHV (2019) *Nadere Effectenanalyse Klaverbank.* In opdracht van Rijkswaterstaat Zee en Delta.

Russell, D.J.F. & McConnell, B. (2014) *Seal at-sea distribution, movements and Behaviour, Report to DECC.* URN: 14D/085

SCANS (2008) *Small Cetaceans in the European Atlantic en North Sea (SCANS-II) Final report.* Final Report to the European Commission, LIFE04NAT/GB?000245

Scheidat, M., Couperus, B. & Siemensma, M. (2018) *Electronic monitoring of incidental bycatch of harbour porpoise (*Phocoena phocoena*) in the Dutch bottom set gillnet fishery (September 2013 to March 2017).* Wageningen Marine Research report C102/18. <https://doi.org/10.18174/466450>

Sheehan, E.V., Cousens, S.L., Nancollas, S.J., Stauss, C., Royle, J. & Attrill, M.J. (2013). *Drawing lines at the sand: Evidence for functional vs. visual reef boundaries in temperate Marine Protected Areas.* Marine pollution bulletin, 76(1), 194-202

Siemensma, M. (2020) *Updated Conservation Plan for the Harbour Porpoise *Phocoena phocoena* in the Netherlands: maintaining a Favourable Conservation Status, Ministry of Agriculture, Nature and Food Quality.*

Southall, B., Berkson, J., Bowen, D., Brake, R., Eckman, J., Field, J., Gisiner, R., Gregerson, S., Lang, W., Lewandoski, J., Wilson, J. & Winokur, R. (2009) *Addressing the Effects of Human-Generated Sound on Marine Life: An Integrated Research Plan for U.S. federal agencies.* Interagency Task Force on Anthropogenic Sound and the Marine Environment of the Joint Subcommittee on Ocean Science and Technology. Washington, DC.

Southall, B.L., Finneran, J.J., Reichmuth, C., Nachtigall, P.E., Ketten, D.R., Bowles, A.E., Ellison, W.T., Nowacek, D.P. & Tyack, P.L. (2019) *Marine mammal noise exposure criteria: Updated scientific recommendations for residual hearing effects.* Aquatic Mammals, 45(2), pp.125-232.

Verduin, E.C., Leewis, L. & De Beauvesère-Storm, A. (2016) *Klaverbank, zomer 2015 - rapportage van de veld- en analysewerkzaamheden.* Eurofins rapport J00002118 – 345318).

Wijnhoven, S., Duineveld, G., Lavaleye, M., Craeymeersch, J., Troost, K. & Van Asch, M. (2013) *Naar een uitgebalanceerde selectie van indicator soorten ter evaluatie van habitats en gebieden en scenario's hoe die te monitoren.* Series, M.T.P. (ed), p. 108, NIOZ, Den Hoorn en Yerseke.

Websites

www.rwsnaturazoo00.nl/Gebieden/EEZ

www.noordzeeloket.nl/functies-gebruik/natuur-en-biodiversiteit/

www.noordzeeloket.nl/functies-en-gebruik/kabel-leidingen/ www.emodnet-bathymetry.eu/ northsearegion.eu/jomopans/

Annex 1: Begrippenlijst: overzicht van termen en afkortingen

Afkorting/begrip	Toelichting
Aanwijzingsbesluit Natura 2000-gebied	Via een aanwijzingsbesluit kan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit een nieuw habitatrictlijngebied of een nieuw vogelrichtlijngebied aanwijzen als Natura 2000-gebied onder Nederlandse wetgeving. In het aanwijzingsbesluit staan de doelen voor de habitattypen en (vogel)soorten waarvoor het gebied is aangewezen. Daarnaast staat ook de begrenzing van het gebied in het aanwijzingsbesluit. De aanwijzingsbesluiten van de Doggersbank, Klaverbank en Friese Front kunnen gevonden worden op www.rijksoverheid.nl .
AB-RvS	Adelung bestuursrechtspraak van de Raad van State
ADC	Alternatieven, Dwingende redenen voor groot openbaar belang en Compenserende maatregelen - toetsing
ADD's	Acoustic Deterrent Devices
AHD's	Acoustic Harassment Devices
ASCOBANS	Agreement on the Conservation of Small Cetaceans of the Baltic, North East Atlantic, Irish and North Seas. Nederland heeft zich verbonden aan de verplichtingen die voortvloeien uit dit internationale verdrag voor de bescherming van kleine walvisachtigen.
B	België
Benthos	Verzamelnaam voor alle organismen die leven op en in de bodem van zoete en zoute wateren.
BG	Bevoegd Gezag
BISI	Benthische Indicator Soorten Index
BPRW	Beheer- en ontwikkelplan voor de rijkswateren
BTS	Beam Trawl Survey
BZK	Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelatie
D	Duitsland
DK	Denemarken
EC	Europese Commissie
EEZ	Exclusieve Economische Zone
EU	Europese Unie
EZK	Ministerie van Economische Zaken en Klimaat
FIMPAS	Fisheries Measures in Protected Areas. Voormalig internationaal proces om tot visserij maatregelen in Natura 2000-gebieden te komen.
GB	Groot-Brittannië
GVB	Gemeenschappelijk Visserijbeleid (EU beleid)
HR	Habitatrictlijn
HvJ	Hof van Justitie
IBTS	International Bottom Trawl Survey
ICES	International Council for the Exploration of the Sea. ICES is een internationaal samenwerkingsverband van o.a. visserijbiologen en coördineert en promoot het marien onderzoek in de Noord-Atlantische Oceaan.
ILT	Inspectie Leefomgeving en Transport
IMO	International Maritime Organization
I&W	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Jomopans	Joint Monitoring Programme for Ambient Noise North Sea

Afkorting/begrip	Toelichting
KEC	Kader Ecologie en Cumulatie
KRM	Kaderrichtlijn Mariene Strategie
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
m.e.r.	Milieueffectrapportage
MER	Milieueffectrapport
MWTL MSL	Monitoring van de Waterstaatkundige Toestand des Lands Mean Sea Level
MONS	Monitoring Onderzoek Natuurversterking en Soortenbescherming
NAVO	Noord-Atlantische Verdrags Organisatie
NCP	Nederlands Continentaal Plat
NEA	Nadere Effectenanalyse
NEN-norm 3656	Kleine leidingen ($\emptyset < 40$ cm) voldoende diep moeten zijn ingegraven. Grotere leidingen mogen op de bodem blijven liggen.
NOGEPA	Nederlandse Olie en Gas Exploratie en Productie Associatie
NVWA	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
NWP NZO	Nationaal Waterplan Noordzee Overleg
OSPAR	Het OSPAR-verdrag (1992) betreft de bescherming van het mariene milieu in het noordoostelijk deel van de Atlantische Oceaan en is vernoemd naar de steden waar het verdrag tot stand is gekomen (Oslo en Parijs)
PAM	Passive Acoustic Monitor
PAS	Programmatische aanpak stikstof
PDOK	Publieke Dienstverlening op de Kaart
PKHN	Permanente Contactgroep Handhaving Noordzee
RLI	Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur
RvS	Raad van State
RWS	Rijkswaterstaat
SCANS	Small Cetaceans in European Atlantic waters and the North Sea is een grootschalig onderzoek naar de aantallen en verspreiding van cetacea in Europese Atlantische wateren, inclusief de Noordzee. Het onderzoek wordt ongeveer iedere tien jaar uitgevoerd middels scheeps- en vliegtuigtellingen.
Sidetap	Voor de afvoer van olie en gas zijn de productieplatforms aangesloten op een netwerk van leidingen die leiden naar een aantal aanlandingspunten aan de Nederlandse kust. De aftakkingen van en naar hoofdleidingen worden sidetaps genoemd.
SodM	Staatstoezicht op de Mijnen
SoU	Sense of Urgency
Svl	Staat van Instandhouding
UXO	Unexploded Ordance/ Niet Gesprongen Explosieven
VMS	Vessel Monitoring System
VR	Vogelrichtlijn
Wm	Wet milieubeheer
WMR	Wageningen Marine Research
Wnb	Wet natuurbescherming
WOT	Wettelijke Onderzoeks Taken
Wozep	Wind op zee ecologisch programma

Annex 2: Betrokken stakeholders

NGO's

- Wereld Natuur Fonds
- Stichting Rugvin
- Stichting De Noordzee
- Werkgroep zeezoogdieren
- Vogelbescherming

Mijnbouw

- Wintershall Noordzee B.V.
- Petrogas E&P Netherlands B.V.
- Shell
- NOGEPA
- Neptune Energy

Visserij:

- VisNed
- Nederlandse Vissersbond

Overig:

- Watersportverbond
- Sea Ranger Service

Voor kabels en leidingen en scheepvaart zijn Rijkswaterstaat en de Kustwacht geconsulteerd.

Annex 3: Relevante afspraken uit Noordzeeakkoord

Deze bijlage (bij hoofdstuk 3) geeft een overzicht van afspraken uit het Noordzeeakkoord die relevant zijn voor het Natura 2000-gebied Klaverbank:

- 4.15 Defensie ziet voor defensieoefengebied EHD42 geen alternatieve locatie die ruimte biedt aan een oefengebied dat ten minste even groot is als het huidige en dat vanaf vliegbasis Leeuwarden even goed en snel bereikbaar is en geen gevolgen heeft voor de burgerluchtvaart. Met het oog op de veiligheidstaken van Defensie en de geoefendheid van de piloten zijn dat belangrijke voorwaarden. De minister van Defensie onderzoekt of er in internationaal verband een alternatief is dat wel aan de voorwaarden van Defensie voldoet. Dan kan Defensie meewerken aan verplaatsing.
- 4.30 Gemaakte afspraken over de aanwijzing en bescherming van natuurgebieden op zee worden uitgevoerd en gehandhaafd.
- 4.31 Natuurdoelen voor de Noordzee dienen niet alleen kwantitatief (% beschermd) maar zeker ook kwalitatief te worden geformuleerd: welke natuurwaarden zijn beschermingswaardig en hoe bescherm je deze? Hierbij dient de schaalgrootte van gebieden recht te doen aan het natuurdoel.
- 4.32 Bescherming van natuur dient te geschieden op basis van een integrale afweging van de ecologische kwaliteiten van een gebied, rekening houdend met de sociaaleconomische gevolgen (integraal afwegingskader KRM) met toepassing van 'other effective area based measures'.
- 4.34 Er zal voor 2025 onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek worden uitgevoerd om vast te stellen of de Hollandse Kust, de Vlakte van de Raan, de Borkumse Stenen, de Klaverbank, de Doggersbank en de Centrale Oestergronden voldoen aan de selectiecriteria voor aanwijzing als vogelrichtlijngebied. Gebieden die voldoen aan de selectiecriteria dienen daarna zo spoedig mogelijk aangewezen te worden als Vogelrichtlijngebied (uiterlijk 2025).
- 4.35 Er zal vanaf 2020 onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek worden uitgevoerd naar de aanwezigheid en verspreiding van zandkokerwormriffen. Als dat onderzoek tot toepasbare conclusies leidt, kunnen relevante locaties beschermd worden via ruimtelijke beschermingsmaatregelen onder de Habitatrictlijn of de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.
- 4.36 Te beschermen natuurwaarden in een gebied vormen de basis voor acceptabel medegebruik met inachtneming van het voorzorgsbeginsel. Vormen van medegebruik, waaronder visserij, die geen significante impact hebben op gedefinieerde natuurwaarden, worden toegestaan. Wanneer de natuurwaarden volledige vrijwaring van potentieel schadelijke activiteiten rechtvaardigen, worden onderstaande afspraken over visserij in natuurgebieden in acht genomen.
- 4.37 Per saldo zal gaswinning binnen Natura 2000-gebieden afnemen. De huidige praktijk dat onder strikte voorwaarden kan worden gewonnen in Natura 2000-gebieden wordt voortgezet. Deze voorwaarden voldoen aan de te formuleren bovenwettelijke Best Beschikbare Technieken voor milieubeschermd en natuurversterkend bouwen en exploiteren zoals in de governance-structuur van het NZO periodiek zal worden vastgelegd.
- 4.38 In 2023 is 13,7% van de Noordzee binnen ecologische waardevolle gebieden volledig gevrijwaard van bodemberoering door visserij. Dit percentage loopt op naar 15% in 2030.
- 4.42 Over de fasering van de uitvoeringsmaatregelen, de toezichtsmaatregelen en de wijze waarop die worden gehandhaafd wordt in het NZO op consensus gericht overleg gevoerd.
- 4.45 Er wordt geen nieuwe staandwantsvisserij toegestaan in de Natura 2000- en KRM-gebieden. Dit houdt in dat er niet méér vergunningen worden afgegeven dan nu en dat er ook niet meer ruimte binnen bestaande vergunningen ontstaat (voor bijvoorbeeld langere netten). Op basis van onderzoek kunnen extra beperkende maatregelen voor staandwantsvisserij of andere passieve vormen van visserij worden genomen, wanneer dat nodig is om aan de verplichtingen van VHR en KRM te voldoen.
- 4.46 Maatregelen dienen altijd te voldoen aan de vereisten die voortvloeien uit de Vogelrichtlijn, de Habitatrictlijn en de Kaderrichtlijn Mariene Strategie.
- 4.47 Alle maatregelen worden vastgesteld overeenkomstig de toepasselijke procedures van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid.

- 4.49 De maatregelen voor de stap van 10 naar 13,7% bescherming worden pas van kracht wanneer de middelen uit het 'Transitiefonds' voor de uitvoering van de Kottervisie inclusief garnalenvisserij daadwerkelijk beschikbaar zijn gesteld.
- 6.6 Het Rijk en de Nederlandse visserijsector zetten zich in voor de ontwikkeling van een systeem van Fully Documented Fisheries videoregistratie en de inzet van het Black Box systeem als onderdeel van de aanpassing van de vloot. Verzamelde data worden gebruikt voor onderzoek naar de selectiviteit van visserij en naar drukfactoren voor kwetsbare soorten en voor het ontwikkelen en toepassen van technieken voor het vergroten van selectiviteit. Nederland zet zich in Europees verband in voor alternatieven voor de aanlandplicht.
- 6.8 Bestaande actie- en soortenbeschermingsplannen (bijvoorbeeld haaien, bruinvissen en zeevogels) worden uitgevoerd. Voortgang van de implementatie van de plannen wordt op een tweejaarlijkse basis geëvalueerd.
- 6.9 Er worden soortenbeschermingsplannen ontwikkeld en uitgevoerd voor kwetsbare soorten waaronder vogels, zeezoogdieren, vissen en bodemdieren, die worden geïdentificeerd op basis van internationale richtlijnen en het KEC. Voor soorten die in het kader van het KEC reeds zijn geïdentificeerd als kwetsbaar voor windparken op zee, worden plannen prioritair opgesteld (periode 2019-2022) en uitgevoerd (periode 2023-2030). Uiterlijk binnen twee jaar na het sluiten van dit akkoord wordt een lijst vastgesteld met andere soorten waarvoor ook beschermingsplannen worden opgesteld en uitgevoerd, inclusief de tijdlijn waarop de planvorming plaatsvindt.

Annex 4: Particularly Sensitive Sea Areas (PSSA)

Indien een gebied gevoelig kan zijn voor schade als gevolg van internationale scheepvaartactiviteiten, kan het aangewezen worden door IMO als PSSA. Een PSSA is een gebied dat bijzondere bescherming nodig heeft vanwege belangrijke erkende waarde ten aanzien van ecologische, socio-economische of wetenschappelijke kenmerken van het gebied. Ten tijde van de aanwijzing van een PSSA dient een toepasselijke beschermingsmaatregel, die voldoet aan de eisen van een adequaat wettelijk instrumentarium voor een dergelijke maatregel, te zijn goedgekeurd of aangenomen door IMO teneinde de bedreiging of de geïdentificeerde gevoeligheid te voorkómen, te reduceren of zelfs uit te sluiten.

Om voor aanwijzing als PSSA in aanmerking te komen dient, ten aanzien van ecologie, voldaan te worden aan tenminste één van de elf genoemde criteria, die dan van toepassing moet zijn op het gehele areaal van het aan te wijzen gebied. Aanvullend op dit vereiste dienen de geïdentificeerde ecologische criteria aantoonbaar (mede) bedreigd te worden door (aspecten van) internationale scheepvaart. Immers, alleen dan kan door het inzetten van maatregelen in het kader van een PSSA-aanwijzing een zinvol effect worden verwacht.

Ecologische criteria voor een PSSA-aanwijzing zijn:

5. Uniceit of zeldzaamheid; het gebied is 'uniek' in de wereld of intrinsiek schaars, bv. vanwege de aanwezigheid van leefgebied van schaarse, zeldzame en/of bedreigde soorten.
6. Cruciaal habitat; een zeegebied kan essentieel zijn voor de overleving, het functioneren of het herstel van populaties van mariene soorten of voor de draagkracht van grote mariene ecosystemen.
7. Afhankelijkheid; een gebied waar de ecologische processen sterk afhankelijk zijn van biotische structuren (o.a. riffen, kelpbossen, zeegrasvelden). Dit soort ecosystemen herbergt veelal een hoge diversiteit die afhankelijk is van de structurerende organismen. Afhankelijkheid heeft ook betrekking op de trekroutes voor vis, reptielen, vogels, zoogdieren en ongewervelden.
8. Representativiteit; een gebied dat een opvallend en illustratief voorbeeld is van specifieke biodiversiteit, ecosystemen, ecologische of natuurlijke processen of gemeenschaps- of habitattypen of andere natuurlijke kenmerken.
9. Diversiteit; een gebied dat een uitzonderlijke variatie in soorten of genetische diversiteit herbergt of een sterk uiteenlopende variëteit aan ecosystemen, habitat en gemeenschappen omvat.
10. Productiviteit; een gebied met een bijzonder hoog niveau van natuurlijke biologische productiviteit. Deze productiviteit is dan het netto resultaat van biologische en fysische processen die resulteren in een toename van biomassa in gebieden als fronten, zones met 'opwelling' en sommige opwervelingen.
11. Paai- of opgroeigebied; een gebied dat een cruciaal paai-, voortplantings- en/of opgroeigebied is of kan zijn voor mariene soorten die de rest van hun levenscyclus elders doorbrengen of dat erkend is als trekroutes voor vis, reptielen, vogels, zoogdieren of ongewervelden.
12. Natuurlijkheid; een gebied dat relatief onaangetaast is gebleven door menselijke beïnvloeding.
13. Integriteit; een gebied dat is te beschouwen als een biologisch functionele eenheid, effectief en zelfredzaam.
14. Kwetsbaarheid; een gebied dat zeer gevoelig is voor verslechtering als gevolg van natuurlijke processen of van menselijke activiteiten. Biotische gemeenschappen van kustgebonden habitats kunnen een geringe tolerantie hebben voor veranderingen in omgevingsfactoren of kunnen alleen ternauwernood overleven op de randen van hun tolerantie (bv. watertemperatuur, saliniteit, troebelheid of waterdiepte). Zulke gemeenschappen kunnen te lijden hebben van natuurlijke drukfactoren als stormen of andere natuurlijke omstandigheden (o.a. stromingspatronen) die leiden tot de concentratie van schadelijke stoffen in het water of het sediment, lage doorstroming en/of zuurstofloosheid. Additionele drukfactoren kunnen optreden als gevolg van menselijke invloeden zoals vervuiling en veranderingen in zoutgehalte. Op deze wijze kan een gebied dat van nature al onderhevig is aan natuurlijke en/of menselijke druk een extra bescherming tegen verdere drukfactoren nodig hebben, met inbegrip van drukfactoren die toe te schrijven kunnen worden aan internationale scheepvaartactiviteiten.

15. Biogeografisch belang; een gebied dat ofwel zeldzame biogeografische kwaliteiten bezit ofwel representatief is voor een bepaalde (set aan) biogeografische 'types', ofwel unieke of ongebruikelijke biologische, chemische, fysische of geologische kenmerken vertoont.

Bij de beoordeling of de erkende (ecologische) kenmerken van de PSSA worden bedreigd door internationale scheepvaartactiviteiten moeten de volgende aspecten worden meegewogen:

1. Operationele factoren – Types van maritieme activiteiten (bv. kleine vissersboten, kleine pleziervaartuigen, olie- en gasplatforms) in het voorgestelde gebied, die door hun aanwezigheid de veiligheid voor de navigatie kunnen beperken.
2. Types van schepen – Types van schepen die door of langs het gebied varen (bv. hoge snelheidsschepen, grote tankers, of bulkschepen met kleine 'under keel clearance').
3. Verkeerskarakteristieken – Omvang of concentratie van verkeersbewegingen, interacties tussen schepen, afstand tot de kust of andere gevaren voor navigatie zijn zodanig dat er een vergroot risico is voor aanvaringen of strandingen.
4. Schadelijke substanties aan boord – Type en hoeveelheid van substanties aan boord, hetzij lading, brandstof of voorraden, die schadelijk zouden zijn wanneer ze in zee terechtkomen.

Daarnaast kan de volgende informatie bijdragen aan een voorstel voor een PSSA en de beoordeling van de bijbehorende beschermende maatregelen:

1. Bewijs dat internationale scheepvaartactiviteiten schade (kunnen) aanbrengen aan de (ecologische) kenmerken van het voorgestelde gebied, inclusief de significantie van -of risico op- de potentiële schade, de mate van schade, of deze redelijkerwijs te verwachten is, en of deze van een repeterende of cumulatieve aard is.
2. De historie van grondingen, aanvaringen of lozingen in het gebied en de gevolgen daarvan.
3. Nadelige effecten op de omgeving buiten de PSSA die naar verwachting worden veroorzaakt door aanpassingen van internationale scheepvaartactiviteiten ten gevolge van de aanwijzing van het gebied als PSSA.
4. Belasting door andere omgevingsfactoren.
5. Maatregelen die al van toepassing zijn en de feitelijke of te verwachten effecten daarvan.

Annex 5: Synopsistabel Klaverbank

Samenvatting van de voorwaarden en maatregelen voor activiteiten in het gebied Klaverbank

De activiteiten vallen in een van de volgende vier categorieën:

- Categorie 1: vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten zonder specifieke voorwaarden
 Categorie 2: vrijgestelde vergunningplichtige activiteiten mét specifieke voorwaarden
 Categorie 3: vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergunningplichtig blijven
 Categorie 4: niet-vergunningplichtige activiteiten, wel mitigatie vereist.

Algemene richtlijnen

Categorie	Richtlijn
Alle	Schepen worden geïnformeerd over de aanwezigheid van zeezoogdieren in het gebied en hoe deze te herkennen.
	De bestaande scheepvaartroutes worden zo veel mogelijk gebruikt. Op varen <u>buiten</u> de scheepvaartroutes wordt niet gehandhaafd (niet afdwingbaar).
	Buiten de bestaande scheepvaartroutes wordt geadviseerd om verstoring van zeezoogdieren te voorkomen door het aantal scheepvaartbewegingen binnen het Natura 2000-gebied zo veel mogelijk te minimaliseren.
	Er wordt dringend geadviseerd om in het geheel geen lozingen (ook geen toegestane lozingen) vanaf schepen uit te voeren binnen dit Natura 2000-gebied.
	<p>Aanvullende toelichtingen op bovenstaande algemene richtlijnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Door het uitvoeren van jaarlijkse netwerkevaluaties van verkeersstromen op de Noordzee wordt de intensiteit van het scheepvaartverkeer en het vaargedrag gemonitord en kunnen richtlijnen, maatregelen en bijbehorende (communicatie) strategieën worden aangepast. • Ook toegestane lozingen en afval vanaf schepen kunnen schadelijke effecten hebben op zeezoogdieren. Partijen worden geïnformeerd over het gevolg van (kleine) verontreinigingen. • Voor het Natura 2000-gebied Klaverbank zal in de eerste beheerplanperiode (2023 - 2029) worden verkend of het vanwege zijn specifieke ecologische kwetsbaarheid in aanmerking kan komen voor gedeeltelijke aanwijzing als 'Particularly Sensitive Sea Area'.

Richtlijnen per categorie

Categorie	Activiteit	Voorwaarden en maatregelen
CAT 2	Normale bedrijfsvoering mijnbouw	De concentraties van olie en chemicaliën in lozing van productiewater, regen-, spoel- en schrobwater en sanitair afvalwater dienen te voldoen aan artikel 9.1 van de Mijnbouwregeling en artikel 80 van het Mijnbouwbesluit.
		Afval (zoals o.a. plastic en huishoudelijk afval) en andere afvalstoffen (met uitzondering van productiewater en regen-, spoel- en schrobwater) mogen niet geloosd of gestort worden. Deze voorwaarde is gebaseerd op voorschriften uit bestaand beleid zoals vastgesteld in het Mijnbouwbesluit art. 80. Voor vaarbewegingen van werkverkeer naar en van de platforms gelden de algemene richtlijnen.
	Explosieven opruimen	Bij het vernietigen van explosieven moeten mitigerende maatregelen worden genomen om het effect van onderwaterexplosies zoveel mogelijk te beperken.
		Het ruimen van explosieven vindt zo mogelijk buiten het N2000-gebied plaats. Indien het niet mogelijk is dat een explosief wordt verplaatst en het vanwege veiligheidsrisico's toch geruimd moet worden, dan zal dat zoveel mogelijk plaatsvinden buiten de gevoelige periodes van zeezoogdieren (mei-juni). De Marine zal (in overleg met en na verkrijgen van toestemming van de Kustwacht) met Rijkswaterstaat afstemmen of en onder welke voorwaarden dat gebeurt.
		De voorschriften van de Koninklijke Marine, 'Gedragcode Springen van munitie op de Noordzee' en de Bekendmaking 01/18 Groepsoudste KBW en mijnendienst, dienen opgevolgd te worden bij het ruimen van munitie op de Noordzee. Deze voorschriften hebben ook betrekking op de bescherming van zeezoogdieren en vogels. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de relevante voorwaarden: <ul style="list-style-type: none"> • monitoren op de aanwezigheid van dieren door middel van visuele inspectie; • gebruik van Acoustic Deterrent (of Harassment) Devices (ADD's/ AHD's), om zeezoogdieren uit het verkozen gebied te verdrijven; • rekening houden met seizoensdichtheid van zeezoogdieren: hogere dichtheden in het voorjaar en een geboortepiek in mei/juni; • liften van explosieven van de bodem en zo dicht mogelijk nabij het wateroppervlak laten springen; • niet stapelen van explosieven, oftewel niet tegelijkertijd laten springen van meerdere explosieven.
		In het kader van de monitoring van onderwatergeluid worden door Rijkswaterstaat de ruimingen jaarlijks opgenomen in het (openbare) ICES Impulsive Noise Register.
		In overleg met alle betrokken partijen zal periodiek geanalyseerd worden hoeveel explosieven er in het gebied Klaverbank zijn aangetroffen en hoe men hiermee is omgegaan. Hieruit zal blijken of en zo ja welke maatregelen mogelijk zijn om zeezoogdieren te beschermen.
	Gebruk sonar voor het opsporen van onderzeeboten	Het is nog onduidelijk in hoeverre zeezoogdieren gevoelig zijn voor sonar in de frequentieband <10kHz; het zou immers kunnen leiden tot verstoring en gehoorschade. Deze activiteit is dan ook vergunningplichtig. De Marine zal daarom deze systemen uitsluitend in Natura 2000-gebieden gebruiken uit operationele noodzaak. In de relevante Defensievoorschriften zal worden geborgd dat routinematige oefeningen en testen niet in het gebied Klaverbank zullen plaatsvinden en zal tevens een veilige afstand tot het gebied in acht genomen worden.
		Het gebruik van laag- en midfrequente sonar maakt onderdeel uit van de monitoring van onderwatergeluid zoals voor de Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie wordt uitgevoerd. Dit wordt gerapporteerd aan Rijkswaterstaat en opgenomen in het (openbare) ICES Impulsive Noise Register.

Categorie	Activiteit	Voorwaarden en maatregelen
		<p>De Voorschriften Commando Zee strijdkrachten MWC 230 'Verantwoord gebruik van actieve sonar' dienen opgevolgd te worden bij het gebruik van laag- en mid-frequente sonarsystemen. Hieronder volgt een beknopte samenvatting van de relevante voorwaarden; met betrekking tot de eerste twee bullets wordt er gerapporteerd aan het bevoegd gezag (ministerie van LNV en Rijkswaterstaat):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voorafgaand aan de activiteit wordt een risicoanalyse uitgevoerd en worden mitigerende maatregelen opgesteld om de effecten op zeezoogdieren te beperken. • Het gebruik van sonar in het Natura 2000-gebied Klaverbank wordt vooraf gemeld en achteraf gerapporteerd. • Monitoren op de aanwezigheid van dieren door middel van visuele, infrarood en/of akoestische middelen. • Langzaam opvoeren van het geluid gedurende minimaal 30 minuten (een soft start). • Geluid reduceren wanneer er dieren in het gebied aangetroffen worden tijdens de monitoring.
	<p>Lodgingen voor het opsporen van mijnen en historische munitie</p>	<p>Lodgingen dienen te worden uitgevoerd met een echobeam sounder of sidescan sonar of andere apparatuur waarbij de frequentie > 200 kHz is.</p> <p>Wanneer de gebruikte apparatuur een lagere frequentie heeft zijn effecten niet uit te sluiten en is de activiteit alsnog vergunningplichtig.</p> <p>Indien het wel noodzakelijk is om door het gebied Klaverbank te varen gelden de algemene richtlijnen.</p>
	<p>Onderhoud kabels en leidingen</p>	<p>Het bedrijf dient het vrij liggen van een leiding, waarbij sprake is van het niet meer voldoen aan de dekkingseisen, te melden bij het bevoegd gezag Wnb (het ministerie van LNV), het bevoegd gezag Waterwet (Rijkswaterstaat) en de Kustwacht. Tevens dient het bedrijf een uitvoeringsplan in te dienen bij Rijkswaterstaat ter instemming. In dit plan dient in ieder geval te worden aangegeven: de locatie (op kaart), de contactpersoon, de omvang van de 'reparatie' in lengte en/of hoeveelheid en eventueel aanwezige natuurwaarden.</p>
		<p>Voorafgaand aan het onderhoud dient de locatie te worden geïnspecteerd op aanwezigheid van het habitatype H1170. Dit wordt gedaan door het nemen van monsters volgens de algemeen gangbare monitoringstechnieken van bodemleven.</p>
		<p>Wanneer er op de locatie habitatype H1170 voorkomt dient verstoring van de bodem zoveel mogelijk voorkomen te worden.</p>
		<p>De kabel of leiding moet worden afgedekt met bodemmateriaal dat sterk lijkt op het materiaal dat zich op de locatie bevindt (korrelgrootte, samenstelling). Bij afwijking dient dit te worden gemotiveerd (bijvoorbeeld om civiel-technische redenen) in het uitvoeringsplan, met een beoordeling van de effecten.</p>
		<p>Na afloop van de 'reparatie' dienen een melding en een korte evaluatie toegezonden te worden aan het bevoegd gezag Wnb (het ministerie van LNV) en aan Rijkswaterstaat als beheerder van het gebied.</p>
		<p>Voor kabels en leidingen die zijn geplaatst zonder een Wnb-vergunning, gelden de voorwaarden zoals beschreven in de "Handreiking beheer en onderhoud (aanpak stikstof)" (Ministerie van LNV/RWS, 2019).</p>

Categorie	Activiteit	Voorwaarden en maatregelen
	Regulier onderzoek en monitoring	Voordat gestart wordt met een nieuw onderzoek, dient contact te worden opgenomen met het bevoegd gezag op grond van de Wnb (het ministerie van LNV) en de Kustwacht om vast te laten stellen of de activiteit onder reguliere monitoring en onderzoek valt of onder projectmatige monitoring en onderzoek. Projectmatige monitoring en onderzoek is vergunningplichtig.
		Er mag geen afval en dergelijke worden achtergelaten in het gebied. Onderzoeksmaterialen dienen na afloop van het onderzoek weer verwijderd te worden. Bij het onderzoek mogen geen materialen worden gebruikt die een verontreinigend effect hebben op de omgeving.
		Echosurveys worden uitgevoerd met een multibeam echosounder en/of sidescan sonar met een frequentie van >200 kHz om effecten op zeehonden en bruinvissen te beperken.
Nvt	Beroeps visserij (vergunningplichtig)	<p>In het kader van Natura 2000 zijn in de gemeenschappelijke aanbevelingen voor het Natura 2000-gebied Klaverbank de volgende instandhoudingsmaatregelen opgenomen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Realiseren van vier managementzones waarin de visserij wordt beperkt; • Realiseren van een alert zone van 4 NM breed; • Sluiting van deze managementzones voor trawls, zegennetten, korren en verzamelmachines zoals opgenomen in bijlage XI van de Uitvoeringsverordening (EU) 404/2011. Dit zijn de volgende vistuigcodes: <ul style="list-style-type: none"> - Trawls: OTB; TBN; TBS; TB; TBB; OTT; PTB; OTM; PTM; - Zegennetten: SDN; SSC; SPR; SX; SV - Korren: DRB - Verzamelmachines: HMD <p>Aanvullend op de hierin vastgelegde voorwaarden voor vissersschepen is er in de gemeenschappelijke aanbevelingen opgenomen dat een vissersschip, om zich in een voor de visserij beperkt gebied te mogen bevinden, gegevens over locatie en snelheid elke 10 minuten moet doorsturen.</p>

Deze brochure is een uitgave van:
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
Postbus 20901 | 2500 EX Den Haag

Mei 2023